

10005

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MÜTERCİM ÂSİM EFENDİ'NİN
KÂMÛS TERCÜMESİ'NDEKİ
UZUV İSİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
M. Fatih KIRIŞÇIOĞLU

DANIŞMAN
Prof. Dr. Kemâl ERASLAN

KONYA - 1988

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

10005

İÇİNDEKİLER

| | |
|---|------|
| Önsöz..... | I |
| Kısaltmalar ve Bibliyografya | III |
| Giriş | VIII |
| Madde başı kelimelerin listesi ve Latinceleri..... | XXIV |
| Sözlük kısmı | 1 |
| Eski yazı indeks | 77 |



ÖNSÖZ

Kültürümüzün taşıyıcısı olan Türk yazı dili, 8. asrın ilk yarısından itibaren değişik medeniyet deireleri içinde yer almamıza, değişik kültür ve medeniyetlerden etkilenmesine rağmen mevcudiyetini ve sürekliliğini devam ettirmiştir. Çeşitli lehçe ve şivelerde kelime kadrosunun farklılıklar göstermesi, Türk dilinin tabii seyri ile ilgili olduğu kadar, kültür alışverişinin de zaruri sonucudur. Bu bakımdan Türkçenin kelime kadrosunu incelemek, kültürümüzün gelişmesini gösterdiği gibi, kültür alışverişinin mâhiyet ve hududunu da göstermiş olacaktır.

Çalışmamızın temelini teşkil eden Kâmûs Tercümesi de bu görüşle ele alınıp taranmıştır. Klasik Osmanlıca dönemi içerisinde üç dört dile hakimiyeti ile tanınan Ahmed Âsım'ın bu eseri gerek dönemi, gerekse dil tarihi içinde Arapça karşılıklara bulduğu Türkçe kelimelerin zenginliği yönünden çok önemlidir. Eser üzerinde hacminin fazlalığı sebebiyle bugüne kadar buna benzer bir çalışma yapılmaması, bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. Çalışmamızda yer alan ve kültür hayatımızı bir yönüyle ortaya koyan uzuv isimlerini tesbit etmeye, bu isimlerin diğer Türk lehçe ve şivelerindeki şekillerini veya mukabillerini tesbit edip bir araya getirmeye çalıştık.

Bu itibarla çalışmamızın Türkçenin sözlük ve leksikoloji çalışmalarına bir nebze . olsa faydalı olacağını mit ederiz. Çalışmamızın yapılmasında yardımlarını esirgemeyen hocamız ve tez danışmanımız Prof.Dr. Kemal Eraslan Bey`e teşekkür etmeyi bir vazife bilirim.

M.Fatih Kirişioğlu



KISALTMALAR VE BIBLIYOĞRAFYA

- ABŞ. Atalay, Besim, (Hazırlayan), Abuşka Lugati, Ankara, 1970
- AGr. Gabain, A. Von, Alttürkische Grammatik (3. baskı), Weisbaden, 1974
- AH. Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, Atabetü'l-Hakayık (yayımlayan: R. Rahmeti Arat), İstanbul, 1951
- Steuerwald, von Karl, Almanca-Türkçe Sözlük, Weisbaden, 1974
- Ar. Arapça
- Az. Azerbaycan Dilinin İzahlı Lugatı, I-II-III-Baku, 1964
- bk: Bakınız
- Cl. Clauson, Sir Gerard, An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish, Oxford, 1972
- Çağatay, Saadet, Türk Lehçeleri Örnekleri, Ankara, 1963
- Çuv. Paasonen, H., Çuvaş Sözlüğü, İstanbul 1950
- Der. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, I-XII Ankara, 1963-1982
- DLT. Atalay, Besim (çeviren), Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi, 3 cilt, Ankara, 1939-1941
- Drv. Nadalyaev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R., Şerbak, A. M. (yayımlayanlar), Drevnetyurksskiy Slovar, Leningrad, 1969
- Eraslan, Kemal, Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemâyi-mi'l-Fütüvve, İstanbul 1979
- Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 1962
- EUT. Caferoğlu, Ahmed, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, İstanbul, 1968
- Devellioglu, Ferit (Hazırlayan), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, 1970
- Doerfer, Gerhard, Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, c. 4, Wiesbaden, 1975

- İA. İslam Ansiklopedisi, cI, İstanbul, 1950, c.IV, İstanbul, 1977
- K. Âsım, Mütercim, El-Okyânusü'l-Basit fi Tercümetü'l-Kâmüsü'l-Muhîr, İstanbul, 1304-1305
- Karamanlıoğlu, Ali, Türk Dili, İstanbul, 1978
- Kaz. Kazak Dilinin Sözdüğü (Çevirenler: Hasan Oraltay-Nuri Yüce-Saadet Pınar), İstanbul, 1985
- KB. Arat, R. Rahmeti, Kutadgu Bilig-III, İndeks (Yayına hazırlayanlar: Kemal Eraslan-Osman F. Sertkaya-Nuri Yüce), İstanbul 1979
- kr: Karşılaştırınız
- Krg. Yudahin, K.K. Kırgız Sözlüğü, (Çeviren: A. Taymas) 2 cilt, Ankara 1945, İstanbul, 1948
- LÇ. Şeyh Süleyman Efendî-i Buharî, Lugat-i Çağatay ve Türki-i Osmanî, İstanbul, 1928
- Luis, Ma'lûf, El-müncîd fi'l-lugat, Beyrut 1960
- Sarı, Mevlût, Turkish English Arabic Persian Sözlük, İstanbul, 1982
- OM. Bursalı, M. Tâhir, Osmanlı Müellifleri, cI, İstanbul, 1333
- Öz. Waterson Natalie, Uzbek-English Dictionary, Oxford University Press, 1980
- Redhouse, İngilizce-Türkçe Sözlük, İstanbul 1977
- Redhouse, J.N., A Turkish and English Lexicon, New edition, İstanbul 1978
- SATŞ. İnal, İbnülemin M. Kemal, Son Asır Türk Şairleri, cüz I, İstanbul 1970
- Steingass, F.A., Comprehensive Persian-English Dictionary, London, 1947
- Şemseddin Samî, Kamus-ı Türki, İstanbul, 1317
- TA. Türk Ansiklopedisi, c.III, Ankara 1949
- Trk. Türkmen Dilinin Sözlüğü, Türkmenistan CCP İlimler Akademiyasının Neşiryatı, Aşgabat, 1962
- TS. Türkçe Sözlük, Ankara, 1972 (Türk Dil Kurumu Yayını)
- vb. Ve bunun gibi
- vd. Ve devamı

- vs. Vesaire
VW. Radloff, Wilhelm, Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, 4 cilt, St. Petesburg, 1893-1897
Yak. Pekarskiy, E.K., Yakut Dili Sözlüğü, c.I(A-M), İstanbul 1945
YTS. Dilçin Cem(düzenleyen), Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara, 1983

TARADIĞIMIZ ESERLERDEKİ KISALTMALAR

- Ad.,Az. Azerbaycan Türkçesi
Alt. Altay Türkçesi
Ash. N.I.Ashmarin, Thesaurus language tschuvashorum, Kazan-Cheboksary, 1928
(AT.) Orhon Yazıtları
Basch. Başkurt Türkçesi
Bar. Baraba Türkçesi
Calc.Wrtb. Calcuttaer Wörterbuch der Dschagatischen Sprache, Calcutta 1820
CCG.Gr. Codex Comanicus, Alman kayıtları, Prof.K.Gronbech
Chin-Uyg Dict. Ligeti, L., Un Vocabulaire sino-ouigoure des Ming, le Kao-tch'ang-kouan Yi'-chou du Bureau des Treducteurs, Budapest, 1966
Dsch. Çağatay Türkçesi
Dsch.V. Dschagatai-Wort aus Pavet de Courteille-Dictionnaire Turc-Oriental, Paris, 1870
H. G.R.Rachmati, Zur Heilkunde der Uiguren, SPAW, 1932
Haenisch. Prof.Eric Haenisch, Wörterbuch zu Mongol un Ni'uca Tobca'an, Leipzig 1939
Hou. M.T.Houtsma, Ein türkisch-arabisches Glossar, Leiden, 1894
Jak. Yakut Türkçesi
Kar. Karaim Türkçesi
Kar.T. Karaim Türkçesi-Troki ağzı
Kar.L. Karaim Türkçesi-Luzk ağzı
Kas. Kazan Türkçesi

| | |
|-------------|--|
| Kam. | Kamasince(Samoyetçe) |
| Kaz. | Kazan-Tatar Türkçesi |
| Khak.Bas. | N.A.Baskakov,Khakasiko-ruskii slovar,Moscow, 1953 |
| Kıp. | Kıpçak Türkçesi |
| Kir. | Kırgız Türkçesi |
| Kk. | Karakalpak Türkçesi |
| Kkir. | Karakırgız Türkçesi |
| Koib. | Koybal Türkçesi |
| Kom. | Kuman Türkçesi |
| Kow. | T.Kowalski,Karaimische Texte im Dialekt von Troki,Cracow,1929 |
| Krm.,Krm.K. | Kırım Türkçesi |
| Ktsch.,Kzx. | Kazak Türkçesi |
| Kün. | I.Kunoš'tan ilaveler |
| Küär. | Küerik Türkçesi |
| Leb. | Lebed Türkçesi |
| LT. | В е л ь я м и о в ь - з е р н о в ь с л о в а р ь . (Джагатайско-Турецкий), 1868 |
| Mndsch. | Mançuca |
| Mong. | Moğolca |
| Nog. | Nogay Türkçesi |
| Osm. | Osmanlı Türkçesi |
| OT. | Robert Barkley shaw,A skech of the turki lan- guage as spoken in Eastern Turkistan,Part III Vocabulary,Calcutta,1880 |
| Phon d.T. | Radloff,W.,Proben der Volks Literatur der Nörd- lichen Türkischen,I-X c.,St.Petesburg 1866- 1904 |
| R. | Radloff,W.,Versuch eines Wörterbuches der türk- Dialecte,4vols.,St.Petesburg,1888-1911 |
| Sag. | Sagay Türkçesi |
| Sart. | Sartça |
| Schor. | Şor Türkçesi |
| Soj. | Soyon Türkçesi |
| Tar. | Tarançi Türkçesi |

| | |
|----------------|--|
| Tara. | Tara Türkçesi |
| Tel. | Teleüt Türkçesi |
| Tkm., Trkm. | Türkmen Türkçesi |
| Tob. | Tobol Türkçesi |
| Tuv. | Tuvan Türkçesi |
| Uig. | Uygur Türkçesi |
| Uig-Chin Wrtb. | Uigurisch-Chinesisches Wörterbuch des Asiatischen Museums |
| Uzb. | Özbek Türkçesi |
| Xak. | Karahanlı Türkçesi |



GİRİŞ

MÜTERCİM ÂSİM, HAYATI VE ESERLERİ

Hayatı

Asıl adı Seyyid Ahmed Âsım olan Mütercim'in doğum tarihi belli değildir. Kaynaklarda (bk: TA. c.I s. 448, IA c.I s. 665, SATŞ c.I s. 54) belirtilen 1755 tarihi kesin değildir. Mütercim Âsım H.9 Safer 1235 (M. 27 Kasım 1819)'de İstanbul'da ölmüştür. (bk: TA. c.I s. 448, IA c.I s. 668, OM. c.I s.269, SATŞ. c.I s.56)

Gaziantep Şer'îye Mahkemesi Baş Kâtibi Seyid Mehmed Cenânî Efendi'nin oğludur. Âsım'ın dedesi Husûli Efendi, Gaziantep'in tanınmış bilgin ve şâirlerindedir. Âsım, baba tarafından Türkistanlı olup, Semerkandlı Şeyh Osman'ın torunlarından. Çocukluğu Antep'de geçen Âsım, önce Ömer-zâde Hâfız ve Hacı Hasan-zâde Efendi'lerden ders alır, daha sonra Molla Necib Abdullah Efendi'nin derslerine devam eder. Bu arada Kilis'li şâir Rûhî Mustafa Efendi'den de edebî dersler alır. Hadis ilmini ise Hacı Mehmed ve kardeşi Ahmed Efendi'lerden okur.

Çalışma hayatına mahkeme kâtibliği ile başlayan Âsım, kısa zamanda Mutasarrıf Battal Paşa-zâde Seyid Mehmed Nuri Paşa'nın divan kâtibi olmuştur. Nuri Paşa'nın gözden düşmesiyle (1789-1790), başlayan sıkıntılar Âsım Efendi'ye çok zor günler yaşatmıştır. Bu arada yetişme-

sinde önemi çok büyük olan dedelerinden kalma kütüphanesi de karışıklıklar esnasında yanmıştır. Antep`deki karışıklıkların uzun sürmesi üzerine Kilis`e geçen Ahmed Âsım, ortalık düzelince ailesini Antep`e yollayarak aynı yıl (1790) kendisi de İstanbul`un yolunu tutar.

İstanbul`da âlim ve şairlerle tanışan Âsım, ileride büyük yardımlarını göreceği Tatarcık Abdullah Efendi`nin gözüne girmeyi başarır. Sıkıntılı yıllardan sonra 1796`da müderrislik belgesi almağa hak kazanır. Bu yıllarda Burhân-ı Kâti`nin tercümesine başlamıştır. Bu çalışmasını 1797`de tamamlar. Bu arada başta Şeyhülislâm Şerifzâde Ataullah Efendi olmak üzere ilmiye sınıfı ile arası açılır. Buna sebep, Ahmed Âsım`ın sağlam karakteridir. Âsım, III. Selim`in sağlığında hiç bir sıkıntı görmemiştir. Bu sayede de fikirlerini açıklıkla beyan edebilmiştir. Gençler için kaleme aldığı Tuhfe-i Âsım`ı III. Selim`e ithâf etmiştir. 1802`de Hicâz`a giden Âsım`ı burada eski hocası Necib Efendi karşılar ve Arap aleminin klasiklerinden sayılan Firûzâbâdi`nin Kâmûsül-Muhit`ini Türkçe`ye tercüme etmesi için ikna eder. H.1220(M.1805) Ramazanı`nda başladığı tercüme işini, Âsım H.15 Zilkade 1225(M.13 Kasım 1810)`de tamamlayarak padişaha sunmuştur.

Osmanlı âlimlerinden birçoğunun başına gelen Âsım Efendi`nin de başına gelmiştir. III. Selim`in 1807`de Kabakçı Mustafa ayaklanmasıyla tahttan indirilişiyle

başlayan sıkıntılar II.Mahmud'un 1808 tarihinde tahta çıkışıyla sona erer.Bu tarihten sonra Süleymaniye'ye müderrisliğe tayin olan ve bu arada vakanüvislik görevini de devam ettiren Âsım ölüm tarihi olan 1819'a kadar rahat ve huzur dolu günler yaşamıştır.

M.Âsım'ın yaşadığı yıllarda eski islâm kültürü canlı bir şekilde yaşamakta idi.Zaten Âsım'ın yetiştiği kültür vasatı da buna müsait idi.Kısa zamanda Arapça ve Farsça'yı mükemmel bir şekilde öğrenmiştir.Âsım,bu dillere olan hakimiyeti sayesinde Kaşgarlı Mahmud ve Zemahşerî gibi Türk filolojisi sahasında layık olduğu yeri alabilmiştir.

Âsım,karşımıza sözlükçü,tarihçi ve şair olarak çıkmaktadır.O'nun en büyük hususiyeti sözlükçülüğüdür.Kendisinden önce Türkçe'ye tercüme denemeleri yapılan Firûzâbâdî'nin Kâmûs'unu çevirirken kullandığı Türkçe kelimelerle onun dış yadigarlarımız arasında yer almasını sağlamıştır.Gençler için hazırladığı Arapça-Türkçe sözlük ise, Tuhfe-i Âsım adıyla meşhurdur.

Osmanlı kültüründe Arapça ve Farsça'nın yerinin önemli olduğu bu dönemde yeni yeni tanıştığımız Fransızca'ya da hakimiyeti ile tanınan yazar (bk: OM.c.I s.269), gerek Burhân-ı Katî'da, gerekse Kâmûsu'l-Okyanus'ta binlerce türkçe kelime kullanmış,tercüme ettiği eserlere yeni bir canlılık kazandırmıştır.Bu özelliği ile tercüme eserlerine de telif gözüyle bakabiliriz.

Çok yönlü bir ilim adamı olan Âsım, vakanüvisliği- nin verdiği fırsatlara değerlendirerek Tarih-i Âsım veya Vaka-ı Selimiye adıyla tanınan ve 1791-1808 tarihleri arasındaki hadiseleri değerlendiren eserini ağır bir üslubla ve tenkidli bir şekilde kaleme almıştır. Tarihi'nden O'nun aynı zamanda iyi bir devlet adamı olduğu ortaya çıkmaktadır. Tarihi'nde belirttiği hususlar bugün bile geçerlidir. O, batılılaşma hareketi altında gelen Fransız emperyalizmini, Rusların hiç bir zaman yok olmayan nihâî emellerini, azınlıkların sahip oldukları yetkileri, daima gündemde tutmuş ve fikirlerini açık sözlülükle yazmıştır.

Şâir olarak Ahmed Âsım güçlü değildir. O, zamanının kültürünün bir gereği olarak gazel yazmış, tarih düşürmüş hatta gençler için kaleme aldığı Arapça sözlüğü (Tuhfe-i Âsım) bile manzum olarak yazmıştır. O'nun devrine damgasını vurabilme başarısını göstermiş bir şair olmamasına rağmen şiiri ve şiir için gerekli kültürü bildiği muhakkaktır.

Eserleri:

1- Tibyân-ı Nâfi' Der Tercüme-i Burhân-ı Kâtı

XVII.yy.'ın İranlı sözlükçülerinden Burhân mahlaslı Mehmed Hüseyin ibni Halef-i Tebrizî'nin Burhân-ı Kâtı adlı Farsça sözlüğünün tercümesidir. Eser aslında olduğu gibi kelimeleri elifba sırasıyla almıştır. Eser ilk defa ithaf edildiği III.Selim'in emriyle H.1214(M.1799)'de İstanbul'da basılmıştır. Eserin ikinci baskısı yine İstanbul'da H.1287(M.1870)'de yapılmıştır.

2-Tuhfe-i 'Âsım

Gençlere Arapça öğretmek maksadıyla Arapça-Türkçe kaleme alınan sözlük manzum olup 70 sayfadan ibarettir.Eser 1798'de telif edilmiştir.Eserin girişinde iki mesnevi,on-dan sonra alfabenin her harfiyle kafiyeli 1-7 şer(hepsi 66) kıta,sonda da 3 mesnevi vardır.Eser Tuhfe-i Lugat-i Arabiyye adıyla da bilinir.

3-Tercüme-i Siyerü'l Halebî

H.z.Peygamber'in hayatını ve savaşlarını anlatan eseri Ragıp Paşa Hocası namıyla tanınan aslen Halepli İbrahim Efendi yazmıştır.Eser H.1248(M.1832)'de Mısır'da basılmıştır.

4-Merahü'l-Meâli Fî Şerh-i Kasidetü'l-Emâlî

Meşhur âlimlerden Siraceddin Ali ibni Osman Evşi tarafından kaleme alınan ve Kaside-i Emâlî adıyla şöhret bulan akaide ait manzumeyi,M.Âsım hem Türkçeye tercüme etmiş hem de şerh etmiştir.Bu şerh mevcut şerhlerin hepsinden üstündür(bk:OM.c.I s.271).

5-Tercüme-i Muzhîrû't-Takdîs Bî Hurûc-i Tâifetü'l-Fransîs

Şeyh Abdurrahman Cebertî'nin kaleme aldığı eserin tercümesidir.Eserde Fransızların Mısır'ı işgallerinden terk edişlerine kadar ki safhada cereyan eden hadiseler günlük olarak anlatılır.Basılmamıştır.

6-Tarih-i Osmanî

1791-1808 yıllarının vakalarını anlatan iki ciltlik bir eserdir.Eserin basılış tarihi belli değildir.Devrin

basma kalıp ağır üslubuyla kaleme alınan eser, şahısları ağır bir dille tenkit etmesiyle tanınmıştır.

7-Şiirleri

M.Âsım'ın şiirleri biraraya getirilmemiştir. O dönemin mecmualarında dağınık bir vaziyettedir. Bunlardan bir kısmı Bayezit Kütüphanesinde 834 numaralı mecmuada kayıtlıdır.

8-El Okyânüsü'l-Basîf Fî Tercümetü'l-Kâmûsu'l-Muhîf Şirâzlı Mecdüddin-i Firûzâbâdî'nin⁽¹⁾ Kâmûsu'l-

Muhîf adlı arapça sözlüğünün türkçeye tercümesidir. M.Âsım, tercümesinin mukaddime kısmında eserin aslında Firûzâbâdî'nin al-lâmi al-'ucâb al-câmi beyn al-muhkem ve'l-'ubâb adlı 60 ciltlik sözlüğünün kısaltılmış bir tertibi olduğunu belirtmektedir.⁽²⁾

Eser, birkaç kez Türkçe'ye kazandırılmaya çalışılmışsa da bu çalışmaların hiçbirisi 60 000 kelimelik bu eseri Türkçe'ye kazandıracak nitelikte olmamıştır. M.Âsım'ın bu

(1) Firûzâbâdî, Abu't-tahir Muhammed(1329-1414). Meşhur arap müellifi olan bu şahsın eseri Kâmûsu'l-Muhîf lûgatçe pek zengin olmamakla beraber ve mukâyeseci bir görüşten mahrum ve izahları çok muhtasar olmasına rağmen bütün islâm âleminde klasik sayılır. Eser, Kalküta 1817, Bombay 1884, Lucknow 1885, Bulak 1274, 1289, 1301-1303 ve Kahire 1281, 1319'da basılmıştır(bk: İA.c.IV s.653).

(2) Eserin büyük boy 1762 sayfalık bir yazma nüshası Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde.

çalışması,diğer çalışmalardan⁽³⁾ kullandığı türkçe kelime-lerin zenginliği bakımından çok üstündür.

Eserde⁽⁴⁾ kelimeler köklerinin son ve ilk harflerine göre düzenlenmiştir.Yani önce sülâsinin son harfi ele alınmış ve bu bölüme fasıl adı verilmiştir.Her fasıl ise kendi içinde sülâsisinin ilk harfine göre bablara ayrılarak eser düzenlenmiştir.Madde başı alınan arapça kelimenin tesbitinde bir başka arapça kelimenin vezninden yahut harekeden faydalanılmıştır.

Okyânûs,ilk defa II.Mahmud'un emriyle büyük boy üç cilt olarak H.1230(M.1814),H.1231(M.1815),H.1233(M.1816) yıllarında İstanbul'da basılmıştır.Daha sonra 1834'te Mısır'da,1851-1855'te ve 1888'de dört cilt olmak üzere yine İstanbul'da basılmıştır.Bizim faydalandığımız baskı İstanbulH.1304-1305 baskısıdır.

Bizce,eser çeşitli yönlerden önem taşımaktadır :
Sözlükte yer alan Arapça maddelere verdiği Türkçe karşılık-

(3) Kâmûs'u,Âsım'ın tercümesinden önce XVI.yy.'da Merkez Efendi-zâde Şeyh Ahmed Efendi(ölümü:1555) Bâbûs adı altında kısaltarak tercüme etmiştir.Gene XVI.yy.'da Abdullah bin Yusuf bin Mehmed bin Bahşî,Kâmûs'dan 16 000,Sıhah-ı Cevherî'den 14 000 kelime almak suretiyle Mirkat-ı Kestelî (telifi:1533)'yi meydana getirmiştir.Ayrıca Davut-zâde Muhammed Efendi (ölümü:1601),Ed-Dürrü'l-lahit fî ağılâti Kâmûsu'l-Muhit adıyla yayınladığı eserinde Kâmûs'dan faydalanmıştır.

(4) Eserin yazma nüshası İstanbul Murat Molla Kütüphanesi, Abdülhamit I bölümündedir.

larda isabet ve vukuf bulunmaktadır. Bazı maddeleri tek kelimeyle karşılama yerine izah etmekle, maddeye açıklık getirmiştir. Madde başının arap şivelerinde bazı şekillerini verdiği gibi, yer yer Firûzâbâdi'nin yanlışlarını da düzeltmiştir. Farsça'dan Arapça'ya geçen kelimelerde "Fârisî muarrebidir" ifadesiyle maddelerin menşeiini belirtmiştir. Bazı maddelerde ise "Semerkand tarafında, bizim diyarlarda" gibi ifadelerle karşılığı olan sahayı göstermeye gayret etmiştir. Bu hususu bazı örneklerle belirtelim:

"Yemen lugatında göge dinür, semâ mânasına."=Ar.

القشْمَزِين (K.I,734)

"Çok, kesir manasınadır ve az, kalil mânasınadır. Garibdir ki müellif zıddiyetinden sükût eylemiştir."=Ar.

البَثْرُ , البَثْرُ (K.I,755)

"Çevgâna dinür, muhaccen manasına. Cirid-bâzlar ve çavuşlar kullanırlar. Ve bağçuvân kekesine de itlak olunur ki ucu eğri ağaçtır. Anınla dalları çekerler. Ve bu çevgân-ı Fârisî muarrebidir. Türki'de ana karağı tabir olunur."=Ar.

الصَوْلَجَان (K.I,417)

"Pamuk hallacılıyacak nesneye dinür ki murad pamukdan dane çıkaracak aletdir. Anadolu'da ve bizim diyarlarda çırçır tabir olunur. Bir tarza çarhdır. Danelü penbeyi anın ağzına virüp tarza çevirirler. Daneleri beri tarafa dökülüp öte tarafa halis penbesi dökülür. İşte mihlâc ol çarh olacaktır."=Ar. المِخْلَاج (K.I,374)

"Hallaclandıktan sonra eğrilmek için uzun uzun dü-rülmüş pamuk sebikelerine dinür ki Taşra Türki'de bedrek

dinür."=Ar. السَّبِيح (K.I,544)

"Huff ismidir ki maruf ayakkabıdır.Muze muarrebidir.Malum ola ki Farisi'de muze çıplak ayağa giyilen huffe dinür.Kaldı ki müellif mevzec lafzını huff ile ve muk lafzını,huff üzre giyilen huff-ı galiz ile ve çarmuk lafzını huff üzre mutlaka giyilen huff ile tefsir eylemekle,bizim mest ve Semerkand tarafının sokman ve nisvânın çedik ve dervişânın tomak didüklerine huff ve mevzec dinür ki bunlar çıplak ayağa giyilür."=Ar. المَوْج (K.I,440)

ÇALIŞMANIN MÂHIYETİ

Çalışmamızın konusunu,Kâmûs'da yer alan Türkçe uzuv adları ile, bu adların diğer Türk lehçe ve şivelerindeki şekilleri teşkil etmektedir.Bizi bu çalışmaya iten dilin yapısı içinde bir çok özellikleri olan ve kültürümüzü geniş ölçüde yansıtan uzuv adlarınının Kâmûs Tercümesi'nden hareketle tesbitinin faydalı olacağı düşüncesidir.

Bir milletin kültürünü yansıtan kelime hazinesini oluşturan kelimeler,gel-,git-,al-,ver- gibi fiiller ve insan hayatında birinci derecede önemli olan,insana ve çevresine ilişkin önemli kavramları karşılayan baş,göz,el,ayak,diş,dirsek gibi uzuv adları,sarı,yeşil,ak,kara gibi renk adları ve bir,iki,on,elli,ikiyüz,bin gibi sayı isimleridir.Millî kültürümüzü bir şekilde ortaya koyan bu kelime-

ler üzerinde yapılan münferit çalışmalar⁽⁵⁾ maâlesef dilimizin bu yönünü ortaya koyacak nitelikte değildir. Her ne kadar Tarama Sözlüğü⁽⁶⁾ gibi eserlerden hareketle geniş bir zaman dilimi (XIII.yy.-XX.yy.) içinde kelimelerin şekil ve mâna değişikliklerini ortaya koymayı amaçlayan ve ekip çalışmasıyla meydana getiriler eserler varsa da üç cildinin de tarandığı belirtilen Kâmûs Tercümesi'nin incelememiz sonucunda 185 madde başını teşkil eden uzuv adlarının bugün morfolojik ve etimolojik önemi hâiz "iki yancıq, kızılöyken, kuzıdışi, çöpür, tügmeçik" gibi 93 madde başı kelimenin alınmadığını ya da "bınkıldayık, egrice, uyluq" gibi madde başı kelimelerin yanlış alındığı veya "pöç, kulaktozi, kurça, gegrek" gibi kelimelerin fişlerinin eksik tarandığı dikkate

(5)-Gabain, A. von, "Renklerin Sembolik Anlamları" (Çeviren Semih Tezcan), Türkoloji Dergisi, c. III, sayı: 1, Ankara 1968 s. 107-113

-Caferoğlu, Ahmed, "Türkçe Balık Adları", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. X, İstanbul 1960, s. 113-132

-Nyiri, Maria, "Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügati't-Türk Adlı Sözlüğündeki Bitki Adları", V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğler, c. I, İstanbul 1985, s. 205-213

-Esin, Kahya, "İki Osmanlıca Metinden Derlenmiş Anatomi ve Fizyoloji Terimleri", Bilim Kültür Öğretim Dili Olarak Türkçe, Ankara 1978, s. 233-269

(6) XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, c. I, VIII, Ankara 1963-1972, Türk Dil Kurumu Yayınları No: 212

alınırsa çalışmamızın Tarama Sözlüğü'nün eksiklerini tamamlama açısından bile önemi anlaşılacaktır.

Üzerinde çalıştığımız kelimelerin bir çok özelliği vardır. "Şakal, bağa, yürek, böğür" gibi kelimelerin Moğolca'da yaşaması⁽⁷⁾, "sakalı değirmende ağartmak" (سفید کردن

بضرب آسياب) deyiminde olduğu gibi Farsça'ya da aktarılmış bulunmasını sayabiliriz⁽⁸⁾. Bu husus, Clausen gibi bir araştırmacıyı dahi "benek, çıban, gegrek, gövde, kuyruk, sigil, uçuk" gibi kelimelerde bir yabancılık aramaya sevk etmiştir (bk: Sözlük kısmında ilgili kelimeler).

Aslında incelediğimiz kelimeler "başlı, azaklı, buruncuk, parmaksız, saçlılar, yüz" gibi boy ve soy adlarında canlılıklarını korumuşlar⁽⁹⁾, "ayağını yorganına göre uzat.; yalın ayak baş kabak ; bir elin nesi var, iki elin sesi var ; ikiyüzlü ; çatıkkaşlı ; kulak kesilmek " deyim ve atasözleri içinde⁽¹⁰⁾, mâna genişliğiyle bugüne kadar yaşamışlardır. Uzun adlarının bir diğer özelliği de günlük hayata ve tabia-

(7) Gülensoy, Tuncer, "Moğolların Gizli Tarihi'ndeki Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme", Türkoloji Dergisi, c.5, sayı 1, Ankara 1973, s.105-123

(8) Olgun İbrahim, "Farsça ve Türkçe Atasözleri ve Deyimler Üzerine", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, Ankara 1972, s.153-172

(9) Alicandar, A. Avni (Toplayan), Türk Budun, İl, Ulus, Uruk, Oymak, Avul, Oba ve Soy Adları, Ankara 1934

(10) Soyboğa Yıldız, Yücut Aksamı ile İlgili Kelime, Söyleyiş, Deyimler, İstanbul 1969 (Mezuniyet Tezi, Türkiyât Enstitüsü, No: T.927)

ta uygulanmasıdır⁽¹¹⁾. "Sırt, bel, boğaz, burun" gibi kelimeler yer adlarında kullanılırken, "kuzukulağı, kaynanadili, devetabanı" gibi bitkilerde ve "hanımgöbeği, kadınbudu, vezirparmağı" gibi yemek ve tatlı isimlerinde uzuv adlarını görmek mümkündür. Uzuv adları, önce organları karşılarken benzetme yoluyla bir değişik kavrama aktarılmışlardır. İnsanlar, başta organlarıyla ilgili kavramlar olmak üzere, kendisiyle ilgili şeylere benzettiği nesnelere onların adlarını vermiş, bu şekilde her dilde aynı tarzda gelişmeler olmuş ve bu kelimeler çok mânalı duruma gelmişlerdir. Nasıl "göz"ün Türkçedeki mânaları arasında "kaynak" varsa, Arapçadaki "ayn"ın da "su kaynağı" mânası vardır. Türkçedeki "baş" gibi, Almanca'daki "kopf" da çivinin, piponun toparlakça ucu için kullanılır.

Bunların dışında, müşahhas olan uzuv isimleri güçlü bir şekilde mücessem kavramları karşılamışlardır. Bunun bâriz misali "yürek" kelimesinde açıkça görülür. Türkçedeki "yürekli, yüreklilik, yüreksiz" kelimelerindeki "cesaret" mânasını bir çok dilde görmek mümkündür. Fransızcada, 'coeur' "yürek" unsurundan türemiş 'courage' "cesaret" kelimesini, İngilizcede 'heart' "yürek" in türevi olan 'hearten' "yüreklendirmek" fiilini örnek olarak gösterebiliriz⁽¹²⁾ Bunu za-

(11) Aksan, Doğan, Anlambilimi ve Türk Anlambilimi, Ankara 1971, Ankara Üniversitesi, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Yayın No: 217

(12) Aksan, Doğan, Her Yönüyle Dil - Ana Çizgileriyle Dilbilim - III, Ankara, 1982, Türk Dil Kurumu, Yayın No: 439/3

man içinde kelimelerin karşıladığı mecâzî mânalara bağlamak mümkündür. Bu husus ayrı ve geniş bir inceleme konusudur. Fakat şu hususu belirtmekte fayda vardır ki, mecazlarda kullanılan uzuv adları aynı mâna bütünlüğü içinde değişik şekillerde kullanılmışlardır. Meselâ, "yüreği ezilmek ~ karnı acıkmak, başı havada olmak ~ burnu havada olmak, yüreği ağzına gelmek ~ küçük dilini yutmak, kan beynine vurmak ~ kafası kızmak ~ gözleri dönmek ~ dudak sarkıtmak ~ dış gıcırdatmak ~ yüzünden düşen bin parça olmak ~ burnundan kıl aldırılmamak" deyimleri bunun birer delilleridir. (13)

Her ne kadar zaman içinde ve kültür münasebetleri gereği "baş, göz, yüz, dil, el" kelimelerinin yerine ve yanlarına "re's, çeşm, vech, kafa, lisan, yed" gibi yabancı karşılıkları konmuşsa da zaman içinde ölenler (emig "meme", ernek "parmak", öpke, öyken "ciğer") haricinde uzuv isimleri canlılıklarını korumuşlardır. Yabancı asıllı olarak alınan uzuv isimleri ise Türkçenin ifâde gücü açısından dikkate değer bir husus olarak kelime hazinemize nüans derinliği kazandırmışlardır. Aynı mânada gibi görülmesine rağmen "baş ~ kafa ~ kelle" ve "mide ~ karın" kelimelerinin birbirlerinden ayrılmaları, hatta "göğüs ~ döş ~ bağır ~ kucak ~ koyun" kelimelerinde olduğu gibi Türkçelerinin bile mâna zenginliği (14) dikkate alınırca uzuv isimlerinin hayatımızdaki önemi, daha açık bir şekilde belli olacaktır.

(13) Ağakay, M. Ali, Türkçe'de Mecazlar Sözlüğü, Ankara 1949

(14) Ağakay, M. Ali, Türkçe'de Yakın Anlamlı Kelimeler Sözlüğü, Ankara 1956, Türk Dil Kurumu Sözlükler Dizisi No: 13

Yukarıda belirttiğimiz özelliklerinden dolayı uzuv isimleri,hususî olarak genel sözlüklerde yer almamışlardır. Özel bir uzmanlık gösteren sahalarda ise,meselâ hekimlik dilinde en ufak ayrıntı dahi gözetilerek her bir kas,her sinir ve kemik için ayrı isimler (beyindeki sinirler için "fasial,vagus,troklear,olfaktorius,.....gibi 12 ayrı isim⁽¹⁵⁾) kullanılmıştır.Bu ihtiyaç dolayısıyla uzmanlık dili,bambaşka görevleri olan millî dil tarafından karşılanamayınca,yeni kelime yaratmak için Batı uzmanlık dilinde olduğu gibi çoğu kere Yunan ve Latin dillerinden faydalanmıştır.Böylece milletlerarası bir uzmanlık dili ortaya çıkmıştır.

Bu itibarla,çalışmamızda Kâmûs Tercümesi'ndeki uzuvla ilgili kelimeleri insan ve hayvan uzuvları diye tasnif etmediğimiz gibi uzuvlarla ilgili olan"kan,sümük,uçuk,vb." müşahhas mânalı kelimeleri de alarak incelediğimiz kelime adedini zenginleştirdik.Çalışmamızda tesbit ettiğimiz Türkçe uzuv adlarının önce transkripsiyonlu şekli ile eski yazı imlâsını,sonra da Kâmûs'da yer alan tarif ve arapça karşılığını verdik.Bundan sonra yeni bir paragraf içinde de o kelimenin Türk lehçe ve şivelerindeki şekillerini biraya getirdik.Bu hususu bir örnekle belirtelim :

(15)-Arıncı Kaplan,Elhan Alâittin,Anatomi Terimleri Kılavuzu,Ankara 1985

-- Feneis,Dr.Heinz(Çeviren Ülker,Dr.Süreyya),Resimli Anatomi Sözlüğü,İstanbul 1987

§ 24 BENEK بنك

"Benek mânasınadır.Bu münasebetle hurûf-1 muceme beneklerine itlak olundu."=Ar. البنك (K.II,522)bk:ben

~Cl.350 benek "? Önek,yabancı asıllı kelime(Hemen hemen kesinlikle Farsça'dan).Banak'küçük tohum;ergenlik,sivilce,vb.'" ; Drv.94 benek ; VW.IV,1588 benek [ك , بنك , (Osm.) ben+k'den] "Leke" ; DLT.83 benek ; LÇ.75 benek "Hâl,yüzde olan leke,esrâr,haşîş,minik" ; Az.I,248 benek ; Trk.437 menek ; TS.140 benek.

Çalışmamızın son kısmında madde başlarının arap harfli imlâsına göre bir indeksini vermesi faydalı bulduk.

Çalışmamızda kullandığımız transkripsiyon sistemi Türk İlmî Transkripsiyon Kılavuzu(İstanbul,1946)'ndan alınmıştır.Bununla birlikte mecbur kaldığımız için Clausen ve Radloff'un eserleri için aşağıdaki işaretleri kullandık.

| | |
|---|---|
| e | u'ya kaçan o |
| ë | ü'ye kaçan ö |
| z | Ünsüzlerde normalden arka sesler için kullanılan işaret |
| ˘ | Ünsüzlerin üzerinde damak sesi olduğunu gösteren işaret |
| : | Ünlülerden sonra uzunluk işareti |

SÖZLÜKTE YER ALAN UZUV ADLARININ YAPISI

Sözlük kısmında incelediğimiz kelimelerin büyük bir kısmını Türkçe kelimeler teşkil etmektedir. Bunların yanında yabancı asıllı olup mana değişikliğine uğrayanlar (kalem(kemigi) ve cigerköşe) ve Türkçe-Yabancı tamlamalarla teşkil edilen uzuv isimleri(akciger, şâh tamar ve maķ 'ad deligi) gibi 5 aded Türkçeleşmiş kelime de alınmıştır.

1-Tek kelime halinde olanlar :

a-Tek heceden meydana gelenler:Yüz,baş,diş,göz,el gibi (31 kelime)

b-İki heceden meydana gelenler:Karın,kulağ,boynuz, imik gibi(76 kelime)

c-Üç heceden meydana gelenler:Yağırnı,tügmecik,bağırsak,oñurğa gibi(13 kelime)

d-Dört heceden meydana gelenler:Bukağılık ve bınkıldayık (2 kelime)

2-Kelime grubu halinde olanlar:

a-İsim tamlaması şeklinde olanlar:

Belirli isim tamlaması şeklinde olanlar:Gözün bebegi,gözün kıyruğı ve gözün pıñarı(3 kelime)

Belirsiz isim tamlaması şeklinde olanlar:Yancık etleri,meme tügmesi,gögüs kemigi gibi(45 kelime)

b-Sıfat tamlaması şeklinde olanlar :Geñiş bağırsak,küçük dil,kaba et,boş böğür gibi(14 kelime)

c-İsnat grubu şeklinde olanlar :Yanıķara(1 kelime)

MADDE BAŞI KELİMELERİN LİSTESİ VE LATİNCELERİ

| Madde başı | Kelimeler ve Latinceleri | Sayfa no |
|------------|----------------------------------|----------|
| 1 | Adsız Parmağ (digitus anularis) | 1 |
| 2 | Ağız (oriticium,os,osis) | 1 |
| 3 | Akciger (pulmo) | 2 |
| 4 | Alın (frontis) | 2 |
| 5 | Almacık (biceps femoris) | 3 |
| 6 | Ard (posterior) | 3 |
| 7 | Arka (posterior) | 3 |
| 8 | Arka kemigi (vertebrae lumbales) | 4 |
| 9 | Arş (regio antebrachi posterior) | 4 |
| 10 | Aşık (malleolus) | 5 |
| 11 | Ayak (pes,pedis) | 5 |
| 12 | Azı diş (molar tooth) | 6 |
| 13 | Bağa (squama) | 6 |
| 14 | Bağırsak (intestinum) | 7 |
| 15 | Bakanak (phalanx) | 7 |
| 16 | Baldır (sura) | 8 |
| 17 | Baldır eti (femoris anterior) | 8 |
| 18 | Baş (caput) | 8 |
| 19 | Baş parmak (pollex,polliels) | 9 |
| 20 | Baş çamarı (A.caratis) | 9 |
| 21 | Beden çamarı (aorta) | 10 |
| 22 | Bel (lumbus) | 10 |
| 23 | Beñ (mole) | 11 |
| 24 | Benek (macula) | 11 |
| 25 | Bez (glandula) | 11 |
| 26 | Bezdüm kemigi (os coccyx) | 12 |
| 27 | Bıñkıldayık (fontieulus) | 12 |
| 28 | Bıyık (mustache) | 12 |
| 29 | Bilek (carpus) | 13 |
| 30 | Bilekçe (ossucarpi) | 13 |
| 31 | Bogaz (fauces) | 14 |
| 32 | Bogum başı (preganglioner) | 15 |
| 33 | Bogurtlak (aditus laryngis) | 15 |
| 34 | Boş böğür (ren) | 15 |
| 35 | Boynuz (cornu) | 15 |

| | | |
|----|----------------------------------|----|
| 36 | Boyun (cervix) | 16 |
| 37 | Boyun çenberi (manubrium sterni) | 17 |
| 38 | Boyun halkası (" ") | 17 |
| 39 | Boyun köki (colli lateralis) | 17 |
| 40 | Bögrek (ren) | 17 |
| 41 | Böğür (ilium) | 18 |
| 42 | Buğaklık (regio calcanea) | 18 |
| 43 | Burun (nasus) | 18 |
| 44 | Burun direği (ala nasi) | 19 |
| 45 | Buğ (femoris anterior) | 19 |
| 46 | Cigerköşe (apex pulmonis) | 20 |
| 47 | Çeñe (jaw) | 20 |
| 48 | Çeñe kemigi (mandibula) | 20 |
| 49 | Çıban (pustule) | 21 |
| 50 | Çıynak (symphysis) | 21 |
| 51 | Çigin (omos) | 21 |
| 52 | Çöpür (boil) | 22 |
| 53 | Çöz (butchery) | 23 |
| 54 | Damağ (palatum) | 23 |
| 55 | Deri (cutis) | 24 |
| 56 | Dılağ (clitoris) | 24 |
| 57 | Dil (lingua) | 25 |
| 58 | Dilcik (lingula) | 25 |
| 59 | Diş (dens, dentis) | 25 |
| 60 | Diz (genu) | 26 |
| 61 | Diz ağırşığı (patella) | 26 |
| 62 | Diz gözi (poples) | 27 |
| 63 | Döl (spermatis) | 27 |
| 64 | Döl yatağı (uterus) | 27 |
| 65 | Döş (regio infraclavicularis) | 28 |
| 66 | Dudağ (labium) | 28 |
| 67 | Düdük (tibia) | 28 |
| 68 | Egrice (tibiales anteriores) | 29 |
| 69 | El (manus) | 29 |
| 70 | El ayası (palma manus) | 30 |
| 71 | Eñek (mentum) | 30 |
| 72 | Eñse (nucha) | 31 |

| | | |
|-----|-------------------------------|----|
| 73 | Eş (placenta) | 31 |
| 74 | Et (flesh) | 31 |
| 75 | Gegrek (regio hypochondriaca) | 32 |
| 76 | Geñiş bağırsak (latum uteri) | 32 |
| 77 | Geñiz (nasapharynx) | 33 |
| 78 | Göbek (umbilicus) | 33 |
| 79 | Gögüs (pectus) | 34 |
| 80 | Gögüs kemigi (sternum) | 34 |
| 81 | Gögüs tahtası (thoracis) | 34 |
| 82 | Göt (glutaea) | 35 |
| 83 | Gövde (truncus) | 35 |
| 84 | Göz (oculus) | 36 |
| 85 | Gözün bebegi (pupilla) | 37 |
| 86 | Göz kapağı (palpebra) | 37 |
| 87 | Gözün kıyruğı (plica) | 37 |
| 88 | Gözün pınarı (commissura) | 37 |
| 89 | Güden bağırsağı (rectum) | 38 |
| 90 | Hırtlak (larynx) | 38 |
| 91 | İç yağı (sebum) | 39 |
| 92 | İki yancık (regio glutaea) | 39 |
| 93 | İlik (medulla) | 39 |
| 94 | İmik (parietalis) | 39 |
| 95 | İncik kemigi (crus) | 40 |
| 96 | İş (placenta) | 40 |
| 97 | İşa et (ischium) | 41 |
| 98 | İşarcık (bulla) | 41 |
| 99 | İşalça (coxa) | 41 |
| 100 | İşalem (fibula) | 42 |
| 101 | İşan (sanguis) | 42 |
| 102 | İşan çıbanı (fruncle) | 42 |
| 103 | İşanad (pterygoma) | 43 |
| 104 | İşarın (ventris) | 43 |
| 105 | İşarkın (---) | 44 |
| 106 | İşarık (region) | 44 |
| 107 | İşarık taşı (inguinal gland) | 45 |
| 108 | İşarık (orbitalis) | 45 |
| 109 | İşarık kemigi (eyebrowbone) | 45 |

| | | |
|-----|--|----|
| 110 | avuk (vesica urinaria) | 45 |
| 111 | Kemik (osseous) | 46 |
| 112 | Kemrtlik (trachea) | 46 |
| 113 | ı (glutaea) | 46 |
| 114 | ıl (pilus) | 47 |
| 115 | ırbayır (omasum) | 47 |
| 116 | ırtlak (larynx) | 48 |
| 117 | ıırdak (cartilago) | 48 |
| 118 | ıynak (symphysis) | 49 |
| 119 | ızıl yken (sequin) | 49 |
| 120 | ızıl nlk (zatagus) | 49 |
| 121 | okarilik (filla radicularia) | 50 |
| 122 | ol (srachium) | 50 |
| 123 | Kpricik kemigi | 51 |
| 124 | Kuca (regio umbilicalis) | 51 |
| 125 | ula (Auris) | 52 |
| 126 | ula memesi (lobulus auriculae) | 52 |
| 127 | ulatozu (statocoria) | 53 |
| 128 | Kurı (irritable) | 53 |
| 129 | urı incik (tibia) | 53 |
| 130 | ursak (stomachus) | 53 |
| 131 | uyruk (cauda) | 54 |
| 132 | uyruk okumu (sacrum) | 55 |
| 133 | uzudii (---) | 55 |
| 134 | Kk dil (uvula) | 55 |
| 135 | Krek kemigi (scapula) | 56 |
| 136 | Mak'ad deligi (fascia) | 56 |
| 137 | Meme (mmae) | 56 |
| 138 | Meme tgmesi (areola) | 57 |
| 139 | Olanyataı (placenta) | 57 |
| 140 | Omuz (omos) | 57 |
| 141 | Omuz baı (regio deltoidea) | 57 |
| 142 | Oura (vertebralis) | 58 |
| 143 | Oura kemikleri (columna vertebralis) | 58 |
| 144 | d (vesica fellea) | 59 |
| 145 | kszce eyeg (costae verae) | 59 |
| 146 | rg (hump) | 60 |

| | | |
|-----|-------------------------|----|
| 147 | Örü yumrı (pasture) | 60 |
| 148 | Öyken (lungs) | 60 |
| 149 | Parmak (digitus) | 61 |
| 150 | Pöç (os coccyx) | 61 |
| 151 | Pöç kemigi (os coccyx) | 61 |
| 152 | Şağrı (sacroilia) | 62 |
| 153 | Şakağ (mentum) | 62 |
| 154 | Şakal (barba) | 63 |
| 155 | Sepetlik (inguinis) | 63 |
| 156 | Şirt (dorsum) | 63 |
| 157 | Sigil (callosity) | 64 |
| 158 | Siñir (nervus) | 65 |
| 159 | Soñ (placenta) | 65 |
| 160 | Sümük (pituita) | 65 |
| 161 | Şâh tamar (arteria) | 66 |
| 162 | Şil (conjunctiva) | 66 |
| 163 | Taban (planta) | 66 |
| 164 | Taşak (urinary bladder) | 67 |
| 165 | Taşlık (threshold) | 67 |
| 166 | Ter (sudor, sudoris) | 68 |
| 167 | Tırnak (unguis) | 68 |
| 168 | Tomuzbaşı (scrofula) | 69 |
| 169 | Topuğ (calcaneum) | 69 |
| 170 | Tügmecik (vertebrae) | 70 |
| 171 | Uca (coccyx) | 70 |
| 172 | Uçuğ (herpes) | 70 |
| 173 | Ud yeri (pubes) | 71 |
| 174 | Ur (goiter) | 71 |
| 175 | Uyluğ (femur) | 71 |
| 176 | Üñük başı (epiglottis) | 72 |
| 177 | Yağırnı (saddle gall) | 72 |
| 178 | Yañak (bucca, mala) | 73 |
| 179 | Yancık (regio glutaee) | 73 |
| 180 | Yancık etleri (ischium) | 74 |
| 181 | Yanığara (bulla) | 74 |
| 182 | Yigitlik çıbanı (acne) | 74 |
| 183 | Yumrı (boil, globular) | 75 |
| 184 | Yürek (cor) | 75 |
| 185 | Yüz (facies) | 76 |

SÖZLÜK KISMI

§ 1 ADSIZ PARMAK

آرسز پرمق

"Orta parmakla serçe parmak beyninde olan parmağa dinür ki adsız parmak tabir olunur.Fârisî'de bî-nâm dirler."

-Ar. البَنَصْرُ البَنَصْرُ (K.I,775)

~ Cl.71 adsız parmak(bâ) ;Drv.68 atsız ernek ;VW. IV,1489 atsız barmak (Kas.)"yüksük parmağı" ; Az.I,59 adsız barmag ; TS.14 adsız parmak

§ 2 AĞIZ

آغز

"Ağıza dinür,fem mânasına"=Ar. الإنعَارُ (K.I,785),=Ar.

الْفَمُّ (K.III,531),"Ağıza dinür.Fârisî'de dehen dirler."=Ar.

الفَمُّ (K.III,532),"Boğaza dinür.Alâ kavı,ağıza yahud boğurtlağa dinür ki soluğun mahrecidir."=Ar. الكظْمُ (K.III, 551),"Cümlesi beraberdir ki ağıza dinür.Fârisî'de dehân dirler."

=Ar. الفَمُّ الفَوَّةُ الفِئَةُ الفَوَّةُ الفَاءُ (K.III,741)

~ EUT.6 ağaz,7 ağıs,263 avuz ;Cl.98 ağız "Ağız,konuşma organı;bu sebebden"ağız(nehirde)"veya herhangi bir cins (çeşit)delik.Bazı modern lehçelerde "ağız" dendiğinde bir iddiayı veya bir temsili bildirir.Modern şivelerin çoğunda ses değişiklikleriyle devam eder.Küçük kelime gruplarında ve deyimlerde kullanılmıştır." ;Drv.21 ağız ;VW.I,82 auz [Kir.Kas.Krm.=ağz,auz,âs,ûs] "ağız",aus(Tob.-ags,auz,ûs,ôs,âs,âz),I,167 ağıs Bar.(Uig.)krş:agıs,agz,aus,auz,ôz,âs,ûs ,I,171 ağız [اغز(Dsch)-ağz] "ağız,dökülen yer,açılma",I,178 ağs(Schor.Leb.),I,179 ağz[Osm.Ad.Kom.Dsch.OT.)=â'z,ağıc,auz,ôs,ûs,âs] "Ağız,dökülen yer;1-Yanlış düşmanca dedikodular.2-Düşmanca saldırıyı bekleyebilmek.",I,642 awz(Krm.)=auz,agz,I,674 ëüz [Tara.Kûr.krş:agz,auz,âs,ûs] "ağız",I,1741 ûs Tel.Alt. =agz,âs,ôs,auz ;KB.10 ağız ;DLT.10 ağız ; AH.II ağız ; LÇ.16 ağuz ; Kaz.24 avız,ağız ;Krg.596-597 ooz ; Öz.85 ağız ;Az.I,40 ağız ; Trk.20 ağız ; Quv.139 sëvar ;TS.19 ağız

V. C.

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

§ 3 AKCIĞER

آق جگر

"Akciğere dinür ki ri'e dahı dirler.Türki'de öyken tabir olunur."=Ar. السَّحْرُ السَّحْرُ السَّحْرُ (K.I,887),"Canlu kısmının nefes ve hevâ mevziine dinür ki akciğerdir.Fârisî'de şuş, Türki'de öyken dirler."=Ar. الرئة (K.III.818)

~ VW.I,90 ak ciyer(Osm.),ak ciger(Ad.) ;TS.27 akciğer

§ 4 ALIN

آلین , آلن

"Alına ıtlak olunur,cebhe mânasına."=Ar. المقدمة (K.III,535),"İnsanın yüzünden secde hâletinde yere gelen mevzie,alâ kavlı iki kaşın aralığı beraberinden yukarı nasiyeye kadar olan yere dinür ki Türki'de alın,Fârisî'de pîşânî dinür."=Ar. الجبهة (K.III,728),"Başın ön tarafında kıl bittiği yerin nihâyet bulduğu mahale dinür ki alın tabir olunur."=Ar. الناصية (K.III,939)

~ EUT.11. alın ; AGr.318 alın ; Cl.147 alın "alın"Belki de daha geniş mânalarda kullanılır."alın"ın ve "al(ön)"ın geniş mâna ihtiva etmesi,dolaylı durumlara ve çeşitli kelimelerin soru olarak alınıp alınmamasına bağlıdır.";Drv.35 alın ; VW.I,373 alın [Alt.Tel.Leb.Schor.Sag.Koib.Ktsch.Kir.Kkir.Bar.Osm.Kom.,ve (Uig),krş:al(ön kısım),al(almak)] "Ben al(ön kısım)'ı,alın(yüzdeki alın)'ın kısaltılmışı zannettiğim için sonuncu olarak bu bence köktür.Ayrıca alt ile mukayese ediniz; alın(Jak.)alt kısım.1-(Doğu dialect)-ön kısım,bir yerin önündeki kısım.2-(Koib.Ktsch.Sag.Uig.Kom.Osm.)-yüz.3-(Osm.Ad.)-alın,cephe(askerlerin).4-(Alt.Tel.Leb.Schor.)-alt kısım,bir bölgedeki yer." ;KB.17 alın ;DİT.19 alın ;AH.III,alın ; Az.I,91 alın ; Trk.41 âlin ; Yak.15-16 alın(annım,anning,annılara) ;32 ârin"Alt,dip,(bir şeyin) aşağısı" ; Der.219 alın"Karşı,karşı taraf" ; TS.41 alın

§ 5 ALMACIK

الماجق

"Bedende iki ucada olan uyluk başlarına ıtlak olunur ki almıcık tabir olunur. Her birine tuffâhe dinür."=Ar. التَّحَاتَان (K.I,460)

~ VW.I,438 almıcık(Krm. alma+çık'dan)"1-Küçük bir elma.2-Diz kapağı",I,832 elmıcık(الماجق, (Osm.) elma+çık'dan)"1-Küçük bir elma.2-Mafsal kemiklerinin sonu" ;Az.97 almıcık ;Der.226 almıcık (almıcık,almıcık,almıcık ,227 almıcık alma-cuk gemugu ; TS. 368 elmıcık "Yüzün yanakla göz arasında bulunan az çok çıkıntılı bölümü"

§ 6 ARD

آرد

"'Acz mânasınadır ki atın ve adamın dip tarafıdır. Ard tabir olunur."=Ar. آرد (K.III,338)

~ EUT.20 art ; AGr.321 art ; Cl.200 art(? a:rd)"Asıl olarak sırt;buradan 1-Bir dağ geçidi veya yayla(iki sinir arasındaki boyunun odak noktasına bastırma gibi)2-Herhangi bir şeyin arka veya ön tarafı."Arka" kelimesi ile aynı mânada.Arka taraf mânasındaki ifade zarf olarak arka ile aynı kullanışdadır." ; Drv. 55 art ; VW.I,318 ard [Ad., آرد (Osm.)=art] "Arka kısım,arkada bulunan",I,308 art [Tel.Alt.Kir.Kkir.Kas.Krm. Kom., آرد (Osm.Leh.),krş:arı,art(v)=ard] "Arka kısım,arka taraf" ;DLT.37 art ;LÇ.8 ard,art ; Kırg.48 art ;Öz.82 art ;Az. I,120 ard ; Trk.52 ârt ; TS.71 art

§ 7 ARKA

"Arkaya dinür;zahr mânasına,yahud arka etine."=Ar. الجربأ (K.I,106),"Sirta ve arkaya dinür."=Ar. السرة (K.III,837),"Arkaya dinür ki karın mukâbilidir.Fârisî'de pûst dinür."=Ar. الظهر (K.II,15),"Arkaya dinür,zahr mânasına."=Ar. المطأ

(K.III,930)

~ EUT.20 arka ; AGr.321 arka ; Cl.215 arka "Asıl olarak insan hayvan veya nesnede arka taraf"bu sebepten teşbih suretiyle"arkacı,arka çıkan",bir kişiye destek veren ona arka çıkan" ; Drv.53 arka ; VW.I,285-286 arka [Alt.Tel.Schor.Kir. Kkir.Kas.Kom., آرة (Osm.Krm.) آرة (Dsçh.OT.)(Uig.) ;krş: arı,art(arka),Mong.(arka taraf)] "1-Arka,ense,omuzlar arasındaki kısım.2-(Kkir.Osm.Krm.Kas.Dsçh.Kar.)-himâye,koruma,destek,yükseklik;şerefli.3-(Osm.Dsçh.Kas.)-ataların nesli,nesil,cins." ,I,295 arga [Alt.Tel.Schor.Küar.Kkir.OT.Dsçh.;Mong.'dan,arga (Mndsçh.),argâ (Jak).Bunun başlangıçta arka kelimesiyle bir münasebeti olup olmadığı hakkında bir şey söylemeyeceğim.Fakat ölümlerin ruhunun sırt(arka) sayesinde uçtuğu şeklindeki Altay görüşünü mukayese ediniz.] ; KB.23,24 arka ; DLT.34 arka ; LÇ. 9 arka ; Kaz.19 arka ; Kırg.46 arka ; Özb. 82 arka ;Az.I,128 arha ; Trk.50 arka ; Yak.31 arğaç (arğaçn),arğas ; YTS.12 arka ;TS.68-69 arka

§ 8 ARKA KEMİĞİ

ارقا كميكي

"Arkada onurga kemiklerinin ortasında olan kemiğe dinür ki arka kemiği tabir olunur; mühre-i püşt mânasına.Mahâl dahı dinür."=Ar. الحالة (K.III,189)

§ 9 ARŞ ارش

"İnsanın dirseği ucundan orta parmağın ucuna varınca mikdara dinür ki arş tabir olunur."=Ar. الزراع (K.II,574)
LÇ.9 arş "Araba okı,kol,bir karış"

§10 AŞIK

آشيق . آشق

"Ka'bdan murad aşık tabir olunan kemikdir ki çocuklar anınla oynarlar."=Ar. كَمْب (K.I,140), "Aşık tabir olunan kemiğe dinür ki sıbyân anınla mülâ abe iderler.Kezâlik nerd oyunundaki tavla tabir olunan oyun andan bir nevidir."=Ar.

الكَمْب (K.I,251), "At kısmının oynak yerlerinde aşık ve ek tabir olunan bendlere dinür.Müfredi hıtâmdır ve hâtemdir."=Ar.

الخُتْم (K.III,437)

~ Cl.259 aşuk "İfade tarzı olarak insan veya hayvan- da topuğun yan kemiği,ek yeri,mafsal;fakat kelime grubu olarak aşuk kemiği"aşık kemiği",bilhassa aşık kemiği çeşitli oyunlar- da aşuk/aşık "koyun kemiği" mânasında kullanılmıştır." ;Drv.64 aşuk ; VW.I,592 aşık [Kkir.Krm., آشق (Osm.),=aşuk] "1-Kemik 2-Kemik oyunu",I,597 aşuk [اشوق (Dsch.OT.),=aşık] -kemik ; ABS.18 aşuk ; DLT.44 aşuk ;Kaz.21 aşık ;Kırg.54 aşık=çükö,kızıl aşık ; Öz.84 aşık ; Az.I,166 aşık ; Trk.60 aşık ; TS.79 aşık

§11 AYAK

اياق

"Topukdan aşağı ayağa dinür,kadem mânasına."=Ar.

الرجل (K.III,219), "Ayağa ıtlak olunur,riçl mânasına."=Ar.

المركل (K.III,229), "Ayağa dinür."=Ar. القدم (K.III,533-

534), "Ayağa yahud tabana ıtlak olunur."=Ar. النعامة (K.III,568)

~ EUT.3 adak ; AGr.317 adak,yadak ;Drv.8 adak,14 adak, 27 ayak,72 azak ; VW.I,202 ayak [Tel.Alt.Kir.Tar.Küâr.Tob.Bar. Ad., آياق (Osm.Krm.),krş: azak (Schor.),adak(Soj.),atah(Jak.) ; ayrıca adım ve atma,bu yüzden açıkça at ak.Benim Phon.d.T. § 274,338 ile mukayese ediniz.] "1-Ayak,bacak;ayaklık,kaide.2-Son. 3-Bir ayak",I,209 ayag [اياغ (Dsch.) =ayak ,I,477 adak [اراق =ayak,azak,krş:atah(Jak.),odà(Tschw)adım,orà (ayak),atla-"adım atmak"(ata binmek),adım,adıg (ayl,yaya giden)] -"ayak";I,558 azak [Schor.Sag.Koib.Ktsch.Kys.Basch.,krş:atah(Jak.),adak(Soj.) ayak,ad-"adım atmak"(Osm.)] "ayak" ;KB.4 adak ;DLT.5 adhak ;

LÇ.45 ayağ ; Az.I,67 ayağ ; Trk.61 ayak ; Yak.39 atah ; Çuv. 191 era ; YTS.18 ayag(ayah) ; Der.ayah(ayağ) ; TS.89 ayak

§ 12 AZI DIŞ آزی دیش

"Azı dişe dinür."-Ar. الأزيمة (K.III,392), "Azı dişe itlak olunur."-Ar. الرحي (K.III,821)

~ EUT.28 azıg=azıg tiş,29 azıglg ; AGr.323 azıg,azih Drv.72 azıg tişleri ; VW.I,572 azû [Alt.Tel.Kir.Kkir.Kas. آزو(Osm.OT.),krş:azıg] "Köpek dişi,azı dişi,köşeli diş",III, 1394 azû tis(Kir.),III,1400 azuk tiş [ازوق تيش (Dsch.) , azû(Tel.),azıg(Schor.)tiş]"Arka diş",III,1419 (Kas.) azû tis "Olgunluk dişi";DLT.56 azıg ; Kaz.5 azuv is ; Az.164 azı:azı dişler ; Trk.28 azı ; TS.100 azı dişi,azı

§ 13 BAĞA باغه

"Zabl ismidir ki Türki'de bağa tabir olunur.Tarak ve kutu makulesi ittihaz iderler.Hint kablubağasının arkasıdır."-Ar. العاج (K.I,426)

~ EUT.30 bağa"Kara kurbağa,odlu bağa" ; AGr.326 baka ; Cl.311 baka "'kurbağa' da olduğu gibi ayrıca'boynuz,taş'vb. kelimeler mânasında öncelikle kullanılırsa 'kaplumbağa' da olur." ; VW.IV,1127 paka [پاتا OT.Alt.Tel.Leb.,krş:bağa(Jak.)] =pağa,pağa-"kurbağa",IV,1437 baka [باقا (Dsch.Sart.Tar.Kir.Kkir.Kas.),krş:bağa(Jak.)] -"kurbağa,kara kurbağa,odlu kurbağa",IV,1448 bağa [باغه , بغا (Osm.),krş:bağa(Jak.)] =baka "1-Kurbağa.2-Bağa" ; DLT.62 baka ; Kaz.34 baka ; Krg.79 baka "Kurbağa",136 bögö "Aşığın sırtı" ; Öz.11 baka ; Yak.58 bağa "1-Umumiyetle kurbağa,rana.2-Tırnak yatağı(at,vs.hayvanların tırnak altı)" ; Çuv.94 pağa"Deri,zar" ; YTS.22 bağa "1-Kaplumbağa.2-Kaplumbağanın kabuğu" ; Der.473 bağa(bâbâ,baga,bağ,bağarcık,bağcık) ; TS.104 bağa

§ 14 BAĞIRSAK

بغرسق

"Bağırsağa dinür."-Ar. القَتِيَّة (K.I,225), "Bağırsağa dinür, mi'â mânasına."-Ar. المَصِير (K.II,110), -Ar. العَمَدُ العَمَدُ (K.III,287), "Bağırsağa dinür.Cem i ıtlak gelür."-Ar. اَطْلُقُ (K.III,14), "Bağırsağa ve işkenbeye dinür."-Ar. الوَدْمَةُ (K.III,574), "A' fâc-ı batndan bağırsağa dinür."-Ar. المَعِي (K.III,930)

~ EUT.30 bağarsuk, 31 bağırsak "1-Bağırsak.2-Merhamet." bağirsuk=bağırsak ; AGr.326 bağarsuk ; Cl.319 bağırsak, bağirsuk "Mühim not: Bu iki kelime arasındaki ses bakımından farklılık aşağı yukarı 14.yy.'da kesin çizgilerle ayrılmıştır ve ilk kelimenin bu tarihten sonra kullanıldığına dair bir iz yoktur. Bağırşa- fiilinden bir durumu ifade etmektedir. 'şefkatli, iyi kalpli" ; Drv.77 bağarsuk, 78 bağırsuk ; VW.IV,1452 bağırsak [باغرساق (Osm.)] =baursak "Bağırsak, işkembe" ; KB.52 bağırsak "Merhametli, şefkatli, sadakatli" ; DLT.60 bagirsuk ; Az.I,175 bağırsag ; Çuv.106 pirje ; YTS.22 bağarsık(bağarsak, bağarsuk, bağırsuk, bağursuk, boğarsuk) ; Der.446 baarsak(baarsık, bağarsık, bağarsah, bağarsık, bağarsılık, bağarsırık, bağarsuh, bağarsuh, bağarsuk, bağarsıh, bağarsık, bağarsılık, bağarsuk, bârsılık, bârsırık, barsuk, bayırsak, biğarsığ, boğarsak, boğarsık, boğarsuk) ; TS. 106 bağırsak

§ 15 BAKANAK

بَقَنَق

"Devenin dabanı derisinin biriktiği yere dinür ki bakanak tabir olunur."-Ar. الخُفُّ (K.II,752), "Sığır ve koyun ve keçi ve ahu makûlesinin bakanacağına dinür ki insanın kademi menzilindedir."-Ar. الطِّفُّ (K.II,806), "Çatal tırnaklı hayvanın bakanacağına dinür, zılf mânasına."-Ar. الزَّمُّ (K.III,475)

~ EUT:31 bakanak "Nal" ; Cl.316 baka:ñak "İsmi adlandırıldığından baka'dan 'kurbağa' hayvanların çenberi, kasnağı. (İngilizcede de teşbih aynı şekildedir.)" ; DLT.62 bakanak "Çatal tırnaklıların iki tırnakları arası ve iki tırnaktan her biri", bakanuk "At tırnaklıların ortasındaki et parçası" ; Krg.

80 bakay "(Atın veya sığır hayvanlarının tırnaklarının üst tarafındaki) kemikçik, aşık kemiği", 81 bakpayak "Çatal tırnaklı hayvanların tırnağı (bütünü), bakanak" ; YTS.23 bakanak ; Der. 490-491 bakanak (baħanah, baħanak, bakınak, bıkanak) ; TS.109 bakanak

§ 16 BALDIR بالدر

"Sâk lafzında lûgattir ki baldıra dinür."-Ar. السَّاقُ (K.II,923), "Sâk vezninde ve müradifidir ki baldıra dinür."-Ar. الصَّاقُ (K.III,7)

AGR.326 baltır ; Cl.334 baltır "Tamamıyla 'bacağın dizden aşağı arka kısmı'; bazı modern şivelerde bacağın diğer en yakın bölümleri." ; Drv.81 baltır ; VW.IV,1171 paltır [Tel.Bar.Koib.Sag.] "1-(Tel.Bar.)Baldır.2-(Koib.Sag.)Kalça", paldır [Alt.Tel.Leb.Sag.] =paltır, IV,1504 baldır [بالدير (Osm. Ad.Krm.Trkm.)] =baltır "1-Baldır.2-Sap(saman veya herhangi bir şeyin), IV,1505 baldur [بالدر (Sart.Dsch.)] =baldır "1-(Sart.)Kalça.2-(Dsch.)Kelepçe veya bilezik" ; LÇ.72 baldur ; Kaz.36 baltır ; Krg.86 baltır ; Öz.15 baldır ; Trk.70 baldır ; Yak.64 ballır ; YTS.23 baldır (baldur) "Bitki gövdesi" ; TS.112 baldır

§ 17 BALDIR ETİ بالدر اتي

"Baldırda olan balık etine dinür ki baldır eti tabir olunur."-Ar. الحَمَاءُ (K.III,796)

§ 18 BAŞ باش

"Başa itlak olunur, re's mânasına."-Ar. الضَّرْبُ (K.I. 187), "Başa dinür, re's mânasına."-Ar. النِّطَابُ (K.I,271), "Azâ-i hayvâniyeden başa dinür. Fârisî'de ser dirler. Ve her şeyin yukarısına ve âlâsına yani baş tarafına itlak olunur; gövdenin

başı gibi."=Ar. الرأس (K.II,242), "Başa dinür, cemi eczâsıyla göz ve kulak ve kaş ve sâir endâmıyladır."=Ar. نُضْلَانٌ نُّعْدُ (K.III,362)

~ EUT.34 baş, 35 baş "1-Baş, kafa.2-Yara, yara başı.3-Başlangıç, birinci, ilk" ; AGr.327 baş, bhâş, baş, paş ; Cl.375 baş/ba:s "Tamamıyla(genellikle)'baş, kafa'anatomiye ait bir mâna, Fakat ayrıca ilk zamanlardan devam eden'bir ordunun başı', herhangi bir şeyin başlangıcı ve coğrafî özellikler için teşbihli olarak kullanılmıştır." ; Drv.86 baş ; VW.IV,1546 baş [(AT.) باش (Osm.Ad.Krm.Trkm.Chiv.Sart.Dsch.OT.Tar.Kom.Kas. Kkir.Tob.Kûr.)] =paş, bas "1-Baş.2-Bir şeyin en yüksek kısmı. 3-Başlangıç veya son.4-Şef, yönetici.5-En önemli olan.6-Bir tek parça veya bir bütünü teşkil eden parça." ; KB.62 baş ; DLT.72 baş ; AH.8 baş ; LÇ.68 baş ; Kaz.37 baş ; Krg.94 baş ; Öz.16 baş ; Az.I,212 baş ; Trk.79 baş ; Yak.70 baş ; YTS.25 baş ; TS.121 baş

§ 19 BAŞ PARMAK

باش پرمق

"Baş parmağa dinür; elin ve ayagın olsun."=Ar. الإبهام (K.III,405)

~ Cl.376 basparmak (metinde aynen altında -s) ; VW. IV,1489 bas barmak(Kir.), baş barmak(Kas.) ; Kaz.38 bas barmak Krg.90 baş parmak ; TS.128 basparmak

§ 20 BAŞ TAMARI

باش طمرى

"Kolda bir tamar adıdır ki andan kasd olunur ve bu mu'arrebdir. Bu tamar kolda olan üç tamarın biridir ki buna Fârisî'de serârûy ve Türkî'de baş tamarı tabir iderler. Ve bu Süryânî'den mu'arrebdir. Ve biri ekhel didükleri tamardır ki ol üç tamarın ortasında vâkidir. Ve biri başlıkdır ki en aşağı olan tamardır. Fârisî'de buna rakk-suşî dinür ki akciğer tamarıdır ve bunlar Yunanî'de avorta tabir olunan ana tamardan

şubelerdir. Her uzuvda birer isimle müsemmâdır."=Ar. القَيْفَال
(K.III,328)bk:beden tamarı

§ 21 BEDEN TAMARI بدن طمرى

"Ekhel didükleri damara dinür ki kolda kan alınacak üç damarın ortasında olan damardır. Ana beden tamarı tabir iderler."=Ar. الأَبْرَ (K.I,776), "İnsanın kolunda üç tamar vardır. Biri ekheldir ki beden tamarı ve arkü'l-hayât dirler. Ol üç tamarın ortasında olan tamardır. İkinci kifâldır ki baş tamarıdır. Ol üç tamardan evvelki tamardır. Üçüncü baslıkdır ki cümleden aşağı olan tamardır."=Ar. الأَكْطَل (K.III,336)

§ 22 BEL بـ

"İnsanın vasatına dinür ki bel tabir olunur. Fârisî'-de miyân dinür."=Ar. الخَصْر (K.I,840), "İnsanın beline dinür."=Ar. الجَوْش (K.II,317), "Hakv gibi fevtaya yahud bele dinür."=Ar. الحَقْوَة (K.III,794), "Hakv gibi azare yahud bele dinür."=Ar. الحِقَا (K.III,795)

~ EUT.42 bil ; AGr.329 bil ; Cl.330 bé:l "İnsanın belli, bir şeyin orta ve dar kısmı'ile 'dağ yaylası' gibi bazı mâna genişliğinde kullanılır." ; Drv.93 bel ; VW.IV,1606 bel [(AT.) بـ (Osm.Dsch.Tar.Kom.Krm.), (Kar.L.T.)] "1-Boy, endâm, bel.2-(Osm.) Dere yatağı, tepe, dar dağ geçiti.3-(AT.) Herhalde dağın arkası, dağın arkasının sahibi, beyi ve beyin sûreti, görünüşü, put.", IV, 1608 bél (Kir.)=bel "1-Boy, endâm, bel.2-Dar dağ geçiti, dağın sırtı.3-Nehrin beli.", IV, 1759 bil [بـ (Kas.)] =bel "boy, bel" ; KB.77 bil ; DLT.81 bél ; LÇ.93 bil ; Kaz.44 bel ; Krg.105 bel ; Az.I,227 bel ; Trk.94 bîl ; Yak.113 biğl ; Çuv.108 pılək ; TS. 136 bel

§ 23 BEÑ بك

"Bedende şol nişân ve noktaya dinür ki sâir azânın levnine muhâlif ola.Türki'de ben ve benek ve Fârisî'de hâl dinür."=Ar. الشامة (K.III,493-494)

Cl.346 beñ "Suratta ben" ; VW.IV.1588 ben [بك (Osm.)]
=ben "1-Ben,ciğer lekesi.2-Lekeler(bitkilerde)",iv,1584 beñ
[(Krm.)]=ben,meñ ; DLT.83 menğ ; Trk.438 meñ ; Yak.627 menğ ; TS.
139 ben

§ 24 BENEK بك

"Benek mânasınadır.Bu münasebetle hurûf-ı muceme beneklerine ıtlak olundu."=Ar. البقعة (K.II,522),bk:ben

~ Cl.350 benek "? önek,yabancı asıllı kelime.(Hemen hemen kesinlikle Farsça'dan) banak 'küçük tohum;ergenlik,sivilce,vb.'" ; Drv.94 benek ; VW.IV,1588 benek [بك (Osm.),ben + k'den] ="leke" ; DLT.83 benek ; LÇ.75 benek "Hâl,yüzde olan leke,esrâr,haşîş,minik" ; Az.I,248 benek ; Trk.437 menek ; TS.
140 benek

§ 25 BEZ بز

"Yumrı gibi bir ârızadır ki insanın yahud dâbbenin boynunda zuhûr ider.Küçük taş kadar olur.Şârih bunu daha zikr olunan gудde ile beyân eylemiştir ki küçüğüne bez ve büyüğüne ur tabir olunur."=Ar. الذرب (K.I,133),"Gövdede yani deri ile et beyninde hâdis olan her yumruca ukdeye dinür ki etraflı şahm olur.bez tabir olunur."=Ar. الغدة (K.I,656)

~ EUT.40 bez ; Agr.329 bez ; Cl.388 bé:z "Vücudun bir sathında şiş,kabarma.Deriyi zedelemeyen tümör,çıban" ; Drv. 97 bez ; VW.IV,1631 bez [(Osm.Tar.Dsch.) بز]"1-Bez.2-Şiş,kabarıklık,lif";DLT.86 béz=bez,etle deri arasında bulunan bez" ; LÇ. 74 biz "bez,miz;gadûd" ; AH.11 biz ; 12 böz ; Kaz.42 bez "Bez,

bazı maddeleri ayırarak salgı meydana getiren organ ; ağacın budaklı olan kısmı." ; Krg.114 bez ; Öz.12 bez ; Trk.460, mez ; TS.148 bez

§26 BEZDÜM KEMİĞİ

بزدوم كمي

"İnsanın ve hayvanın makadında ve kuyruk dibinde pöç ve kuyruk sokumu ve uca tabir olunur mercimek kadar bir kemikdir ki fâtiha-i hilkat-i benî âdem ve hatimme-i fenâ ve adem ol kemikdir. Bazı diyarlarda ana bezdüm kemiği tabir iderler."=Ar. الشَّلْبَة (K.I,83)

~ VW.IV,1634 bezdüm [بزدوم (Osm.)] "Yan,kalça"-bezdüm kemiği "Kalça kemiği" ; YTS.31 bezdüm kemiği

§27 BİNKİLDAYIK

بنقلدايق

"Başın mukaddemiyle muahharının kemikleri kavuştuğu yere dinür ki küçük çocukların yumuşak olmakla hareket ider. Türki'de binkıldayık ve imik tabir olunur."=Ar. اليافوخ (K.I,535)
"Çocukların başlarında binkıldayık tabir olunan yumuşağa dinür ki kımıldayıp oynar.Yâfûh mânasinedir."=Ar. الرَّمَاعَة (K.II,589)

~ VW.IV,1728 bingıldak [بنقلداق (Osm.),bingıldak]
"Çocukların kafasındaki yumuşak yer",bingıldayık [بنقلدايق (Osm.)]=bingıldak ; Kaz.57 bilkıldak "Yumuşak,sallanan" ; YTS.32 binkıldayık(bingıldayık) ; Der.668 bingıldak(bingıldayık, bingilkak,bunguldak) ; TS.149 bingıldak

§28 BIYIK

بيق

"Ricâlin üst dudagından ağıza doğru sarkan kıllar ile sebelenin iki tarafından çeneye doğru uzayan kıllara dinür.Alâ kavlı sebelenin mecmûuna şârib ıtlak olunur.Türki'de bıyık tabir olunur.Fârisî'de burût dinür."=Ar. الشَّارِب (K.I,

169), "Bıyığa dinür. şârih mânasına."=Ar. السُّورُكُ (K.III,246)
~ Cl.301 bıdık"bıyık" ; Drv.105 bıdık ; VW.1726 bıyık
[بيق, بيق (Osm.Ad.Krm.)] =mıyık, bîk, bîğ, IV,1743 biyik [بيق
(Dsch.)]=bıyık, IV,2136 mıyık(Kûr.Tura.), IV,2139 mıyık [Tel.
(Kas.Krm.)] =mıyık, mıyık(Kar.T.)=mıyık, IV,2152 miyiğ [میغ
(Dsch.)] =mıyık"bıyık" ; DLT.89 bıdhık ; Kaz.200 mıyık ; Az.I,
293 bığ ; Yak.102 bitık ; Çuv.81 meyah ; Der.673 bıyyık(buyık,
buyuk) ; TS.150 bıyık

§ 29 BİLEK

بيلك

"Kola dinür, sâid mânasına. Şârih dir ki müellif sâidi zirâ ile ve zirâ'ı sâid ile tefsir eylemekle irtikâb-ı dūr eylemiştir. Kaldı ki müellife göre sâid dirsek ile keff meyânı olan mikdardır ki bilek tabir olunur."=Ar. الذراع (K.II,574),
"İnsanın bileklerine dinür ki dirsekten kefe kadar olan mikdârdan ibârettir."=Ar. الساعدان (K.I,623)

~ EUT.42 bilek ; AGr.329 bilek ; Cl.338 bilek "bilek"
; Drv.99 bilek ; VW.IV,1762 bilek [بيلك (Osm.), بيلان (Dsch.OT.
Trkm.Chiv.Ad.), (Kar.T.)] "1-Kolun aşağısı, bilek.2-(Ad.Krm.)
"Kolların alt kısmı", bilek(Kar.T.)=bilek , IV,1793 bilek [بيلان
(Kas.)] =bilek ; KB.82 bilek ; DLT.91 bilek ; LÇ.93 bilek ; Kaz.
57 bilek ; Krg.120 bilek "1-Dirsekten el arasındaki kısım, bilek.2-Hayvan ayağının aşağı kısmı" ; Öz.14 bilek ; Az.I,269
bilek ; Trk.95 bilek ; Yak.108 bile ; TS.153 bilek

§ 30 BİLEKCE

بلكجة

"Kolun ucunun el ile kavuştuğu yire dinür ki bilek kemiği olacaktır. İkisine zendân dinür. Şârih dir ki, serçe parmak cânibinden olana kû' ve baş parmak tarafından olana kürsû ve mecmûuna zend dirler ve oraya bilekce tabir olunur."=Ar.

الزند (K.I,615)

~ LÇ.93 bilekce "Mücrimlerin ellerine urılan zincir ve bend,künde ve halka"; YTS.33 bilekçe

§ 31 BOĞAZ

بوغاز , بوغز

"Kursağa dinür,kansa mânasına.Ve boğaza dinür,hulküm mânasına.Nite ki cirriyye dahı dinür."=Ar. الجَرِيَّة (K.I,11), "Boğaza dinür."=Ar. السَّلْجَان (K.I,413),"Boğaza ıtlak olunur, mahall-i zerd olduğün."=Ar. المَرْزَز (K.I,615),"Boğazda boğılacak yere dinür boğaza ıtlak olunur."=Ar. المَخْتَق (K.II,899), "Boğaza ıtlak olunur,halk mânasına."=Ar. السَّاعِد (K.III,246), "Bu dahı boğaza ıtlak olunur."=Ar. السَّعَل (K.III,247),"Boğaza dinür,halk mânasına."=Ar. الجَرَم (K.III,415),=Ar. الحَلَقُوم (K.III,433),"Boğaza ıtlak olunur."=Ar. القَمَم (K.III,544),"Boğaza dinür.Alâ kavı ağıza yahud boğurtlağa dinür ki solugun mahrecidir."=Ar. الكَطَم (K.III,551)

~ EUT.46 boğaz-boğuz"1-Boğaz.2-Hayvan yemi olmak üzere tane halindeki ekin" ; AGr.330 boğaz,boğuz,bhog(a)z ; Cl. 322 boğuz(boğoz)"Boğaz,gırtlak" ;Drv.109 boğaz,110 boğuz,112 bokuz ; VW,1650 boğaz [بوغاز (Osm.Sart.)] =boğas "1-Boğaz, gırtlak.2-Yemek,yiyecek.3-Nehrin denize döküldüğü yer,denizin dar kısmı.",IV,1806 boğas(Tob.)=buaz,buğaz [بوغاز (Kas.)] ,IV, 1649 boğas [Kom., بوغاس (Ad.Dsch.)] "Boğaz",boğaz [بوغاز (Osm. Sart.)] =boğas,IV,1652 boğuz [بوغوز (Dsch.Tar.)] =boğaz "1-Boğaz.2-Yem,gıda",IV,1807 buğuz [بوغوز (Sart.Tob.)] =buğaz"1-(Tob.)"Boğaz"2-(Sart.)"Yemek",IV,1873 buwaz [بواز (Kas.)] =bûaz,IV,1799 bûaz [بوغاز , بواز (Kas.Kir.)] "Hamile" ; KB.96 boğuz ; DLT.99 boğaz,101 bog(uz) ; ABS.148 boğuz ;LÇ.83 boğuz ; Kaz.51 buğaz † Öz.21 boğız,22 boğaz ; Az.I,295 boğaz ; Trk.101 boğaz ; YTS.36 boğuz ; Der.729 boğoz(boğuz,buaz,buvaz) ; TS. 169 boğaz

§ 32 BOĞUM BAŞI

بوغوم باشى

"İki boğum aralığında olan yumrı ukdeye dinür ki boğum başı tabir olunur."=Ar. الكعب (K.I,251)

§ 33 BOĞURTLAK

بوغورتلق , بوغورتلق

"Boğazda soluk alacak boğurtlağa dinür."=Ar. الحَبَّ (K.I,104), "Boğaza dinür. Alâ kavı ağıza yahud boğurtlağa dinür ki soluğun mahrecidir."=Ar. الكظم (K.III,551)bk:hırtlak

~ VW.IV,1652 boğurtlak [بوغورتلق (Osm.)] "Boğaz (yemek borusunun uç kısmı)" ; LÇ.83 boğurdak "Boğurtlak, hançere; bir nevi kılkuyruk, halkûm" ; YTS.36 boğurtlak ; Der.731 boğurdak (boğurtlak, bovartlak)

§ 34 BOŞ BÖĞÜR

بوش بوکور

"Bedende boş böğür tabir olunan uzva dinür, hâsıra mânasına."=Ar. القرب القرب (K.I,226), "Zikr olunan kurub lafzından dandır ki boş böğüre dinür."=Ar. تقرب (K.I,227), "Bedende hâsıra ile dil-i halfin yani böğür ile ense eyegünün-ki kısa eyegüdür-aralığına dinür ki boş böğür tabir olunur. Fârisî'de tehî-gâh dinür."=Ar. الكشح (K.I,512), "Boş böğüre dinür."=Ar. الخاصرة (K.I,840), "Bedende boş böğür tabir olunan uzva dinür."=Ar. الطرة (K.II,8)

~ VW.IV,1688 boş böyür (Osm.) "Kısım, sayfa" ; YTS.37 boş böğür ; Der.743 boş böğür

§ 35 BOYNUZ

بو بنوز

"Boynuza dinür, karn mânasına."=Ar. الاسحم (K.III, 478), =Ar. المدري (K.III,809), "Boynuza dinür."=Ar. القرن (K.III,686)

~ Cl.352 * büñüz ,386 buynuz "Boynuz" ;Drv.345 miñiz ;
352 mügüz,müyüz,354 müñüz ; VW.IV,1642 boynuz [بوينوز (Osm.)] -mü-
ñüz ,IV,1410 pūs(Leb.)=mūs,IV,2135 mөгөз [موگوز (Kas.)]=müñüz,
IV,2219 mügüz [موگوز (Dsch.)]=müñüz,müyüz,mūs,IV,2220 müngüs,
(Tar.)=müñüz,münüz [مونگوز (OT.Dsch.)]=mügüz,IV,2225 müs
[(Alt.Tel.Leb.Schor.Sag.Koib.Ktsch.)]=müñüz "Boynuz" ; LÇ.87
boynuz ; Kaz.202 müyüz ;Krg.580 müyüz ; Öz.71 muğız,muğuz ;Az.
I,321 buynuz ; Yak.642 moynos ;653 muos ; Çuv.81 məyraqa ; TS.
177 boynuz

§ 36 BOYUN

بوين

"Boyuna dinür,unk mânasına."=Ar. الجيد (K.I,593),
"Boyuna dinür,unk gibi."=Ar. الكرك (K.I,682),"İsm-i mef'ûl bün-
yesiyle boyuna ıtlak olunur."=Ar. التلذذ (K.I,686),"Boyuna
dinür."=Ar. العنق العنق العنق العنق (K.III,30),"Boyuna ıtlak olu-
nur,unk mânasına."=Ar. التليد (K.III,151),"Boyuna dinür."=Ar.
الطة (K.III,272),=Ar. العجان (K.III,666),=Ar. العكان (K.III,
671),"Boyuna ıtlak olunur."=Ar. الزبونة الزبونة (K.III,643),
"Boyuna ıtlak olunur,a'zâ-i sâireden mütehaddim olduğün."=
Ar. الهادي (K.III,955)

~ EUT.49 boyın-boyun "Boyun,ense,vücut" ; AGr.331 bo-
yun ; Cl.386 boyın "'Boyun,boğaz'bazan boyunun arka kısmı, en-
se" ; Drv.110 boyın,boyun ; VW.IV,1660 boyun [بوين (Osm.) بوينور
(Dsch.Trkm.Ad.), (Kar.L.T.)] ,IV,1659 boyuñ [بويونك (Dsch.), boy+
yüñ'den] " Kuşun boynundaki boyunbağı veya zincir şeklindeki
tüyler(Calc.Wrtb. بومرغ)" ; KB.104 boyun ; DLT.105 boyın ;
LÇ.87 boyun ; Kaz.200 moyın ; Krg.571 moyun ;Öz.20 boyın ;Az.
I,303 boyun ; Trk.106 boyuñ ; Yak.641 moy,moğy,642 moyun ;
Çuv.81 məy ; YTS.37 boyun"1-Kefil.2-Deveboynu denilen gerdan-
lık" ; TS.177 boyun

§ 37 BOYUN ÇENBERİ بويون چنبري

"Gögsün yukarısında boğazın önünde olan kemiğe dinür ki soluğun terakkî ideceği mevkidir. Türki'de boyun halkası ve boyun çenberi tabir olunur."=Ar. الترقوة (K?III,826)

§ 38 BOYUN HALKASI بويون حلقة سي

bk: boyun çenberi

§ 39 BOYUN KÖKI بويون كوكي

"Boyun kökine dinür."=Ar. القصيرى (K.II,82), "Boyuna dinür, unk mânasına. Alâ kavlı boyunun kökine dinür."=Ar. الطلا (K.III,865)

§ 40 BÖGREK بوكرك

"Cevf-i hayvanî'de ahşâ tabir olunan eczâ-yı bâtı-
nadan bögrek didikleri uzva dinür. İki taraflu böğürlere karîb
arka kemiğine yapışık iki dane lahmedir. İç yağından iki dane
ince zarf içre sarılmış olur. Ol zarflara bögrek yağı tabir
olunur."=Ar. الكوة الكمية (K.III,915)

~ VW.IV,1707 böbrek [بوكرك (Osm.)]=böyrek, böbrek
[(Osm.kaba)]=böyrek, böbrek, IV,1692 böyrek [بويراك (Osm.)] "Böb-
rek", IV,1697 böyürek [بوكوراك (Osm.)]=böyrek, IV,1716 böyrek
[بويراك (Kas.)], IV,1719 beyêrêk [بويراك (Kas.)] "Kalçanın
etrafındaki yumuşak kısım", IV,1875 büirek [بويراك (OT.Dsch.)];
IÇ.83 bögrek ; Kaz.55 böyrek ; Krg.140 böyrök ; Trk.108 böyrek
; Çuv.116 püre ; YTS.38 bögrek(bögrik) ; Der.764 bögrek(bıdı,
bıdık, boğrek, boorek, bödek, bödelek, bödenek, bödüle, bögürçük,
bööre, bö..rek, böyrek, böyreh)

§ 41 BÖGÜR

بوكور

"Bögür tabir olunan uzva dinür."=Ar. الحَوْش (K.II,328),
"Bögüre dinür."=Ar. السَّاطِقَة (K.III,58),"Bedende bögüre dinür."
=Ar. الاِطْلُ (K.III,131),"Bu dahı bögüre dinür."=Ar. الاِطْلُ
(K.III,131),"Bögür tabir olunan uzva dinür."=Ar. السَّقْلُ (K.III,
248),"Bögüre dinür.Sukle dahı dinür."=Ar. الصَّقْلُ (K?III,263),
"Bedende göbeğin yöresiyle bilece göbeğe dinür.Ve bögüre dinür."
=Ar. الأَنَّة (K.III,704),"Bedende bögüre dinür."=Ar. الحَقْوُ (K.III,794)

~ EUT.56 bögür "kalça"? ; AGr.333 bögür "kalça" ; Drv.
116 bögür ; VW.IV,1884 büyür [بوكور (Osm.)]=böyür "Kısımlı, sayfa;
vücuttaki kaburgaların alt kısmı, kalça", IV,1696 bögür [بوكور
(Dsch.V.)]=boğur, IV,1882 bögür [بوكور (Osm.)]=büir, bögür" Kabur-
ga kemiklerinin alt kısmı" ; KB.119 bügür ; DLT.107 bögür-böğrek,
böbrek ; LÇ.84 bögür ; Kaz.55 büyür ; Krg.129 boor"Karaciğer" ;
Az.I,313 böyür ; Trk.108 bövür ; Yak.92 biar ; 144 büör ; Çuv.94
pağarda ; 105 pəvər ; Der.766 bögür ; TS.180 bögür

§ 42 BUKAĞILIK

بوقاغيلق

"Atın ayaklarında bukağı urılacak yere dinür ki
bukağılık tabir olunur."=Ar. المَقِيدُ (K.I,679)

~ VW.IV,1646 bokağılık [بوقاغيلق (Osm.), bokağı+lık'
dan] "1-Zincirin vurulduğu yer.2-Atlardaki arka ayak kemiğinin
belirtilmesi.3-Atın ayağındaki beyaz leke." ; TS.186 bukağılık

§ 43 BURUN

برون

"Buruna dinür, enf mânasına."=Ar. الرُّبُ (K.I,153),
"Himyer lûgatinde buruna dinür, enf mânasına."=Ar. القَوَارِ (K.I,
678),"Buruna dinür."=Ar. المُنْخَوْرُ (K.II,118),=Ar. الحَرَطُومُ الحَرَطُومُ
(K.III,441),=Ar. الرِّغْمُ (K.III,467),=Ar. القِسْمَةُ (K.III,539),
"Malûmdur ki buruna dinür."=Ar. الأَنْفُ (K.II,827),"Buruna ıtlak
olunur."=Ar. المَنْشَقُ (K.III,58),=Ar. الرِّمْمُ الرِّمْمُ (K.III,459),

=Ar. المرّسَنُ (K.III,637), "Buruna ıtlak olunur; sûret-i isbâlda olduğıçün." =Ar. السَّبَّ (K.III,240-241), "Sebelenin cemidir ki buruna ve bıyıklara ya bıyıkların uçlarına dinür." =Ar. الاسْبَال (K.III,241), "Buruna, alâ kavlı ucuna dinür." =Ar. الحَنَّة (K.III,624), "Buruna dinür, alâ kavlı burun kemiğinin pek olan yerine dinür." =Ar. العَرْنِين (K.III,668)

∞ EUT.54 burun "1-Burun, hortum (hayvan için). 2-Önce, önceler, evvel, evveleri" ; AGr.332 burun ; Cl.336 burun "Edebî olarak 'burun (insan ve hayvanda), gaga (kuşda), vb.' ; bundan ötürü 'tabii özellik bildiren sivri bir dağın zirvesi', bu sebebden teşbihli olarak 'önde gelen, önce gelen' ve zaman bildirmede öncelik taşıyan durumlarda 'daha ileri' mânalarında." ; Drv.126 burun ; VW.IV,1709 beren [برون (Kas.)] =burun "Burun, önkısım ; tohum, hücre" ; IV,1821 burun [برون (Osm.Krm.Trkm. Chiv.Sart.Kom.Kir.), (Kar.L.T.)] " 1-Burun, gaga. 2-Coğrafi burun" ; KB.117 burun "Burun, burç" ; AH.13 burun ; DLT.118 burun ; LÇ.80 burun ; ABS.143 burun "Evvel" ; Kaz.54 burun, 202 murun ; Krg.579 murun ; Öz.19 burun ; Az.I,330 burun ; Trk.115 burun ; Yak.654 murun ; TS.190 burun

§ 44 BURUN DİREGİ

برون دیرگی

"Burun deliklerinin aralıklarında olan perdeye dinür ki burun direği tabir olunur." =Ar. الوتيرة (K.II,138)

§ 45 BUT

بوط

"Uyluğun iç yüzüne dinür ki but olacaktır." =Ar. الباد (K.I,573), "Bazunun ve uyluğun başlarının uçlarına dinür. Alâ kavlı küreğin ucuna, yahud diz ağırşığı didikleri kemiğe, yahud uyluğun top ve yumru olan etine dinür ki but olacaktır." =Ar. البَاة (K.III,373)

∞ EUT.55 but "But, ayak, bacak" ; AGr.333 but ; Cl.297

bu:t (bu:d) "Öncelikle 'but,uyruk',bazan genellikle 'bacak', 'arka ayaklar(hayvanlarda)'vb." ; Drv.129 but ; VW.IV,1713 bet [بوت (Kas.)],IV,1856 but [بوت , بوط (Osm.Dsch.Chiv.Sart. Trkm.Krm.Kar.L.Kom.Kir.)] "1-Kalça.2-Baldır.3-Bacak",IV,1858 bud [بور (Ad.)]=but,IV,1379,put [Alt.Tel.Schor.Sag.Koib.Ktsch. Küar., بوت (Sart.Tar.OT.)] "1-But.2-Dörtayaklı hayvanların arka ayakları(ön ayaklarına da 'kol' denir.)" ; KB.118 but ; DLT. 119 but ; ABŞ.141 but ; Kaz.55 but ; Krg.149 but ; Öz.19 but ; Trk.116 büt ; Yak.142 buğt ; Çuv.106 pəzə ; TS.191 but

§ 46 CİGER KÖŞE جگر کوشه

"Ciğerde olan ziyâdeye dinür ki ciger köşe tabir olunur."=Ar. الرغامي (K.III,467), "Ru'âma lafzında lûgatdır ki ciğer köşeye dinür."=Ar. الرغامي (K.III,467)

§ 47 ÇENE چكه

"Çeneye dinür."=Ar. الفك (K.III,108),=Ar. الفم الفم (K.III,531), "Çeneye dinür ; fekk gibi yahud burun ucundan üst çenenin biriktiği yere,yahud alt ve üst çenelerin kavıştığı yere dinür.İki taraflu olur,her birine dinür."=Ar.

الافك (K.III.108)

~ VW.III,1960 çene [چكه (Osm.Ad.)] -"Altçene,çene" ; Krg.158 caak "Çene" ; Öz.136 cekek ; Trk.742 cekge ; YTS.52 ceñi ; Der.1137 çenge(çehe) ; TS.236 çene

§ 48 ÇENE KEMİĞİ چكه كميكي

"Çene kemiğine dinür ki sakal biten mevzidir."=Ar. اللحي (K.III.918)

§ 49 ÇIBAN

چبان

"Çıbana dinür, hurâc mânasına."=Ar. رَمَلٌ رَمَلٌ (K.III, 212)

~ Cl.396 çıbıka:n (Yabancı kelime, önek'telaffuz şüpheli', vs.) "Edebiyatta 'tatlı bir meyve' zizyphus vulgaris. Bundan ötürü 'patlamamış çıban veya ülser' benzetmesiyle şüphesiz ödünç alınan bir kelime, belki de Hint kaynaklı. İmlâdaki farklılıklar bunu ispatlar mahiyettedir. Ortaçağ'da -k- sedalı ve tamamen yumuşaktır. Sadece aşağıdakilerde görülür: Güney-batı Osm. çıban, Trk. çı:ban 'çıban, ülser' bk: Doerfer III, 1151 " ; Krg. 274 çıykan ; Öz. 139 çıbkan ; Trk. 757 çıban ; Çuv. 137 şeban ; TS. 240 çıban

§ 50 ÇIYNAK

چیناق

"Yırtıcı cânverin pençesine ve yırtıcı kuşun çengeline dinür ki kınak ve çıynak tabir olunur."=Ar. المخلب (K.I, 124), "Arslan pençesine dinür. Alâ kavlin mutlaka yırtıcı cânverin çıynağına dinür ki insanın parmakları mesabesindedir."=Ar. البرثن (K.III, 598)

~ VW.III, 2110 çıgnak [چیناق (Dsch.)] =çînak " Dirsek, zaviye", III, 2120 çînak [چیناق (Dsch.V.)] =çıgnak ; Öz. 140 çaynak ; YTS. 46 çıynak (çaynak, çınak, çırnak, çıynak)

§ 51 ÇİGIN

چکین

"Omuzda ridâ ve şal vaz olunan uzva dinür. Alâ kavli omuz başıyla boyunun aralığına dinür. Türkî'de çigin tabir olunur."=Ar. العائق (K.III, 18), "A' le'l-kâhil ismidir ki arkada yağrının üst yanındır, kürek kemiklerinin mültekâsıdır ve omuz başlarının aralığıdır. Türkî'de çigin tabir olunur kim kürek

başları olacaktır.İki küreği orada kavuşur."-Ar. الحارك (K. III,80)

~ Cl.415 cigin/çikin "Mühim not:Kelimeler hakkında şekil yönünden bazı tereddüdlere mevcuttur.Orta Çağ'da hemen hemen kesinlikle mevcut olduğu'sert tepki(gerilim)'mânalarının-
dadır.Çig-fiilinden yapılmış isim.Ayrıca çigin şeklinde kullanılan'boyun ile omuz ucunun üst tarafı'mânası vardır.Belki de aynı kelime etimolojik olarak 'boyundan omuz ucuna kadar uzanan bölüm'mânasındadır.Çağ Vel.242 San.220 r.22'de zikredildiği gibi ilk zamanlarda Osmanlıca'da işlek durumda ve hala Trk. ve Az.'de çiyin şeklindedir." ; ABS.236 cigin "Kâf Âcemî'dir.Gûh mânasındadır ve omuz* mânasındadır.Ve ustü hadûs didikleri giyâha dirler>(*Çigin,bütün Türk dillerinde omuz değil,sırt demektir.)" ; LÇ.163 cigin "Omuz,aşık,ukde,bend,düğüm,küre" ; Trk.747 cigin ; YTS.56 cigin(çigil) ; Der.1207 çigin(ceğın,cığın,ciğın,ciğni,cimi,cine,ciyin,cegin,çekin,ciğil,ciğn,ciğne,ciğni,cin,cini,ciñil,cinin,ciñiz,cinñi,ciyil,ciyin,ciyni,cizin,çöğın) ; TS.249 çigin

§ 52 ÇÖPÜR

چوپور

"Derinin yüzünde olan câbecâ esere dinür.Çıban ve çiçek bozuğu gibi ki çöpür tabir olunur."-Ar. الحدب (K.I,104)

~ Cl.398 çöpür "Telaffuzu şüpheli,'keçinin tüyü ve bunun yanında bazı mânalar çıkabilir.İsimden yapılmış sonek-ür olarak herhangi bir iz yoktur.Bu kelime çö:b'den türetilemez ve bu durumda 'çerçöp,süprüntü,kırıntı'mânalarında kullanılıp kullanılmayacağı hakkında sorular zuhur eder.Bundan ötürü etimoloji hatalı olur." ; LÇ.154 çöpür "Sık çalılık,balık kılçığı,izdihâm,çiçek bozuğu" ; Der.1290 çöpür (çöpük, çöpün,çöpüyh)" Yüzün kirli ve çöplü yerleri"

§ 53 ÇÖZ

چوز

"Şol zar gibi yufka iç yağıdır ki işkenbeyi ve bağırsakları ihâta ider. Türki'de çöz tabir olunur."=Ar. النَّزْبُ (K.I,81), "Koyun kısmının işkenbesini ve bağırsaklarını ihâta iden yufkaca yağa dinür ki çöz tabir olunur."=Ar. الْعَمَلُ (K.III, 279), "İşkenbeyi ve bağırsakları ve bu böğrekleri ihâta iden yufka yağa dinür ki çöz tabir olunur. Serbü'l-batn mânasına." =Ar. الْهَرَبُ (K.I,286)

~ YTS.59 çöz (çözyağı) ; Der.1299 çöz ; TS.259 çöz

§ 54 DAMAK (< TAMAK)

طماق , دماق

"Ağzın içerisinin damak tabir olunan üst sakfının ense tarafına ıtlak olunur."=Ar. الْفَارُ (K.II,60), "Ağzın iç yüzünden sakf-ı âlâsının iç yüzüyle çene kemiklerinin önlerinin uçlarından aşağıya olan uzva dinür ki murad ağzın tamamen sakf-ı âlâsıdır. Fârisî'de kâm, Türki'de damak tabir olunur." =Ar. الْحَنَكُ (K.III,84), "İnsanın ve hayvanın ağzının tamağına dinür."=Ar. النَّصِيلُ (K.III,362)

~ EUT.222 tamak "Damak, gırtlak, boğaz", tamgak ; AGr. 366 tamgak, tâmğâk : Cl.505 tamga:k "Menşei fiilden isim (alışkanlık bildiren bir hadiseyle ilgili): tam-fiilinden. Edebiyatta 'sürekli akma, sıvı', fakat konuşmada 'boğaz, gırtlak, veya belki tam olarak 'yumuşak damak' " ; Drv.529 tamağ, tamak, 530 tamgak ; VW.III,993 tamak [Alt.Tel.Schor.Sag.Koib.Ktsch.Kir. Küar., طماق (Dsch.OT.Tar.Kom.Kas.)] "1-Damak.2-Tat.3-Rüşvet için verilen hediye", III,995 tamah [(Kar.T.), طماق (Dsch.)] =tamak, tamağ [طماق (Dsch.)] =tamak ; DLT.566 tamak, 567 tamgak ; AH.59 tamağ ; LÇ.103 tamağ ; Kaz.262 tamak "1-Yemek, yenilip içilebilen şeyler.2-Boğaz" ; Krg.703 tamak "1-Yiyecek. 2-Gırtlak" ; Öz.137 tamak ; Az.II,27 damak ; Trk.237 damak ; YTS.201 tamak ; Der.1348 damah ; TS.269 damak

§55 DERİ دَرِي

"Deriye dinür, cild mânasına. Alâ kavlı dibâgat olunmamış ham deriye dinür."=Ar. الإِهَاب (K.I,76), "Deriye dinür." =Ar. البِيْط (K.II,513), "Deriye dinür, cild mânasına. Alâ kavlı hâsseten kuzı derisine dinür."=Ar. الْمَسْك (K.III,113), "Deriye dinür, cild mânasına. Alâ kavlı henüz dibâgat olunmamış kuru deriye dinür."=Ar. الْمَلَّة (K.III,264), "Deriye dinür, cild mânasına." =Ar. الْاَرِيْم (K.III,390), "Her hayvanın derisine dinür, mesk mânasına."=Ar. الْجَلْد الْجَلْد (K.I,)

~ EUT.234 teri ; AGr.370 teri ; Cl.531 teri: "Deri, kabuk, tulum; post (insan ve hayvanlarda)" ; Drv.554 teri ; VW. III,1064 teri [Kom.Krm.Bar., (Kar.L.T.), نِيرِي (Dsch.)] =tere "İnsan, hayvan derisi; post, kürk", III,1065 teri (Kir.)=teri ; DLT.605 teri ; ABS.181 tiri ; LÇ.132 tiri, tirik ; Öz.113 teri ; Trk.250 deri ; Çuv.179 tir ; TS.291 deri

§56 DILAK دِيْلَاق

"Bızır yani fercin vasatında lahm-ı zâide dinür ki dilak tabir olunur."=Ar. الْعِنَاب (K.I,214), "Nisâ tâifesinin fercleri ortasında olan lahm-ı zâide dinür ki dilak tabir olunur."=Ar. الْقَب (K.I,239), "Ferc-i nisvânda dilak tabir olunan lahm-ı zâidin ucuna dinür, tarafü'l-bızır mânasına."=Ar. الطَّرْت (K.I,355), "Avret fercinin iki dudaklarının arasında olan lahm-ı zâide dinür ki dilak ve dilcik tabir olunur."=Ar. الْبَطْر (K.I,770)

~ Cl.495 tıla:k "Tıl isim şeklinden küçültme. 'kadınlık organı, kilitoris' Güney-batı Osm.'da dilak olarak mevcuttur ve ihtimalen tüm modern lehçe gruplarında böyledir. Bununla beraber kelime çeşidi olarak sık sık sözlük dışına alınmıştır." ; Drv.566 tılak ; VW.III,1333 tılak [طِيْلَاق (Osm.)] "Bızır" ; DLT.615 tılak "Kadının kadınlık aygıtı, avret yeri (Çigilce)" ; YTS.207 tılak (dılak) ; Der.1457 dılak (dılbağ, dil, dilağ, dilcik, dillak, dillik) ; TS.298 dılak

§57 DİL

دل

"Dile itlak olunur, lisân mânasına."=Ar. ^{الْبَصَل}
(K.III,314), "Dile dinür."=Ar. ^{اللِسَان} (K.III,701)

~ EUT.236 tıl=til ; AGr.371 tıl,tıl : Cl.489 tıl(d-)
"Edebiyatta 'dil,lisân' ; bu sebebden mecazî olarak 'ihbarcı, malumat,haber', hususî olarak 'mahrem haber,lisan,vb.' " ; Drv. 559 til,566 tıl ; VW.III,1764 dil [^{ريل},(Osm.Krm.Ad.)] =til
"1-Dil.2-Dar bir yarımada.3-Lisân.4-Düşman hakkında haber ve- ren savaş esiri", III,1379 til [Alt.Tel.Leb.Schor.Sag.Koib. Ktsch.Küar.Kir.Kkir.Tar.Tob.Bar.,(Uig.), ^{تيل} (Dsch.OT.), (Kar. L.T.Kom.)] =tıl "1-Dil,lisân.2-Casus", III,1415 til (Kas.)=til, II,1813 şil (Kar.L.)=til ; KB.446 til ; AH.62 til ; DLT.615 tıl ; ABŞ.188 til ; LÇ.136 til ; Kaz.286 til ; Krg.737 til ; Öz.114 til ; Az.II,98 dil ; Trk.255 dil ; TS.303 dil

§58 DİLÇİK

دیلچک

"Avret fercinin iki dudaklarının arasında olan lahm-ı zâide dinür ki dılak ve dilcik tabir olunur."=Ar. ^{البَطْر} (K.I,770)

~ Cl.495 dilçik (tılak maddesi içinde)" Osm.XVI.yy.dan sonra dılak/tılak(bir de dilçik)'kadınlık organı' " ; VW.III, 1769 dilcik [^{دیلچک}.(Osm.)] "1-Küçük dil.2-Kilitoris,kadınlık organı(dılak'da)", III,1417 tilçik (Kas. til+çik'den)"Küçük dil" ; Der.1492 dilcik≠dılak

§59 DIŞ

دیش

"Dişe itlak olunur."=Ar. ^{الْحَاكَة} (K.III,83), "Dişe di- nür."=Ar. ^{الْمِنْدَم} (K.III,565),=Ar. ^{السِّن} (K.III,651)

~ EUT.241 tiş ; AGr.372 tiş ; Cl.557 tı:s(d-) "Diş, hemen bütün dönemlerde.Kesinlikle seslisi -ı idi.Hakaniye'de ve şimdi her yerde -i/-i:--.Değişme tarihi belli değildir." Drv.563 tiş,569 tış ; VW.II,1814 şis (Kar.L.)=tiş, III,1394

tis (Koib.Sag.Kir.)=tiş,III,1400 tiş [(Uig.), (OT.Dsch. Alt.Tel.Schor.Leb.Ktsch.Küär.Tar.Kkir.), (Kar.T.L.Kom.)] "Diş", III,1419 tiş(Kas.)=tiş,III,1774 diş [(Osm.Krm.Ad.)];KB. 453 tis ; AH.64 tis ; DLT.618 tis ; ABŞ.183 tis ; LÇ.133 tis ; Kaz.287 tis ; "1-Diş.2-Aletin dişleri,üzerindeki girinti-çıkıntıları" ; Krg.739 tis ; Öz.114 tis ; Az.II,117 diş ; Trk.259 dîş ; Çuv.155 şəl ; TS.312 diş

§60 DİZ

دیز

"Bedende uyluğun aşağısıyla baldırın yukarısı kavuşduğu yere dinür ki diz tabir olunur."=Ar. الرُّكْبَةُ (K.I,149)

~EUT.242 tiz ; AGr.372 tiz ; Cl.570 ti:z(d-) "Diz, hemen bütün dönemlerde genellikle tiz/tis" ; Drv.564 tiz ; VW.II,1814 tîsiz(Kar.L.)=tiz,III,1394 tis [(Uig.Koib.Ktsch.Sag.) =tize,tis,III,1396 tiz [(AT.), (Dsch.OT.Tar.Ad.),Kom.(Kar.L.T.)]=tis,tize,III,1397 tize Alt.Tel.Schor.Leb.Kir., (OT.)] =tiz,tis,III,1401 tiş(Küär)-tiz"Diz",III,1772 diz [(Osm.Krm.Ad.)]=tiz ; KB.454 tiz ; DLT.628 tiz ; ABŞ.182 tiz ; LÇ. 133 tiz ; Kaz.286 tize ; Krg.741 tize ; Öz.114 tiz,tizze ; Az. II,95 diz ; Trk.282 dîz ; Çuv.18 çər,çər ; TS.314 diz

61. DİZ AĞIRŞAĞI

دیز آغرشاغي

"Diz kapağında olan değirmi oynak kemiğe dinür ki diz ağırşığı tabir olunur."=Ar. الدَائِمَةُ (K.II,377);bk:but

~Cl.92 ağırçak "'Disk çubuğu',sonra benzeri şekiller için diğer nesnelere-meselâ:(işaret levhası)ve 'çadırın tepesindeki birleşim yeri'gibi- kullanılmıştır." ; VW.III,1772 diz kapağı(ağırşığı) ; YTS.70 diz ağırşığı ; Der.1530 diz ağırşığı(Dizarsağı) ; TS.314 diz ağırşığı

§ 62 DİZ GÖZİ

دیز گوزی

"Diz gözine dinür."-Ar. العین العین (K.III,675-676)

~ YTS.70 diz gözi "Diz kapağının iki yanındaki çukurlardan her biri"

§ 63 DÖL

دول

"Erkek hayvanın nutfesine dinür.Yahut nesline dinür ki döl tabir olunur."-Ar. العسب (K.I,205),"Döle dinür.Fârisî'si'de zeh u zâd dinür."-Ar. النتيجة (K.I,444)

~ EUT.249 töl "Döl,nesil,torun" ; AGr.373 töl ; Cl. 490 tö:l(d-) "Temel olarak,'esas,nesil,bir aileden gelenler'. Pek çok dil ailelerinde bu mânada kullanılmıştır.Fakat bazı lehçelerde daha geniş mânalardadır.Misâl olarak Güney-batı Osm.'da döl "Ceni,henüz doğmamış çocuk",Trk.'de dö:l 'döl, (meyve,yemiş,netice) mahsul,ekin;kuzulama" ; Drv.579 töl ; VW.III,1738 döl [دول(Osm.arkaik)] "1-Öz,cevher,cenin,meni.2-Cins,ırk,nesil" ; DLT.645 töl"Yavrulama zamanı;yavru,döl (Oğuzca) ; LÇ.124 töl "Döl;kocasızkalmış metrûke ve minhale ve mutlaka hatun" ; Kaz.275 töl "1-Hayvan yavrusu;koyun,keçi,deve, yıldı,sığır vs.gibi.2-Birisine özgü,birisine has." ; Krg.754 töl ; Az.II,147 döl ; Trk.268 döl ; YTS.72 döl ; Der.1575 döl (dol,döллеme) ; TS.328 döl

§ 64 DÖL YATAĞI

دول يئاغی

"Karında döl yatağına dinür,rahm mânasına."-Ar. المہیل (K.III,379),"Nisvânda ve dişi hayvanda olan döl yatağına dinür ki veled anın içinde tekevvün ider."-Ar. الرحم الرحم (K.III,461),"Mahall-i veled ismidir.Yani şol yufka zâr gibi deriye dinür ki rahimde döl anın içinde tekevvün idüp tevellüdünde ekseri beraberce çıkar.Türki'de döl yatağı ve iş ve son-

ra çıkana son tabir olunur."=Ar. المشيمة (K.III,494)
~ VW.III,1738 döl yatağı(Osm.) ; YTS.72 döl yatağı ;
Der.1580 döl yatağı(döl yeri) ; TS.329 döl yatağı

§65 DÖŞ دوش

"Göğsün mukaddemine dinür ki boğaz sentidir.Türki-
de döş tabir olunur."=Ar. البَدَم (K.III,404)
~ Cl.558 tö:s(d-) "Göğüs,çoğunlukla izafî olarak'gög-
sün üst kısmı' " ; Drv.582 tös ; VW.III,1739 dös [دوش (Osm.
R.)]=Tös "1-Döş.2-Göğüs ve meme.3-Hayvanların yan tarafları,
cidar,yağır.4-Aile,sonradan gelen.",III,1268 tös [Alt.Tel.Leb.
Schor.Küâr.Tar.Kir., دوش (Dsch.), (Kar.T.Kom.)], töse [توشة
(Dsch.V.)] "Göğsün üst kısmı,döş.",III,1587 tüs(Kas.)=tös ;
DLT.647 tös ; LÇ.119 tös ; Kaz.276 tös "1-Döş,göğüs,göğüs kemi-
ği.2-Anne memesi.3-Dağ ve tepenin yüzü,yakası,yamacı." ; Krg.
756 tös ; Öz.123 tos ; Az.II,152 dös ; Trk.270 dös ; Çuv.187
tüs ; YTS.72 dös ; Der.1588-1589 dös ; TS.332 dös

§66 DUDAK دوداق

"Dudağa dinür."=Ar. الشفة (K.III,850)
~ VW.III,1793 dudak [دوداق طوداق (Osm.Krm.)], III,1794
dudağ [دوداغ (Dsch.)]=dudak "Dudak" ; Az.II,127 dudak"dodağ"
; Çuv.181 tèda ; YTS.212 tudak ; TS.334 dudak

§67 DÜDÜK دودك

"İncik kemiğine ıtlak olunur ki kalem ve düdük tabir
olunur."=Ar. العَصَا (K.III,875-876)
~ Cl.455 tütek"Tüte- fiilinden yapılmış isim.Kır.tü-
tük ; Kzx.tütik ; Kuzey-batı Kk.tüte/tütik ; Krm.düdük ; Nog.dü-
dik ; Güney-batı Az.,Osm.düdük ; Tkm.tüyduk" ; VW.III,1811,dü-

dük kemiyi (Osm.)(tibia) ; Der.1617 düdük (düdük kemiği,düdük-lük)

§68 EGRICE

الكريجة

"Şol kalın sinire dinür ki insanın ökçesinden yukarı yani baldırından ökçeleri üzre çekilüp muttasıl olur.Çârpâ davarın arkubı ard ayaklarının arkalarında olur ki ön ayaklarında olan diz kapakları menzilesindedir.Türki'de mutlak sinir ve egrice tabir olunur."=Ar. العرقوب (K.I,203)

~ VW.I,662 eyrice [الكريجة (Osm.),eyri+ce'den] "1-Diz kirişi,sinir,kemikdeki sinir.2-Mavi büyük bir sinek." ,I,705 egrice [الكريجة (Osm.),egri+ce(?)'den] "Diz siniri,topuk siniri" ; YTS.79 egrice ; Der.1683 egrice

§ 69 EL

ال

"Dalın teşdîdiyle muhaffefede lûgatdir ki ele dinür, dest mânasına."=Ar. اليد (K.I,719),"Ele dinür,yedd mânasına ki parmak uçlarından omuz başına varınca kadar.Alâ kavlin kev a varınca kadar ki pençe olur.Beş parmağı müstemil olan avuçdan ibârettir."=Ar. الكف (K.II,834),"A'zâ-i bedeniyyeden ele dinür,keff mânasına.Fârisî'de dest dinür.Bilekçeden berü parmaklar ile el ayasından mürekkeb uzv-ı ma'hüddur."=Ar. اليد (K.III,959)

~ EUT.71 elig ; AGr.338 ilig,elig,ilik ; Cl.140 elig (?elig) "'El,kolun ön kısmı'Bazı modern şivelerde geniş mâna kullanılışı ile'parmakların genişliği' mânasında olabilir.Bazı tereddüdürlü durumlarda 'el' için kısaltılmış şekilleri ortaçağ döneminde birtakım lehçelerde mevcuttur.Yine bazı lehçelerde ko:l 'el' mânasında kullanılmamaktadır." ; Drv.169 él , 170 élig ; VW.I,806 él [ال(Osm.Dsch.Ad.), (Krm.),kr:elik] "El", I,815 elik [(Uig.), اليك , اليك (Dsch.),kr:el] "1-El,kol.2-Hayvanın ön ayağı.3-Parmak genişliği." ; KB.145 el,elig ; DLT.176

eliğ ; AH.18 el,eliğ ; ABS.69 il ;67 ilık ; LÇ.57 il,60 ilık ; Az.II,251 él ; Trk.802 él ; Yak.444 iliğ,280 eliğ ; Çuv.3 ala ; TS.360 el

§70 EL AYASI ال آية سي

"El ayasına dinür."=Ar. الفأحة (K.I,502),"El ayasına ıtlak olunur."=Ar. البلد (K.I,578),"Şârih dir ki amîre el ayasına ıtlak olunur."=Ar. جلد عميره (K.II,44)

~ EUT.26 aya "Aya,avuç,el içi",ayaça "Avuç,el içi" ; AGr.322 aya"El ayası" ; VW.I,199 aya [Schor.Sag.Koib.Ktsch. Kys.Dsch.Kom.(112), آية (Osm.), (Uig.)] " El içi,"el,kol ayası "El içi(Uygurca'da 'el' mânasına da gelir.)" ; KB.45 aya ; DLT.53 aya ; Az.II,252 él ayası ; YTS.17 aya "1-Avuç.2-Terazi kefesi ; TS.361 el ayası

§71 ENEK اک

"Deve,eşek semerinin ön kaşıyla ard kaşının mâbeyni-ne dinür ve buna enek dinür,zakan mânasına."=Ar. الشجر (K.I, 910),"Ağzın aşağı tarafından iki çene kemiklerinin kavuşduğu yere dinür ki enek tabir olunur."=Ar. الذقن (K.III,634)

~ EUT.72 engek "Çene kemiği,çene" ; AGr.324 enek ; Cl. 183 eñek (? müştak) "Belki de *engek kökünden yapılmıştır.Eñ 'yanak' isminden yapılmış isim.Başlangıçta daha geniş mânada 'düşük çene,çene kemiği,avurt';daha sonra özel olarak 'çene' mânasında." ; Drv.174 eñek ;VW.I,711 eñek [Kom. انك (Dsch.), kr:enek (Osm.)] "Çene",I,731 enek [اک (Osm.),kr:eñek] ; DLT. 182 engek ; ABS.27 engek ; LÇ.22 engek ; Krg.321 eek "1-Çene. 2-Alt dudak" ; Öz.47 iyek,148 engek ; Trk.813 eñek ; YTS.83 eñek ; Der.1748 enek

§ 72 EÑSE

اكسة

"Boyunun ardına dinür ki ense tabir olunur."=Ar.

الغنا (K.III,907)

~ VW.I,718 eñse [Krm.Ad.Kom.(136), ايناكة(Dsch.Osm.)]
=ense,ense(Kir.Kkir)=eñse,ense "1-Ense.2-Yarım.3-(Kkir.)Kapı-
nın üst tarafı.",I,748-749 ense(v) [اكسة(Osm.)]=ense "1-En-
se.2-Arka kısım,arka taraf.",ense(Kar.T.)=ense,I,1434 iñse
(Tob.Kas.)=eñse ; Kaz.76 ense ; Öz.148 ense ; Trk.292 eñse ;
Çuv.28enze ; YTS.83 eñse ; TS.373 ense

§ 73 EŞ

اش

"Veled ile beraber çıkan eş ve son tabir ettikleri yufka deriye dinür ki gâhice yüzünde sar beli zuhûr ider."= Ar. السكة (K.I,162),"Şol yufka deriye dinür ki batn-ı mâden-
de veled anda tevellüd ider ve ekserî bilece çıkar.Eğer toğdu-
ğu anda yüzünden sıyırup alınmazsa veled helâk olur.İnsanda
ve mevâşide olana ıtlak olunur.Türki'de eş ve son tabir ider-
ler."=Ar. السلا (K.III,840)

~Der.1788 eş "İnsan ve hayvanlarda doğum sırasında
bebek ya da yavrudan sonra gelen etsi madde,son,etene";TS.
383 eş bk:iş,soñ ve döl yatağı

§ 74 ET

ات

"Ete dinür,lahm mânasına."=Ar. الباصور (K.I,769),=
Ar. اللك (K.III,111),"Ete dinür,Fârisî'de gûşt dinür."=Ar.

اللحم (K.I,555)

~ EUT.77 et ; AGr.325 et ; Cl.33 et "'Et,vücut',her
ikisi de (canlı,diri)eti ihtiva eder.Ve (kasaplık)et.Çeşitli
kelime gruplarında görülür.En önemlisi etöz'vücut'mânasına
gelir." ; Drv.186 ét ; VW.I,833 et [Alt.Tel.Leb.Schor.Küar.
Krm.Kom., ات ,et(Osm.Dsch.Ad.), (Kar.L.T.), (Uig.), ات kr:et]

"1-Et.2-Vücut.",I,834 et [(Kir.Kkir.Sag.Koib.Ktsch.)]=et ; KB. 162 et ; DLT.200 et ; ABS.40 it ; LÇ.46 it ; Kaz.80 et ; Krg. 342 et ; Öz.150 et ; Yak.298 et ; TS.386 et

§75 GEGREK

كرك

"Göğüs tahtasının altında olan iki taraflu küçük kaburga kemiklerine dinür ki geğrek tabir olunur."=Ar. الجَوَانِحُ (K.I,463),"Kaburga kemiklerinin arka tana olan uçlarına ve göğüs kemiklerinin uçlarına dinür ki geğrek tabir olunur."= Ar. الحَرَبَا (K.I,106)

Cl.712 kökrek "Kükre-'gürlemek' fiilinden yapılmış isim.Yalnız aşağıda görülmüştür ;Çağatayca'da görülen kökrek 'göğüs,göğsün yukarı kısmı' ile bu kelimenin birbiriyle alakası yoktur.Kıp.Hou.21,22 .Ve bazı modern Kuzey-batı,Merkezî-kuzey,Merkezî-güney şivelerinde bu kelimenin kaynağı belli değildir.Moğolca ve Farsça'da da görülmemiştir.Ve 'kögüz' ile mânasını birleştirmek oldukça güçtür.Aynı mânada bazı L/R Türk şivelerinde görülmüştür.Fakât Çuvaşca'da bu kelimenin şekli kâkâr'dır.Ash.VII.107" ;VW.II,1551 geyrek [كرك (Osm.) geyir+ek'den] "Yalancı kaburga" ;LÇ.259 kökrek "Sine,göğüs, sadr,gönül,yürek,bağır" ; Krg.499 kökürek"Göğüs" ; Öz.59 kokrek ; Çuv.64 kağər ,keğər ; YT S.90 geğrek(geryek,geyrek) ; Der.1970 geğrek(gekrek) ; TS.433 geğrek

§76 GENİŞ BAĞIRSAK

ككيش بغيرسق

"Insan ve hayvanın ceplerinde şol nesneye dinür ki keymûs hâletinden sonra fazla-i taam mideden ana intikâl ider. Güden bağırsağı didükleri geniş bağırsak olacaktır."=Ar. العَفَجُ العَفَجُ العَفَجُ (K.I,423-424)

§77 GENİZ

كك

"Burunun dimağa karîb olan içine dinür ki geniz tabir olunur, hayşûm mânasına."=Ar. النَّشْرُ (K.II,116), "Mukad-dem-i dimağda hiss-i müsterek olan yere muttasıl mevzi olur ki Türki'de geniz tabir olunur."=Ar. الخيشوم (K.III,442), "Genize dinür."=Ar. اللعنون (K.III,702), "Bu dahı çene ile boyun beyninde yumruca ete dinür ve genize dinür."=Ar. اللعنون (K.III,702)

~ VW.II,1551 geynz (Osm.A.W.)=geniz,II,1553 geniz [كك (Osm.),kr:geynz] " Geniz,geniz deliği" ; LÇ.269 keñiz ; Der.2743 keniz ; TS.439 geniz

§ 78 GÖBEK

كوبك

"Bedende göbeğe dinür,sürre mânasına."=Ar. الجَبَّ (K.I,86), "Mutlaka göbeğe dinür,sürre mânasına;gerek büyük gerek küçük olsun."=Ar. البجرة (K.I,756), "Bedende göbek tabir olunan mevzie dinür.Fârişî'de nâf dirler."=Ar. السرة (K.I,891)

~ Cl.688 köbek(g-) "Göbek.Katıksız Batı(oğuz ?) kelimesidir.XIII.yy.'dan önce rastlanmamıştır.Fakat ihtimalen en eski Güney-batı Azerice'de köbek olarak mevcuttur.Osm.göbek ; Tkm.gö;bek ; aynı mânada kindik." ; VW.II,1612 göbek [كوبك (Osm.)] ,II,1613 göbek(Krm.)=göbek ; LÇ.269 köbek "Orta,iç,vasat,karın,nesil:merkez,nâfe-i hıtay,müşk,kindik ; vasat-ı arz ve dünya göbeği ;Mekke-i mükerremer,merdümek-i çeşm." ; Az.III,172 göbek ; Trk.393 köbek ; Çuv.67 kavağa ; Der.2088 gobek ; TS.452 göbek

§ 79 GÖĞÜS

كوكس

"Göğüse dinür,sadr mânasına."=Ar. جَوَّجُو (K.I,9),=Ar. السَّرْب (K.I,159), "Göğüse ıtlak olunur,sadr mânasına."=Ar. البَلْد (K.I,579), "Göğüse dinür."=Ar. الصَّدْرَة المَدْر (K.I,932),=Ar. الجَوْش (K.II,317),=Ar. الجَوْشِين (K.III,609), "Göğüse ıtlak olunur."=Ar. الْبِرْك (K.III,73),=Ar. المَجْم (K.III,420),=Ar. الرِّحَى (K.III,821), "Bu dahı göğüse dinür,sadr mânasına."=Ar. الْبِرْكَة (K.III,73), "Göğüse dinür,sadr mânasına.Alâ kavlı boyun çehrelerinin mâbeynine dinür.Yahud göğüs tahtasının iç yüzine dinür."=Ar. الْكَلْكَال (K.III,341), "Göğüse dinür.Alâ kavlı göğsün ortasına dinür."=Ar. الْحَدِيم (K.III,427), "Göğse dinür,sadr mânasına.Alâ kavlı göğsün ortasına yahud iki memenin aralığına dinür."=Ar. اللَّبَان (K.III,699)

~ EUT.114 kögüs/z "1-göğüs.2-kalp" ; AGr.343 kögüz ; Cl.714 kögüz(göğöz) "'Göğüs,meme,kalp,iç' Her ikisi de kadın ve erkek için kullanılır." ; Drv.313 köküs,köküz ; KB.274 kögüz ; AH.39 kögüz,kögüs ; DLT.356 kögüz ; ABŞ.359 kögsük ; LÇ.272 kögüs ; Öz.59 koks→kokrek ; Az.göğüs"köks" ; Trk.187 gövüs ; Yak.533 kögüs ; YTS.96 gögüz ; TS.454 gögüs

§ 80 GÖĞÜS KEMİĞİ

كوكس كيميكي

"Göğüs kemiğine dinür."=Ar. الْقَصَص (K.II,393)
~ TS.455 gögüs kemiği "Göğsün ön tarafında,üzerine kaburga kırkırdakları ile köprücük kemiklerinin eklendiği yassı kemik,iman tahtası."

§ 81 GÖĞÜS TAHTASI

كوكس تخنة سي

"Göğüs kemiklerine dinür ki göğüs tahtası tabir olunur.Alâ kavlı göğüsden iki boyun halkasının kemikleri taraflarına dinür.Yahud iki meme ile boyun halkasının kemiklerinin aralığına dinür."=Ar. التَّرَائِب (K.I,79)

~ TS.455 gögüs tahtası "Gögüs kemiği"

§82 GÖT

كوت

"Göte ıtlak olunur, ist mânasına."=Ar. المنتحة (K.I, 524),=Ar. الفهدة (K.I,665),=Ar. الجرأ (K.I,799),=Ar. الجار (K.I,804),=Ar. الوربة (K.I,279),=Ar. الجعري (K.I,779),"Göte dinür,kun ve ist gibi."=Ar. البرعت (K.I,338),"Göte dinür, ist mânasına."=Ar. الدبر (K.I,850)

~ Cl.700 köt(g-) "'Kıç,kaba et'; Bütün modern şive-lerde mevcuttur.Fakat benzeri kelimelere modern sözlüklerde nadir olarak rastlanır." ; Drv.319 köt ; VW.II,1601 göt [كوت, (Osm.), Radloff'a göre 'argo'] =köt "1-Arka, arka kısım.2-Cesaret, atılganlık.", II,1602 göt (Krm.) =göt , II,1275 köt [Alt. Tel.Leb.Tar.Kir.Kom.Krm. , كوت (Dsch.OT.)] "1-(Alt.Tel.)Arka kısım ve utanılacak yer.2-(Kir.Tar.Kom.Krm.)Arka", II,1480 küt (Kas.)=köt "Arka, arka kısım; esas, temel; manzaranın olduğu dağın eteği" ; DLT.367 köt ; LÇ.256 köt ; Krg.509-510 köt "(avam sözü)1-Kıç, geri kısım.2-Göt, makad.3-Tenasül aygıtları (erkeğin ve kadının).4-Kuvvet, kudret, cesaret, becerik.5-Kötü, boş." ; Çuv.79 kêt ; Der.2164 göt ; TS.464 göt

§83 GÖVDE

كود،

"Gövdeye dinür."=Ar. الروق (K.II,915),"İnsanın ve sâir hilkat-i azim ü müteşahhıs olan envâ hayvanın beden ve azâlarının cemaatine yani mecmûna dinür.Cemi ecsâm ve cüsûm gelür.Türki'de gövde tabir olunur."=Ar. الجسم (K.III,417), "Başdan ve ellerden ve ayaklardan mâ'ada gövdeye dinür.Alâ kavı uzuv mânasınadır."=Ar. البدن (K.III,597)

~ EUT.118 kövtüng"Vücut, beden, gövde", Cl.668 kövdön (g-)" (Yabancı asıllı)'Gövde' Bu insan vücudunun sınırlama getirilmeksizin geniş şeklidir.Ve ilk zamanlarda özellikle "ölü bir vücut' mânasındadır.Kırgızların kullandığı kö:dön asıl

mânasının dışındadır. Merkezî Kzx.'da kewde ; Güney-batı Uzb. 1 da gavda ; Kuzey-batı Kk.'da gewde/kewde ; Kaz.'da gewde ; Nog.'da kevde ; Güney-batı Az.'de köyde, Osm.'da gövde şeklidir." ; Drv.320 kövtüñ ; VW.II,1580 gewde (Krm.Kas.)"Yukarı kısım;gövde,beden",gevede(Kar.L.)=gewde,II,1603 ğöde (Osm.)=ğevde"Gövde,yukarı kısım",II,1613 gövde [كوكه, كوده (Osm.)]=gewde "1-Gövde,beden.2-Vücudun üst tarafındaki elbise."; Kas. 133 kevde "1-Göğüs,vücudun yukarı tarafı.2-Kendini beğenmiş gururlu.3-Gönül,arzu,şuur,fikir.4-Vücut,beden." ; Krg.504 köödön(Farsça)"Göğüs,gövdenin üst kısmı" ; Az.III,173 gövde ; YTS.93 gevde(göyde) ; TS.465 gövde

§ 84 GÖZ

كوز

"Göze dinür."-Ar. الغَضْب (K.I,220),"Ru'yet ve basar mânasındadır.Yahud göze dinür."=Ar. الفَاخَة (K.I,494),"Göze dinür,ayn mânasına."=Ar. الطرف (K.II,800),=Ar. الحُجْمَة الحُجْمَة (K.III,413),"Göze dinür."=Ar. الزَّمَم (K.III,472),"Ehl-i Yemen lûgatinde göze dinür,ayn mânasındadır.Şârih dir ki savâb olan 'ineb olmaktadır ki üzümdür."=Ar. الكَمَّة (K.III,547),"Göze dinür.Fârisî'de çeşm dinür."=Ar. العين العين (K.III,675)

~EUT.119 köz ; AGr.344 köz ; Cl.756 kö:z(g-) "'Göz'. Hemen hemen bütün dönemlerde(lehçe ve zamanlarda)." ; Drv.320 köz ; VW.II,1606 ğöz [كوز (Osm.)]=Köz,küs "1-Göz.2-(aynı veya bir çok kısımdan müteşekkil)bir bütünün parçası.",II,1609 göz(Ad.Krm.)=göz,II,1299 köz [Tar.Kir.Kkir.Kom.(AT.), كوز (Dsch.OT.Sart.)]=kös"1-Göz.2-Küçük bir delik,maksatlı olarak yapılmış delik;ağ gözü,file ildiği.3-(Kir.)Bir şeyin kendisi", köz [كوز (Osm.R.)]="kurumuş bir kıkırdakdan parça",II, 1504 küz(Kas.)=köz"göz" ; KB.287 köz ; AH.40 köz ; DLT.369 köz ; IÇ.271 köz ; Kaz.135 köz"1-Göz.2-Miras,hatıra.3-Gün ışığı.4-Gözünün önü,yanı." ; Krg.512-513 köz ; Öz.58 koz ; Az. III,174 göz ; Trk.188 göz ; Yak.545 kös ; Çuv.80 kuş ; YTS.99 göz"Uç,taraf" ; TS.465 göz

§ 85 GÖZÜN BEBEGİ

كوزك ببكى

"Gözün bebeğine dinür ki insanü'l-ayn dahı dirler."
=Ar. الانس (K.II,213)
~ Az.III,174 göz garası(bebeyi) ; TS.471 gözbebeği
"Işığın azlağına ya da çokluğuna göre büyüyüp küçülen,gözde
irisin ortasındaki yuvarlak delik"

§ 86 GÖZ KAPAĞI

كوز قباغی

"Göz kapağına dinür."=Ar. الجفن (K.III,610)
~ EUT.159 kabak "1-Kabak.2-Göz kapağı" ; AGR.344 köz
kapağı "Göz kapağı,kirpik";Az.III,174 göz kapağı"göz gapağı" ;
Çuv.44 hebah :kuş hebahhi "Göz kapağı" ; TS.472 gözkapağı
"Gözyuvarlarının önünde bulunan,birbirine yaklaşıarak gözü ör-
ten,kenarlarında kirpikler bulunan koruyucu organ"

§ 87 GÖZÜN KUYRUĞI

كوزك قويرغی

"Gözün kulak tarafından olan köşesidir ki gözün kuy-
ruğı tabir olunur.Alâ kavı mukaddemü'l-ayn mânasınadır ki gö-
zün burun cânibinden olan köşesidir;gözün pınarı tabir olunur."
=Ar. الموقی (K.I,53)
~ VW.II,891 göz kuyruğı(Osm.)"Göz açısının dış kısmı",
II,1299 köz kuyruğı(Kir.)"Gözün iç açısı" ; YTS.100 göz kuyruğı
TS.466 göz kuyruğı

§ 88 GÖZÜN PİNARI

كوزك پيكاری

"Gözün burundan cânibine dinür ki gözden yaş aka-
cak yirdir.Türki'de gözün pınarı tabir olunur."=Ar. الموق الماق
الموقی (K.III,52), "Gözün pı-
narına dinür."=Ar. الموق (K.III,56), "Gözün burundan tarafa

ucuna dinür ki gözün pınarı tabir olunur."=Ar. ^{مقدم العين}
مقدم العين (K.III,535), "Gözün pınarına dinür, mâk mânasına."
-Ar. المقية (K.III,931)

~ Az.III,175 gözün pınarı "göz bulağı" ; YTS.100 göz pınarı ; TS.473 göz pınarı

§ 89 GÜDEN BAĞIRSAĞI

کودن بفرسغی

"İnsan ve hayvanın ceplerinde şol nesneye dinür ki keymûs hâletinden sonra fazla-i taam mideden ana intikal ider. Gûden bağırsağı didükleri geniş bağırsak olacaktır."=Ar. العنج
العنج (K.I,423-424)

~ EUT.120 küden "1-Misafir, konuk.2-İğ'le birlikte 'kalın bağırsak hastalığı'" ; VW.II,1603 göden [کودن (Osm.), göt+en'den] "Kalın bağırsak kısmı" ; Krg.412 kötön karta "Kalın bağırsağın makada yakın olan kısmı", 510 kötön "Makad, dübür, göden, kalın bağırsak" ; Yak.552 kudan, 573 kutuya, 532 ködög Çuv.75 keğana ; Der.2212 güden

§ 90 HIRTLAK

خرتلاق

"Boğazlarda olan mecârî-i enfâsa ve şubelere ıtlak olunur. Her birine kasaba dinür. Malum ola ki boğazın fezâsında iki mecrâ vardır ki biri hava girip nefes alacak mecrêdır. Buna hançere ve kasaba ve rıeye izafetle kasabatü'r-rie dahi dirler. Türkî'de boğurtlak ve hırtlak tabir olunur. Ve bu rakabenin önünde vaz olunmuştur. Hassa zahirdir. Fârisî'de nây-ı gelû dirler. Ve birisi tenâvül olunan nesne mideye vasıl olacak mecrâdır. Buna merî dirler. Türkî'de kızıl öyken tabir olunur. Kasabanın ardında vaz olunup bir ucu fem-i mideye muttasıldır. Ve kasabanın bir ucu akciğere muttasıl olur."=Ar.

القصب (K.I,232)

~ VW.II,1720 hırtlak (Osm.) "Hançere, gırtlak" ; Çuv.60 karlañge "Boğaz, gırtlak (kr:Osm. ħartlak)" ; Der. 2374 hırtlak (hırtdeyh, hırtlağ, hırtlek, hırtlik, hıtlak, hırtlik)

§91 İÇ YAĞI

ايح ياغي

"İç yağına dinür, şahm mânasına. Esâsın beyanına göre mecâzdır. Tuz yiyen davarın bedeninde şahm peyda olmak habisiyle."=Ar. الطنج (K.I,521), "İç yağına dinür."=Ar. النحم (K.III,490)

~ VW.III,38 ic yağı (Osm.) "Bağırsakların çervesindeki yağ" ; Az.II,417 ic yağı ; TS.559 icyağı

§92 İKİ YANCIK

ايكي يانجو

"Eşek kısmının dübüründe olan iki taraflu kemiklerin mevziine dinür ki at kısmında iki yancık tabir olunur."=Ar. الجاعرتان (K.I,799)

§93 İLİK

ايليك

"İliğe dinür."=Ar. النخاعة النخ (K.I,562), "İliğe dinür ki kemik içre olur."=Ar. المهاراة (K.I,943), "Kemik içre olan iliğe dinür."=Ar. النخ (K.I,558), =Ar. الريم (K.III,469), "İliğe dinür."=Ar. النقي (K.III,942)

~ VW.I,1484 ilik [Tar., ايليك (Dschr.OT.), (Osm.), (Kar.L.)] =yilik "1-Kemik iliği.2-(Tar.Dschr.)Kemik(kollar ve ayaklar) ; DLT.231 ilic,790 yilic ; Kaz.114 cilic "İçinde yağ olan bacak ve kol kemiği" ; Az.II,387 ilic ; Trk.349 yilic ; TS.573 ilic

§94 İMİK

اييك

"Başın mukaddemiyle muahharının kemikleri kavuştuğu yere dinür ki küçük çocukların yumuşak olmağla hareket eder. Türkî'de binkıldayık ve imik tabir olunur."=Ar. اليافوخ (K.I,535)

~ Cl.159 emgek "Kemikler teşekkül etmeden önce küçük çocukların kafataslarının üst kısmında görülen yumuşak satıh. Kelime,elyazması atasözünde yazılan mısrada,emgek(emek) olarak görülmüş ve üngük olarak imlalanmıştır.Fakat bunun hatalı olduğu sanılmaktadır.Büyük ihtimalle emgek/emek kendine has bir mânası vardır.Fakat modern imla kuralları açısından emgek kabul edilebilir.Kh̄ak.e:mek Bas.336 ;Merkezî-kuzey Kır.emgek ; Kzx.éñbek ;Güney-batı Osm.'da imik şekilleri görülür." ; VW. I,1574 imik [ايميك (Osm.)] "Kemiklerin tam birleştiği yere kadar kafatasının kısımları arasında yumuşak yerler." ; DLT. 712 üngük ;Krg.329 emgek ; YTS.115 imik ; Der.2536 imik (imirtlek,imük,inük) ; TS.577 imik

§ 95 İNCİK KEMİĞİ

انجك كيمي

"İncik kemiğine dinür."-Ar. الشُّطِيَّة (K.III,849),
"İncik kemiğine ıtlak olunur ki kalem ve düdük tabir olunur."
=Ar. العَمَّا (K.III,875-876)
~VW.I,1453 incik [اينجيك (Osm.B.d.)] "1-Bacaktaki kaslar.2-Nazik,ince kemikler" ; Trk.339 incik ; YTS.116 incük(incik) ; Der.2539 incik kemiği "Dirsek kemiği" ; TS.581 incik kemiği

§ 96 İŞ

ايش

"Şol at kolonuna dinür ki maske yahud selâ içre tevellüd eylemiş ola.Maske,mişyeme ve selâ,son ve iş dedik-leri deridir.Bazan beraber çıkmakla şak iderler."-Ar. البَقِير (K.I,772)

~ Der.2561 iş.Bk:eş,soñ ve döl yatağı

§ 97 KABA ET

قبا ات

"Mutlaka gövdede olan kalın ve kaba ete dinür. Alâ kavlı uyluğun iç yüzünün etine dinür ki kaba et tabir olunur." =Ar. الرَبْلَةُ الرَّبْلَةُ (K.III,217-218)

~ VW.I,834 kaba et (Osm.) "Kemik", II,433-434 "Kaba etinden kesüp â'zına tıklar." ; TS.612 kaba et

§ 98 KABARCİK

قبارجق

"Bir nevi karha ismidir ki insanın cenbinde zuhûr ider. Bu yara cevfe doğru oyulup delinür. Türki'de kabarcık ve yanıkara didükleri olacaktır ki arkada zuhûr iderse şîr-pençe ıtlak iderler." =Ar. النَّبْ (K.I,272)

~ Cl.586 kabarça:k "Kelimeler genellikle bu şekliyle kaydedilmiştir. Mânalarda farklılık vardır. Öncelikle tek bir kaynaktan gelip gelmediği hakkında bir araştırma şüphe götürür. Şüphesiz kabar- fiilinden isim olarak yapılmış bir kelime olmalı ki etimolojik olarak 'kabarcık, sivilce, püstül, vb.' mânalarına gelsin." ; VW.II,410 kaparcuk [قاپارچوق (OT.), kapar+çuk'dan] "Deride nasır(yara) bağlamış yer, nasır", II, 444 kabarçık [قبارجق (Osm.), kabar+çık'dan] "Ur, şişlik, uçuk, kabarcık" ; LÇ.211 kabarcuk ; Öz.156 kavarcık ; Az.I,385 ğabarçığ "Kicik kabar" ; Trk.128 gâbarçık ; Çuv.75 kebarça ; YTS.121 kabarcık ; TS.613 kabarcık

§ 99 KALÇA

قالجة

"Uyluk dibine dinür ki kalça tabir olunur." =Ar.

الأربية (K.I,73)

~ VW.II,266 kalça [قالجة (Osm.)] "Boş böğürler, kadınlık organının yüksek kıllı kısmı" ; Der.1899 galça ; TS.625 kalça

§ 100 KALEM

قلم

"İncik kemiğine ıtlak olunur ki kalem ve düdük tabir olunur."-Ar. العَمَا (K.III,875-876), "Ayakda incik tabir olunan uzvun ön tarafından yani taşra tarafından ucına dinür. Yahud incik kemiğine dinür ki kuru incik ve kalem ve düdük tabir olunur."-Ar. الظُّبُوبِ (K.I,194), "Parmak kemiklerine ıtlak olunur....Lisânımızda dahı ol kemiklere kalem tabir olunur."-Ar. القَصَبِ (K.I,232)

§ 101 KAN

قان

"Kana dinür, dem mânasına."-Ar. الشَّخْبِ (K.I,168), = Ar. النُّعْمَانِ (K.III,569), =Ar. الطَّلَا (K.III,865), "Kana ıtlak olunur dem gibi."-Ar. الصَّبِيبِ (K.I,178), "Kana ıtlak olunur."-Ar. الرَّايِحَةِ (K.I,473), "Kana dinür, dem gibi."-Ar. النَّاجُوزِ (K.I,697), "Süde, alâ kavı kana dinür."-Ar. الطَّلَا (K.III,272), "İç yağına dinür ve kana dinür."-Ar. السَّدِينِ (K.III,647), "Malûmdur ki kana dinür.Fârisî'de hûn dirler."-Ar. الدَّمِ (K.III,812)

~ EUT.164 kan ; AGr.355 kan ; Cl.629 kan "'Kan'.Hemen hemen bütün zamanlarda(lehçe ve şivelerde)." ; Drv.416 kan ; VW.II,101 kan [Bütün dialektlerde,(Uig.), قان]"Kan" ; KB.220 kan ; DLT.259 kan ; LÇ.223 kan ; Kaz.159 kan ; Krg.395 kan ; Öz.165 kan ; Az.I,411 ğan ; Trk.139 ğân ; Yak.362 hağn ; YTS.123 kan "1-Suç,cinayet.2-Ceza,cereme,diyet." ; Der.1908 gan ; TS.633 kan

§ 102 KAN ÇIBANI

قان چىبانى

"Kan çibanına dinür."-Ar. الخَبْنِ (K.III,613), "Bu dahı sivilce ve yara makûlesine dinür ve kan çibanına dinür."-Ar. الخَبْنَةِ (K.III,613)

~ TS.633 kan çibanı "Kıl kökünden başlayarak derialtı dokusunu saran ve deride şişkinlikle beliren irinli kabartı"

§ 103 KANAD(-T)

قنار

"Kuşun kanadına dinür."-Ar. ^{الجنَّاح} (K.I,463)

~ EUT.165 kanat ; AGr.355 kanat ; Cl.635 kanat (? kana:d)"İlk olarak(asıl olarak)'kuşun kanadı', ayrıca 'bir balığın pulu', 'çadırda bir sinek', vb.gibi geniş mânalarda ve hatta 'koruma', vb.gibi mücerred kavramlarda kullanılır." ; Drv.417 kanat ; VW.II,111 kanat [Bütün dialektlerde, قنات (Dsch.OT.), قنار(Osm.), (Uig.), (Kar.L.T.)] "1-Kanat.2-(Leb. Sag.Koib.Ktsch.Kas.Osm.)Balığın yüzgeçleri.3-Orta Asya'daki çadırların parmaklığının(kafesinin)yapıldığı parçalar.4-(Kas.) Yazı yazmakta kullanılan kaz tüyü.5-(Osm.)Bir ağacın genişliğinin yarısı.6-(Osm.)Koruma,himaye.7-(Alt.) Maiyet,heyet." ; KB.220 kanat ; DLT.260 kanat ; LÇ.223 kanat ; Kaz.160 kanat "1-Uçucularda uçmayı gerçekleştiren uzuv.2-Uçağın kanadı.3-Kenarı,bir tarafı.4-Obanın kafesine(keregesine) konulan bez." ; Krg.396 kanat ; Az.I,414 ġanad ; Trk.140 ġânât ; Yak. 498 kınat,512 kıyat,kıyat ; Çuv.147 şenat ; TS.635 kanat

§104 KARIN

قارن

"Karına dinür,batn mânasına."=Ar. ^{القَرَبُ القَرَبُ}
^{القرب} (K.I,230),=Ar. ^{المعد} (K.I,693),"Karına ıtlak olunur,
batn mânasına."=Ar. ^{المقال} (K.III,263),"Bedende karına dinür,
Fârisî'de şikem dirler."=Ar. ^{البطن} (K.III,599)

~ EUT.168 karın ; AGr.355 karın,hârin ; Cl.661 karın
"'Karın,batın'.Vücudun alt bölümü için kullanılan umumî kelimedir.Ve ihtiva ettikleri ; kuruğsa:k'mide' ve bağırsuq'bağırsak''dır.Benzeri bütün modern lehçelerde mevcut olup çoğunlukla bu 'karın' mânasında kalmıştır." ; Drv.427 karın ; VW.II,171 karın [Tel.Alt.Leb.Schor.Sag.Koib.Ktsch.Küâr.Kom. Kas.Krm.,(Uig.), قارن قارن قارن (Osm.)] "Karın,mide,vücut" ; KB.225 karın ; DLT.270 karın ; AH.33 karın ; Kaz.164 karın ; Krg.409 karın "1-Karın,mide,kursak.2-Tulum(yağ muhafaza kabı olarak kullanılan inek yahut koyun karnı)" ; Öz.166

karın ; Az.I,438 ğarın ; Trk.152 ğarın ; Yak.337 harba,harın,
harınğ ; YTS.128 karın ; Der.1927 ğarın ; TS.653 karın

§ 105 KARKIN

قارقين

"Bazı diyarlarda karkın tabir itdükleridir.Lakin ol sağrının kenarı ve kötüsüdür."=Ar. الارندج (K.I, 404), "Maruf siyah deriye dinür.Türki'de karkın tabir olunan deri olacaktır ki sağrının siyah ve işe yaramaz olanıdır."= Ar. الدارش (K.II,328)

~ YTS.128 karkın "Hayvanın sağrısından çıkan siyah ve işe yaramaz deri" ; Der.2664 karkın "Karaya ya da mora boyanmış deri"

§ 106 KASIK

قاسق , قاسق

"Kasığa dinür,tıraş münasebetiyle."=Ar. السبر
(K.I,618), "Kasığa dinür."=Ar. الشة (K.III,607)

~ EUT.169 kasıg"Kasık",kasık"Kabuk" ; AGr.356 kasık "Kabuk" ; Cl.666 kasıg "Yapı olarak *kas- veya *kası-(kr:kas-na-)fiillerinden yapılmış isim.Bir çok geniş mânalar ihtiva eden anatomik bir terimdir.Radloff(II.350'de), 'vücutta deri veya kasların birbiriyle bütünleştiği temel bir parçadır." der.Fakat kasna:-ürpermeleren bir parçasıdır." ; Drv.430 kasıg ; VW.II,350-351 kasık [Krm.Kas., قاصق , قاصق , قاصق (Osm.)] "Toplu,sıkı sıkıya bağlı;deride kıvrımlar meydana getiren vücut kısımları",II,352 kasık [قاصق (Dsch.)] =kasık ; DLT.275 kasıg"Ağzın içi,sağ ve sol yanları,avurt ; Az.I,447 ğasıg ; Trk.154 ğasık ; Çuv.43 hızani ; Der.1932 gasık(gar-suh),2676 kasuh ; TS.660 kasık

§107 KASIK TAŞI

تاسق طانى

"İnsanın kasıklarının nihâyetine karîb yerde çiban bezi gibi çıkan yumruca beze dinür ki kasık taşı tabir olunur."=Ar. القَرَّ (K.II,67)

~ YT S.129 kasık taşı "Kasıkta çıkan yumruca bez."

§108 KAŞ

قاش

"Tesniye bünyesiyle gözlerin üstünde olan kemiklere dinür ; etiyle ve kılı ile ki Türki'de kaş tabir olunur. Alâ kavî ol kemik üzre biten sadece kıla dinür.Güyâ ki gözün derbânıdır."=Ar. الْحَاجَبَانُ (K.I,104)

EUT.169 kaş "1-Kaş.2-Kabuk",170 kaş ; AGr.356 kaş ; Cl.669 ka:s "İlk olarak 'kaş', herhangi bir şeyin teşbihli olarak 'kenar veya yan taraf' şeklinde kullanımı.(İngilizcedeki bayırın sırtı ile karşılaştırınız.)" ; Drv.431 kaş ; KB.226 kaş ; DLT.276 kaş ; AH.34 kaş ; IÇ.220 kaş ; Kaz.164 kaş ; Krg.414 kaş ; Öz.166 kaş ; Az.I,456 ğaş ; Trk.158 ğâş ; Yak.365 hağs ; YTS.129 kaş "Eyerin ve semerin önünde ve ardında olan yükseklikler" ; TS.661 kaş

§109 KAŞ KEMİĞİ

قاش كمي

"Çehrede kaş kemiğine dinür ki kaş anun üzerinde nâbit olur."=Ar. الْحَجَّاجُ الْحَجَّاجُ (K.I,372)

§110 KAVUK

قافق

"İçerüde bevl turduğı yere dinür ki Fârisî'de âbdân,Türki'de kavuk tabir olunur."=Ar. المَنَانَةُ (K.III,705)

~ EUT.172 kavuk "Kabarçık" ; AGr.354 kağuk "Mesane ?" ; Cl.583 kavuk "Yapı olarak *kav- fiilinden yapılmış isim.

'mesâne,kabarcık'(insanlarda ve hayvanlarda)" ;Drv.438 kavuk,
kawuk ; DLT.282 kavuk "Mesâne,sidiklik,kavuk" ; Yak.305 habah
; Çuv.34 hamba ; YTS.130 kavuk(kavık)"1-Mesâne,sidik torbası.
2-İçi boş şey." ; Der.2693 kavuk(kavık,kavluh,kavluk) ; TS.
668 kavuk

§ 111 KEMİK

كعك

"Kemiğe dinür."-Ar. العظم (K.III,518)

~ VW.II,1208 kemik [Krm.Alt.Tel., كعك (Osm.)]

"1-(Alt.Tel.)Kıkırdak ve kemiklerin yumuşak kısmı.2-(Osm.Krm.)
Kemik.3-(Osm.)Fildişi.",II,1209 kemik(Kir.)=kemik,II,1320
kömük [كوموك (Osm.Z.)] "Kemik,bacak,mafsal",II,1583 gemik
(Osm.)"Kemik" ; IÇ.269 kemük ; Krg.436 kemik,bor kemik"Kemik
üzerindeki yağla örtülmüş kıkırdak" ; YTS.133 kemük ; Der.1988
gemük(gemih) ; TS.681 kemik

§ 112 KEMÜRTLİK

كمرتك

"At kısmının eyegilerinin uçlarında kemürtlik tabir
olunan yumuşak kemiklerin uçlarına dinür."-Ar. العظ (K.II,
507),"Kulağın pervazı olan kemürtlikden ibâretedir."-Ar. العراق
(K.III,21)

~ VW.II,1210 kemirtlik [كمرتك (Osm.Z.)] "Kıkırdak"

; Çuv.74 kimerçek ; YTS.133 kemirdek (kemirtek,kemirtlek,ke-
mirtlik,kemürdek,kemürtlik)

§ 113 KIÇ

كعج

"Arkanın iki tarafının etine dinür.Alâ kavlı kıça ve
kıynağa dinür."-Ar. الكعج (K.I,135),"Katan mânasınadır ki iki
uca kemiğinin arka tarafında olan mâbeynidir ki hayvanda sağrı,

insanda kış tabir olunur.Fârisî'de serîn dinür."=Ar. الكفّ
(K.III,338)

~ VW.I,791 kış [قیج (Osm.Ad.)] "1-Arka kısım.2-Dizden kemiğe kadar olan ayacağın alt kısmı." ; Az.I,528 gış ; YTS.136 kış ; Der.2784 kış,2030 gış(gış,gışk,gış) ; TS.693 kış

§114 KİL

قیل

"Mutlaka kıla dinür,şa'r mânasına."=Ar. الهب
(K.I,287),"Cisimde nâbit olan şeye dinür.Yünden ve tüyden mâ-adâıdır ki Fârisî'de müy ve Türki'de kıl tabir olunur."=Ar.
الشعر الشعر (K.I,916)

~ EUT.174 kıl,82 hıl ; AGr.357 kıl ; Cl.614 kıl "Saç, kıl,tüy',genellikle at veya domuz kılı;bazan kılkuçruk kısaltılmış haliyle kullanılır.Hemen hemen bütün dönemlerde(şivelerde)" ; Drv.442 kıl ; VW.II,764 kıl [Alt.Tel.Leb.Schor.Sag. Koib.Ktsch.Küär.Kir.Kkir.Kas.Kom.,(Uig.), قیل (Osm.Ad.)] "1-Uzun at kılı2-(Sag.Tel.Kas.Kir.)Balaikanın at kılından yapılmış parçası.3-(Sag.Tel.)At kılından yapılmış tuzak.4-(Tel.) At kılından yapılmış ip.5-L.T.'ye göre kılın kanat ve kuyruk mânası da olabilir(?)",II,867 kıl [Tar., قیل (Dsch.OT.Sart.)] "Parçalanmış at kılı" ; KB.243 kıl ; DLT.313 kıl ; Kaz.185 kıl ; Krg.449 kıl "1-Kuyruk,yele kılı.2-Bir tane kıl;bir tek tüy;genelce(vücuttan)düşen) kıl." ; Öz.163 kıl ; Az.I,511 gıl ; Trk.224 gıl ; Yak.493 kıl ; Çuv.39 hələh ; YTS.136 kıl "Saz teli" ; Der.2038 gıl; TS.694 kıl

§115 KIRKBAYIR

قرب باير

"İşkenbe başında şîrdân ve kırkbayır didükleri nesneye dinür,kıbbe mânasına."=Ar. الجوتأ (K.I,143),"Bu dahı kırkbayıra dinür."=Ar. الجوت (I,143),"Kıbbe mânasınadır ki kırkbayır ve şîrdân didükleri şeye dinür.İşkenbenin başında olur."=Ar. الجوت (K.I,145),"Hufs mânasınadır ki işkenbede kırkba-

yır ve şîrdân didükleri nesnedir."=Ar. القبة (K.I,224-225), "Hufs mânasınadır ki işkenbe üzerinde kırkbayır ve şîrdân didükleri nesnedir."=Ar. الفحيت الفحيت الفحيت (K.I,360), "Fahis vezninde,müradifidir ki işkenbe başlarında kırkbayır ve şîrdân didükleri nesnedir."=Ar. الفنج (K.I,499), "İşkenbenin başında şîrdân ve kırkbayır tabir olunan şeye dinür,kıtne mânasına."=Ar. الصاخة (K.I,549), "Kırkbayır ve şîrdân didükleri nesneye dinür,fahs mânasına."=Ar. العبيدة (K.I,640), "Şîrdân ve kırkbayır didükleri nesneye dinür ki ahşâ-i hayvâniyedendir."=Ar. الفنة (K.III,524), "İşkenbenin yanında olan şîrdâne dinür ki Fârisî'de hezârtû ve Türkî'de kırkbayır tabir olunur."=Ar. القطة (K.III,690)

~ YTS.138 kırkbayır ; Der.2830 kırkkıvrım(kırkbayıl, kırkdilim,kırkyaprak) ; TS.700 kırkbayır

§ 116 KIRTLAK

قرتلاق

"Boğazda taâm mürûr idecek yere dinür ki kırtlak olacaktır."=Ar. البلعوم البلعوم (K.III,404), "Akcigerin boğurtlağına dinür ki kırtlak dahı tabir olunur."=Ar. الرغامي (K.III,467)

~ VW.II,1616 gırtlak [غرتلاق (Osm.), gırt+lak] "Gırtlak" ; Krg.431 kekirtek "Nefes borusu,gırtlak ;kızıl kekirtek: bağırğan" ; Az.I,522 gırtlag " Ağ ciyerlerde esneyi birleşdiren boru,hırtlek " ; TS.447 gırtlak

§ 117 KİTİRDAK

قطرداق

"Göğüsde ustûc gibi birbirine girişmiş sokuşdurma mafsallara,alâ kavlin kaburgaların uçlarında kıtırdak tabir olunan yumuşakça kemiklere dinür ve bu mânada Fârisî zannolunur."=Ar. المهر (K.II,114)

~ Kaz.148 kütürlek "Kıkırdak,bastıkça kıtır kıtır ses çıkaran.",151 kitirlek ; Trk.163 gemircek "Gatı sünke övrülme dik beden bölegi,kitirdevük" ; YTS.122 kakırdak

(kıtırdak) "Kuyruk,içyağı gibi maddelerin yağları sızdırıldıktan sonra kalan posası,kıkırdak" ; Der.2847 kıtırdak(kıtırmak)

§ 118 KIYNAK

قیناق

"Yırtıcı canverin pençesine ve yırtıcı kuşun çengeline dinür ki kıynak ve çıynak tabir olunur."-Ar. المخلب (K.I,124),"Arkanın iki tarafının etine dinür.Alâ kavı,kıça ve kıynağa dinür."-Ar. الذئب (K.I,135). Ayrıca bk:uca

~ VW.II,16 kaynak [قیناق (Osm.)] "1-Kadınlık organının yüksek kıllı kısmı.2-Yırtıcı kuşun tırnakları,pençesi.", II,727 kınak [قیناق (Osm.), kaynak için bir çok hataları vardır.] "1-Parmak mafsalları.2-Tırnak,pençe" ; LÇ.249 kıynak "Parmakların çıtlar kılur yeri mefâsılı ; lisân-ı Mogol'da azîz dımekdir." ; Az.I,511 ğıynağ "Yırtıcı kuş çengeli,çaynağ ; YTS.139 kıynak(kaynak) "1-Yırtıcı hayvan pençesi.2-Oturak yeri,kaba etler."

§ 119 KIZIL ÖYKEN

قزل اویکن

bk:kızıl ünlük

~ VW.I,1173-1174 kızıl öygen(Osm.) "Yemek borusu"

§ 120 KIZIL ÜNLÜK

قزل اوکک

"Boğazda bir ucu cigere muttasıl yola dinür ki andan taam ve şarap mideye vasıl olur.Boğaza mülâsık ve midenin ve kursağın başıdır.Boğazda iki yol olur.Birisi kasaba-ı riendir ki boğumlu olur.Boğurtlak ve hırtlak tabir olunur.Bu nefes mecrâsıdır.Ve birisi merîdir ki kızıl öyken ve kızıl ünlük tabir olunur.Bu taam ve şarap mecrâsıdır.Hazım mahali olmagla merî itlak olundu."-Ar. العوی (K.I,53)

~ Krg.611 önggöç,yahut kızıl önggöç"Yemek borusu" ;

YTS.140 kızılüñük(kızıl bağarsuk,kızıl ünük) ; Der.2866 kızıl önlük (kızılca,kızilenük,kızıloluk,kızılögürtlek,kızılömük,kızılörtlek,kızılöyken,kızılöynük,kızılözden,kızılözen,kızılümük) "Gırtlak,yemek borusu"

§ 121 KOKARILIK

قوتار ايليك

"Şol beyaz tel gibi bir nesnedir ki arkada olan omurga kemiğinin içinde olur.Bir ucu dimağda olup bir ucu omurga kemikleri içre inüp filizleri bedene müteferrik olur. Türki'de kokarilik tabir olunur."=Ar. النخاع (K.II,667)

~ YTS.142 kokar ilik "Murdar ilik" ; Der.2905 kokarilik"Omirilik"

§ 122 KOL

قول

"Dirsekden omuz başında küreğe varınca olan uzva dinür ki kol tabir olunur.Fârisî'de bâzû dinür."=Ar. العَصَد (K.I,646),"Kola dinür,sâid mânasına.Şârih dir ki müellif sâidi zirâ ile ve zirâi sâid ile tefsir eylemekle irtikâb-ı dûr eylemiştir.Kaldı ki müellife göre sâid dirsek ile keff meyânı olan mikdardır ki bilek tabir olunur."=Ar. الزراع (K.II,574),"Kola dinür."=Ar. التيم (K.III,409)

~ EUT.180 kol,182 kool ; AGr.358 kol ; Cl.614 ko:l "İlk olarak 'üstteki kol',elig(kolun ön kısmı,el)'in zıddı olarak.Fakat bazı modern şivelerde 'kol' ve hatta'el'.Ayrıca çeşitli teşbihli mânaları da vardır.Misâl olarak:'bir ordunun kanadı,kolu'" ; Drv.453 kol,454 köl ; VW.II,578 kol [Tel.Alt. Leb.Schor.Sag.Koib.Ktsch.Küär.Kir.Kkir.Kom., قول(Osm.Krm. Ad.), (Kar.L.T.)]=kul "1-İnsan kolu,hayvanların ön ayağı,el, 2-(Osm.)Dallanma,dallanıp budaklanma.3-(Uig.Osm.Krm.Kir.) Askeriye,takım,erler(avuç dolusu insan ?),askerî tim.4-Bir parça alet,edevat.5-(Osm.) Kol." : KB.268 kol"Kol,vadi" ; DLT.340 kol ; AH.39 kol ; ABS.335 kol ; LÇ.238 kol ; Kaz.170

kol ; Krg.478 kol ; Az.I,539 göl ; Trk.177 göl ; Yak.371 hol ;
Çuv.46 hel ; YTS.142 kol ; Der.2096-2097 gol(gollap) ; TS.
723 kol

§123 KÖPRİCİK KEMİĞİ

كوپريچك كيميكي

"Boğazın çukuruyla omuz başının beyninde olan kemiğe dinür ki boyun çenberi ve köpricik kemiği tabir olunur."

=Ar. الترقوة (K.II,876)

~ VW.II,1314 köprücük kemiği(Osm.) ; Az.III,113

körpücük " Döş,sümüyü ile küreyi birleştiren sümük" ; TS.745-746 köprücük kemiği

§124 KUCAK

قوجاق

"Tonun uçkurluğuna dinür ve kucağa dinür,âgûş mâna-sına."=Ar. الحذل (K.III,175), "İnsanın koltuğu altından böğüre varınca kadar yire dinür.Alâ kavlı göğüs ve iki bazu ile mâbeynlerinden ibâretidir ki kucak tabir olunur."=Ar. الحَضَن (K.III,617)

~ Cl.591 kucak "Müşahhas nesnenin ismini tarif eden kuç-fiilinden yapılmış isim.'Göğüs,kucak;diz üstü'.Bundan ötürü'bir kucak dolusu' mâna genişliğiyle,vb." ; Drv.463 kucak ; VW.II,683 keçak [(Kas.koç+ak'dan)] "Kucaklama,kolla sarma",II,1011 kucak [Leb.Schor., قوجاق (Osm.)] =kucak "1-Ayakta,göğüsle öne doğru uzatılmış boşluk ve oturma esnasında dizle kemer arasındaki kısım.2-Kollar arasında tutulan bir şey.",II,1007-1008 kucak [Alt.Tel.Schor.Sag.Tar. , قوجاق (Dschr.),kuç+ak'dan] "1-Göğüs,kucak;göğüs ve kollar arasındaki kısım.2-İki kolun sardığı boşluk." ; DLT.372 kucak ; LÇ.232 kucak ; Kaz.183 kusak ; Krg.515 kucak ; Öz.169 kucak ; Az.I,588 gucak ; Trk.201 gucak ; YTS.147 kucak ; TS.753 kucak

§ 125 KULAK

قولق

"Kulağın deliğine dinür.Ve kulağın kendisine dinür."
 =Ar. الصَّمَاخُ الاَصْمُوخُ (K.I,549), "Kulağa dinür,üzn mânasına."
 =Ar. الصَّنَاةُ (K.I,940), "Marûfdur ki kulağa dinür." =Ar. الاَزْنُ
 الاَزْنُ (K.III,590), "Kulağa dinür." =Ar. العَرْنُشُ (K.II,336), =
 Ar. الارَاقُ (K.II,724), =Ar. الاَزِينُ (K.III,590)
 ~ EUT.185 kulgak, 186 kulkak ; AGr.359 kulgak, kulak,
kulkâk ; Cl.621 kulkak "'kulak'. İlk önce gelen şekli gibi gö-
 rünmektedir.Fakat kelime 'kulkak' aracılığıyla bugünkü şekline
 gelmiştir.(-x-'nın bu durumla herhangi bir ilişkisi yoktur.)"
 ; Drv.465 kulak, kulgak, kulkak, kulhak ; VW.II,679-680 kolak
 (Kas.) = kulak "Kulak", II,968 kulak [Alt.Tel.Leb.Schor.Koib.
 Ktsch.Küär.Kir.Kkir.Krm.Kom., قولق (Osm.)] "1-Kulak.2-Bir şey-
 deki önde bulunan küçük bölüm,çıkıntı.3-(Osm.)Küçük Asya vaşa-
 ğı.", II,970-971 kulak [Tar., قولق (Dsch.OT.Sart.)] = kulak
 "1-Kulak.2-Solungaç.3-Küçük su kanalı.", II,973 kulağ [قولق
 (Dsch.)] = kulak, kulah (Kar.T.) = kulak, II,982 kulgak [(Uig.)
 قولق (Dsch.)] = kulak ; KB.290 kulak, 291 kulgak ; DLT.375
kulak ; AH.40 kulak ; LÇ.238 kulağ ; Kaz.179 kulak "1-Kulak.
 2-Başa giyilen giysinın kulak üzerine gelen yeri.3-Müzik
 aletlerinin telini geren direği.4-Bazı şeyleri tutmak ve as-
 mak için yapılan kolu.5-Tüfegin ateşlemek için çekilecek te-
 tiği.6-Mezar ve diğer yapıların yükseltilerde yapılan köşesi.
 7-Bitkilerin yeni yeşerirken çıkardığı yaprakları." ; Krg.517-
 518 kulak ; Öz.167 kulak ; Az.I,567 ğulağ ; Trk.203 ğulak ; Yak.
 554 kulgağh ; Çuv.33 həlha ; YTS.147 kulah ; TS.755 kulak

§ 126 KULAK MEMESİ

قولق ممة سی

"Alâ kavı kulak içre zevâid ete dinür ki kulağın
 maddesinden zâiddir.Kulak memesi tabir olunur." =Ar. اللغْدُ

اللغْدُ (K.I,687)

~ VW.IV,2118, kulak memesi (Osm.) ; TS.756 kulak memesi

"Kulağın yumuşak vekıkırdaksız olan alt ucu"

§ 127 KULAK TOZI

قولق طوزى

"Alâ kavlı kulağın ensesinde olan yumrı kemiğe, alâe'l-kavlin kulak tozu tabir olunan yer olacaktır ki Fâri-sî'de binâ-yı gûş dirler."-Ar. الذرفى (K.I,867)

~ VW.II,969 kulak tozu(Osm.) "Yanak,kulakların arka-sındaki derinlik" ; YTS.147 kulak tözi "Kulak dibi" ; Der.2995 kulak tözü(Kula tözü)"Kulak arkası,kulak tozu" ; TS.756 kulak tozu

§128 KURÇI

قرچى

"Kalın kıla,yahud at makûlesi dâbbenin kuyrukları kılına,yahud hınzırın kılına dinür ki anınla harrâzlar bazı nesne dikerler.Türki'de kurçı tabir olunur."-Ar. الهلب (K.I,287)

~ YTS.148 kurca "Domuz kılı"

§ 129 KURI İNCİK

قورى انجك

"Ayakda incik tabir olunan uzvun ön tarafından yani taşra tarafından ucuna dinür.Yahud incik kemiğine dinür ki kuru incik ve kalem ve düdük tabir olunur."-Ar. الظنوب (K.I, 194) Bk:incik kemigi

§ 130 KURSAK

قورساق , قورساق

"Kursağa dinür,kansa mânasına ve boğaza dinür,hul-kum mânasına.Nite ki cirriyye dahı dinür."-Ar. الجریئة (K.I, 11),"Cevf-i bedende ekl olunan taam bağırsaklara inmezden mü-kaddem erdiği yere dinür ki kursak tabir olunan zarfdır.Ezlâf ve ehfâf sahibi hayvanların işkenbesi menzilindedir.Kuş kıs-mında olana taşlık tabir olunur."-Ar. المعدة , المعدة (K.I,692-693),"Kursağa dinür."-Ar. الجریئة , الجریئة (K.I,795),"Kuşun kur-

sağına dinür ki insanın midesi yerindedir.Fârisî'de sengdân dinür.Gıdası orada hasıl olduğuçün ıtlak olunmuşdur."=Ar.

الْحَوْصَلَةُ الْحَوْصَلَةُ الْحَوْصَلَةُ (K.III,178), "Kursağa dinür,havsala mânasına ki mecrâ-yı taamdır."=Ar. الْجَرِيَّةُ (K.III,783-784)

~ EUT.180 koğursak ; Cl.657 kurugsa:k "'Mide,karın' Kaşgarî'nin dediği gibi kurugsa-'dan yapılmış isimdir.Bütün modern şivelerde genellikle 'kursak',vb.olarak mevcuttur.Krş: karın" ; Drv.464 kuğursak,470 kurugsak ; VW.II,956 kursak [Alt.Tel.Leb.Schor.Sag.Koib.Küar.Bar.Kir.Kom., قورساق (Osm. Dsch.Sart.OT.)] "1-Mide,bağırsaklar.2-Beslenme için lâzım olan yemekler.3-(Osm.)Kuş midesinin ilk kısmı,gırtlak,kursak. 4-Cam yerine kullanılan ince mide derisi(pencere perdesi)." ; DLT.25 kurugsak ; LÇ.234 kursak ; Kaz.182 kursak ; Krg.525 kursak ; Az.I,581 ğursag ; Trk.207 ğursak ; Yak.561 kuolah, 568 kurtah,kuttah ; YTS.148 kursak,kursak "1-Mide.2-İdrâk,zekâ. 3-Göğüs." ; Der.3009 kursak "1-Yürek,kalp.2-Rahim.",2200 gursak(gursah) ; TS.762 kursak

§131 KUYRUK

قويروق قويروق

"Kuyruğa dinür."=Ar. الذَّنْبُ الذَّنْبُ (K.I,134), "Kuyru- ga dinür,zenb mânasına."=Ar. العَوْلُقُ (K.III,28)

~ EUT.185 kuğruğ/k ; AGr.359 kuğruk ; Cl.604 kuğruk "'Hayvanların kuyruğu,sonu'.Yapı olarak *kuğur- fiilinden yapılmış isim.(krş:kuğurğa:k,kuğurğu:n)Mongol menşeli olup, kuğurğa"at sağrısı"(Haenisch 70,Kow.919) ;bütün modern şive- lerde kuyruk olarak mevcuttur." ; Drv.463 kuğruk,kuğuruk, kuğruk ; VW.II,505 koyruk [قويروق (Osm.Kun.Tob.)] =kuyruk, II,673 keyrek(Kas.)=kuyruk,kuzruk,kuğruk "1-Kuyruk.2-Geminin arka kısmı.",II,890-891 kuyruk [Alt.Tel.Leb.Küar.Kir.Kkir.Kom. Tar.Sart., قويروق (Osm.Ad.Dsch.OT.)] =kuzruk,kuğruk "1-Kuyruk, arka kısım.2-Kuyruktan bahisle benzeri şeyleri söylemek,bir bıçağın tutulacak yeri,askı,vb.",II,892 kuyruğ [قويروغ (Dsch.)] =kuyruk ; KB.289 kuğruk ; DLT.373 kuğruk ; LÇ.242

kuyruğ ; Kaz.178 kuyruk ; Krg.531-532 kuyruk"1-Kuyruk.2-Kadın 'sarığı'nın arkaya sarkan kısmı.3-Yaradak(birine tâbi olan ve daime onu tutan).4-Zürriyet" ; Öz.167 kuyruk ; Az.I,565 guyruğ ; Yak.572-573 kuturuk ; Çuv.51 hüre ; TS.770 kuyruk

§132 KUYRUK ŞOKUMI

قويق صوقى

"Kuyruk dibine dinür ki kuyruk sokumu tabir olunur."
=Ar. العَجَب (K.I,198), "Kuyruk sokumuna dinür ki oturak yerinde olan pöç kemiğidir.Evvel yaradılan ve en sonra çürüyen kemiktir."=Ar. العَصْفُوس (K.II,385), "Kuyruk sokumuna dinür."=Ar. العَجْم (K.III,510),=Ar. العَكْوَة , العَكْوَة (K.III,879)
~ YTS.150 kuyruk şokunu(kuyruk sokumu)"Omurga kemiğinin son ucu" ; TS.770 kuyruk sokumu

§133 KUZIDIŞI

قوزى ديشى

"Bir diş dahı vardır.İnsan,yesserlenallahü te âlâ yüz yaşına varınca dişlerin en nihayetinde tulû ider.Ana kuzıdışi tabir iderler."=Ar. التَوَاجِد (K.I,748)
~ Az.I,565 guzıdışi "Uşaglarda ilk çıhan ve yeddi yaşlarında deyişen diş." ; Der.3022 kuzudışı(kozazau)"Yüz yaşını geçen insanlarda çıkan diş" ; TS.771 kuzudışı

§134 KÜÇÜK DİL

كويك دل

"Za'îl kelimesinin müennesidir ve küçük dile ıtlak olunur,lehat mânasına."=Ar. المَثَلَة (K.III,266), "Küçük dile dinür.Alâ kavlı diş etine dinür."=Ar. الثَامَة (K.III,728), "Boğazda küçük dil tabir olunan et pâresine dinür."=Ar. اللثة (K.III,918), "Boğazda küçük dil tabir olunan et parçasına dinür."=Ar. اللبابة (K.III,924)
~ Az.II,108 kiçik dil "Dile ohşar çihintı" ; TS.772 küçükdil

§135 KÜREK KEMİĞİ

كورك كيمي

"Omuz başlarının ardında olan yassı kemiğe dinür. kürek tabir olunur.Fârisî'de şâne dinür.Müştemil olduğu uzva yağırna tabir olunur."=Ar. الكَف (K.II,831)

~ VW.II,1449 omuz küreyi,arka küreyi,kürek kemiği ; Az.III,200 kürek" Bedenin arha hissesinin yuharisında olan üçkünc şekilli yastı sümüklerden her biri." ; Trk.404 kürek "Malın pilçe sünki" ; TS.777 kürek kemiği

§136 MAK'AD DELİĞİ

مقعد دليكي

"İğne yurdusına ve makad deliğine dinür."=Ar. الخربة
(K.I,118) الخربة, الخربة, الخرب

§137 MEME

ممة

"Memeye ıtlak olunur,sedy mânasına."=Ar. الكعب
(K.I,251),"Memeye dinür,sedy mânasına."=Ar. النجد (K.I,696)
~ Agr.346 mama"Kadın"? ; Cl.766 mamu:(vokalleri şüpheli)"Hemen hemen ses taklidi olduğu belli.Çoğu modern şivelerde şu şekildedir :mama(Tkm.ma:ma)'Nine ve anne','ihtiyar bir kadın,vb.' için saygı ifade eden bir kelime.Bazı şivelerde benzeri bir kelime vardır.Kuzey-doğu Tel.mama:;Merkezî-güney Uzb.mamma: ; Güney-batı Az.,Osm.,Tkm.meme vs.Mânası 'göğüs,dişi memesi'" ; Drv.335 mama ; VW.IV,2064 [اما (Osm. Kar.L.Tob.Kas.Kir.Sart.Chiv.Tel.)] "1-(Tob.Kas.)Büyükanne. 2-(Tar.)Yaşlı kadın.3-(Osm.Kar.L.) Anne.4-(Kir.Tel.)Çocuk dilinde annenin memesi.5-(Osm.)Yemek",IV,2118 meme [ممة (Osm. Chiv.Trkm.)] "Kadının göğsü,göğüs ucu" ; Kaz.194 mama ; Krg. 551 mama "Yahut ak mama,çocuk sözü:meme" ; Az.III,291 mémé ; Trk.460 meme ; Yak.630 meğme ; Çuv.17 çaça ; YTS.153 memek ; Der.3159 memek ; TS.820 meme

§138 MEME TÜGMESİ

ممة تكه سي

"Memenin vasatında,yani ucunda olan hurde dâneye dinür ki meme tüğmesi tabir olunur."=Ar. الحَلَمَة (K.III,432),
"Meme tüğmesine itlak olunur ki memenin başında olan hurde dânedir.Siyahca olur ; halametü's-sedy mânasına."-Ar. الاسْحَمُ (K.III,478)

§139 OĞLANYATAĞI

اوغلان يتاغى

"Avretde oğlanyatağı didükleri deridir ki yeni tevellüd iden veledin başında çıkup veledin başından şakk iderler.Yahud bir yufka deridir ki veledin burnu üstünde olur.Eğer bertaraf eylemeseler veled bükülüp helâk olur.Ebe kadınlar çocuk nikâblu toğdı diyü iş yaparlar."=Ar. الفاقياً (K.I,42)
~ YTS.160 oğlanyatağı "Dölyatağı,rahim" ; Der.3268 oğlanyatağı

§140 OMUZ

اموز

"Omuz dinür,menkib mânasına."=Ar. المَطْنَب (K.I,192),
"Bedende kürek didikleri kemiğin ucuyla kaval başının kavuşduğu uzva dinür ki omuz tabir olunur.Fârisî'de dâş dirler."=Ar. المنكب (K.I,274)
~ VW.I,1169 omuz [(Osm.), اموز] "Omuz" ; Trk.487 omuz ; Der.3280 omuz " Boyun" ; TS.899 omuz

§141 OMUZ BAŞI

اموز باشى

"Arkada yağrının iki taraflu yüksek yerlerine dinür ki omuz başı tabir olunur."=Ar. الشنخوب (K.I,175)
~ TS.899 omuzbaşı "Kol ile omuzun birleştiği yer"

§ 142 ÖNÜRĞA

اوکورغه

"Yağrının kuyruk sokumına gelince kadar arka kemiğine dinür ki onurga tabir olunur."=Ar. المَلْبُ المَلْبُ (K.I,181), "Arkada yağrından kuyruk sokumına gelince arka kemiğine dinür ki onurga tabir olunur."=Ar. الغفارة (K.II,70)

~ EUT.140 oğurka "İge kemiği, omurga, fırka" ; AGr.349 oğurka(-ğa ?) "Fırka" ; Cl.92 oğurğa: "'Sırt kemiği'(telaffuzu şüpheli, müştak). Modern lehçelerde bu kalimenin hemen hemen en güvenilir yönü mânasındadır. Ön -o- ve -r-. Son hece-ğa ve -ka şeklinde farklılık gösterir. Uygurca metinlerde her ikisi de kullanılabilir. Fakat -ğa daha kabul edilebilir. Şayet böyle ise oğur-'dan yapılmış isim olmalıdır. Morfolojik olarak 'oğrug'a, bilge'den bilig'e dönüş gibi benzeri bir ilişki ile bağlıdır." ; Drv.365 oğurka ; VW.I,1029-1030 oñurğa [Krm.

, اونكوركة (Dsch.)] =onurğa(Osm.), omurtka "1-Omurga kemiği. 2-(Krm.K.) Damın altında oda örtüsü olmayan evlerde bir damın kirişleri arasında ufki olarak bulunan tahtalar ve karşılıklı duvarların sonu.", I,1044 onurğa [اوکورغه (Osm.) yazılır ve omurğa diye okunur. (Kün.)] =oñurğa, omurka, I,1168 omurtka [Alt. Tel. Leb. Kir., او مورتقا (Dsch.)], I,1793 umurtka (Tara.) =omurtka "Omurga kemiği" ; LÇ.37 oñurka ; Kaz.210 omurtka ; Krg.591 omuroo "Hayvan göğsü" ; Öz.126 umurtka ; Az.III,446 onurga "Bel sümüyü" ; Trk.488 oñur ga ; Yak.380 homurğan ; TS.899 omurga

§ 143 ÖNÜRĞA KEMİKLERİ

اوکورغه كيمكلى

"Onurga kemiklerine dinür, azmü'l-fakâr mânasına." =Ar. الشرحوب (K.I,170)

~ VW.I,1044 onurğa kemeyi "Omurga kemiği, omur", I,1029-1030, onurğa sünekleri "Sırt kemiği", I,1168 omurtka sôğü (Alt.) "Omurga kemiği" ; YTS.163 oñurğa (onurğa-kemigi, -kemügi, süñügi, oñurka)

§144 ÖD

اور

"Cevfde ciğere yapışık bir nesnedir.Türki'de öd ve Fârisî'de zehre dinür."-Ar. المرارة (K.II,107)

~EUT.146 öd,154 öt "1-Nasihât,öğüt.2-Öd." ; Cl.35 ö:t(ö:d) "'Safra',çok acı şey,kin ;dalak,safra kesesi.Bununla birlikte sıvı,ayrıca diğer organları içinde muhafaza ediyor.Korku ile bağlantılı olarak fonksiyonu olan dalak gibi organ ve daha az sıklıkta öfke(genellikle ciğerlerle bağlantılıdır.Bk:öpke:)" ; Drv.391 öt ; VW.I,1275 öd [اور (Osm. Dsch.),kr: öt] "1-Safra,öd.2-Öd,çok yüksek bir öfke(cesaret) olarak düşünülür.Bu yüzden yüreklilik mânasına da kullanılır." I,1260 öt [Alt.Tel.Leb.Schor.Sag.Koib.Ktsch.Kir.Kkir.Soj.Tar. Kom.Krm., اوت (Dsch.), اور (Osm.)] "1-(Kir.)Safra,öd(?).2-(Krm.)Safra kesesi." ; KB.799 öt "Ağu" ; DLT.467 öt ; Kaz.221 öt ; Az.III,458 öd ; Trk.508 ôt ; Çuv.195 üt,197 vat ; Der. 3356 öt "Yürek,kalp" ; TS.915 öd

§145 ÖKSÜZCE EYEGÜ

اوکسوزجه ايوگو

"Gögsün yanında bir küçük eyegü kemiğinin ismidir ki gögsün iki tarafında bir kaç dâne olur.Öksüzce eyegü tabir olunur."-Ar. الخرت , الخرت (K.I,301)

~Cl.272 eye:gü "İlk olarak 'kaburga kemiği',anatomik bir terim olarak ; ayrıca teşbihli olarak 'bir çadırın destek yerleri'gibi mânalara gelir." ; VW.I,1191 öksüzce egi(Osm.) "Topuk,topuk kemiği",I,1210 öyegü [اويگو (Dsch.)]=eyegü "Kaburga kemikleri",I,721 eyegü [ايوگو , ايوگو (Dsch.), Uig.Osm.] "Kaburga kemikleri",eyegü kemeyi(Osm.) ; DLT.209 eyegü"Her hayvanın eyegisi,eye kemiği,kaburga ;yan ;çadırın yanı." ; YTS.167 öksüz iyegü ; Der.3326-3327 öksüzce

§ 146 ÖRGÜÇ

اوركج اوركج

"Devenin örgücine dinür."=Ar. السنام (K.I,486),
"Devenin örgücine,alâ kavlı örgücün bâkıyesine ıtlak olunur.
Ve nefis ü zât mânasına müstameldir."=Ar. العریكة (K.III,104),
"Örgüce dinür,senâm mânasına.Ve fethile câizdir."=Ar. الجبلة
الجبلة (K.III,158)

~ Cl.223 örgüç "ö:r- fiilinden yapılmış isim(müşahhas nesne ismi).Edebiyatta,genellikle 'devenin kanburu' mânasında, hususî olarak bazı şeylerin bir yükseltisi veya çıkıntısı mânalarındadır." ; Drv.388 örgüç ; VW.I,1228 örküç [اوركج (Osm.)] =örgüç,I,1231 örgüç [اوركج (Osm.),ör'den,kr:örk] "Yükselen çıkıntı,hörgüç",II,1797 hörgüç [هوركج (Osm.)] = örgüç "Yükselen çıkıntı,tümsek,yumru" ; DLT.463 örkü ; LÇ.30 örgüç ; Kaz.220 örkes ; Krg.614 örköç ; Öz.156 orkeç ; Trk. 506 örküç ; YTS.169 örgöç(örküç,örküş) ; Der.2434 hörküç (hörküç),3347 örkeç ; TS.539 hörgüç

§ 147 ÖRÜ YUMRI

اورو يورى

"Örü yumrı didikleri büyük ukdeye dinür ki boyunun ve boğazın haricinde tehaddüs ider."=Ar. الغدة (K.I,656)

§ 148 ÖYKEN

اويكن

"Akciğere dinür ki ri'e dahı dirler.Türki'de öyken tabir olunur."=Ar. السحر السحر السحر (K.I,887),"Canlı kısmının nefes ve rih-i hava mevziine dinür ki akciğerdir.Fârisî'de şûş,Türki'de öyken dirler."=Ar. الرئة (K.III,818)

~ VW.I,1173 öyken [(Osm.),kr:öpke,öfke "Ciğer",I, 1173-1174 öygen [اويكن (Osm.)] -öyken "Ciğer" ; LÇ.44 öyken "Ri'e,şûş,öpke" ; YTS.170 öyken(öygen) ; Der.3365 öyken (ögen,öyfe,öygen,öykün)

§ 149 PARMAK

برمق

"Parmağa dinür,usbû mânasına."-Ar. السُّنْتَرَةُ السُّنْتَرَةُ
(K.I,925),"Elde ve ayakda olan parmağa dinür."=Ar. الأَصْبُوعُ
(K.III,615)

~ VW.IV,1160 parmak [Tel.Bar., پارق (Osm.)]=bar-
mak "1-El ve ayak parmağı.2-Gümrük.3-Dağın tepesi.",IV,1489
barmak [بارماق (Kas.Kir.Krm.Kom.), (Kar.L.T.)]=parmak ; Kaz.37
barmak ; Krg.90 barmak ; Öz.11 barmak ; YTS.24 barmak(barmah) ;
Der.534 barmak,bârmak(barmah,barnak) ; TS.945 parmak

§ 150 PÖÇ

پوچ پوچ

"Dübüre yahud dübüre yakın olan onurga kemiğine,ya-
hud iki omaca başı beynine,yahud orada olan çukura dinür ki
pöç tabir olunur."=Ar. القَيْئَةُ (K.III,693)

~ VW.IV,1383 puç [پوچ (Osm.),Farsça'dan] "Boş,beyhude"
-puç ; LÇ.96 pöç "Kof,yaramaz,boş şey,ecvef" ; Öz.89 poça ;
YTS.174 pöç "1-Kuyruk sokumu.2-Kalça kemiklerinin birleştiği
yer." ; Der.3477 pöçük (poç,poçcik,poççuk,poçük,pöç,pöçü,
pörçük,puç,puç kemiği,püçük) ; TS.973 pöç.Bk:bezdin kemiği

§ 151 PÖÇ KEMİĞİ

ککی پوچ

"Kuyruk sokumunda olan pöç kemiğine dinür ki merci-
mek miktarı bir kemiktir."=Ar. العَكَّةُ (K.I,649)

~ VW.IV,1384 puç [پوچ (Osm.)]=puç "Boş,kullanılmaz",
puç kemeyi "os coccyx"

§152 SAĞRI

صغرى

"İnsanın ve hayvanın sağrısına dinür, acz mânasına."
=Ar. البَيْتَةُ (K.III,138), "Katan mânasınadır ki iki uca kemiğinin arka tarafında olan mâbeynidir ki hayvanda sağrı ve insan-
da kış tabir olunur. Fârisî'de serîn dinür." =Ar. الكَلْبُ (K.
III,338), "Bedende sağrıya dinür." =Ar. القَطَاةُ (K.III,907)

~ Cl.815 sağrı: "Aslî olarak 'ham deri, post'. Bundan dolayı 'bir atın arka cephesinden elde edilen deri' ve 'bir atın arka cephesi (ayak kısmı)'" ; Drv.481 sağrı ; VW.IV,276 sağrı [صاغرى (Osm.Kom.)] "1-Sağrı, atın sırt kısmı. 2-Atın sırt derisi, genellikle kitapları ciltlemede kullanılır. 3-(Osm.) Sâmi Bey, "Topoğrafyada bir harkın mâilesi", IV,276 sağrı [صاغرى (Dsch.)] =sağrı ; DLT.482 sağrı "Deri, her şeyin derisi" ; LÇ.180 sağrı ; Trk.570 sağrı ; TS.1004 sağrı

§153 ŞAKAK

صقاق

"Alt çenenin altında olan sarkık ete dinür ki semiz kimselerde sakak tabir olunur." =Ar. الضَّبُّ الضَّبُّ (K.I,216), "Zakanın altına dinür ki sakak tabir olunur." =Ar.

الذَّاقَةُ (K.III,634), "Boyuna dinür, unuk mânasına ve enek altına dinür ki sakak tabir olunur." =Ar. العِجَانُ (K.III,666)

~ Cl.807 sakak (saka:k) "? Müştak. Kesinlikle ve açıkca saka:l'a benzer ve ihtimalen *saka:-'dan yapılmış isim.

'Herhangi bir şeyin asıllı olması, sarkık ; insanoglunda çiftçene, inek veya öküz gibi hayvanların gerdanı, vb. 'mânalarına gelir."

; Drv.486 sakak ; VW.IV,243 sakak [صقاق , صقاق (Dsch. Osm.R.), kr:sakau] "Çiftçene (Calc.Wrtb.gabgab), IV,242 sakau

[صقاقو (Kir.)] "Çenenin altında bir et yığını" ; DLT.483 sakak ; ABŞ.268 sakak ; LÇ.186 sakag ; Kaz.230 sağak "Boyun, boğaz kısmı", sağnak "Boyun, boğaz" ; Öz.102 sakav ; Trk.574

sakak ; Çuv.129 seha, pela sehi ; YTS.177 sakak, sakak ; TS.

1005 sakak

§154 ŞAKAL

صقال

"Sakala, alâ kavî sakalın mukaddemine dinür."=Ar.
الزَّبَّ (K.I,153), "Sakala dinür."=Ar. العَشْتُون (K.III,666), "Sakala dinür ki hilye-i çehre-i insanîdir."=Ar. اللِّحْيَةُ (K.III,918)

~ EUT.194 sakal ; Cl.808 saka:l(müştak) "Açıkca sakak'la bağlantılı ve ihtimalen *saka:-'dan yapılmış isimdir. Mânası: 'Herhangi bir şeyin asılı durması', 'sakal'"; Drv.486 sakal ; VW.IV,244 sakal [ساقال (Dsch.OT.), (Osm.Krm.Tel.Kir. Kom.Kas.)] "Sakal", IV,245 sakal [ساقال (Dsch.OT.Tar.)] =sakal ; KB.378 sakal ; DLT.483 sakal ; IÇ.186 sakal ; Kaz.231 sakal ; Krg.629 sakal ; Öz.102 sakal ; Trk.575 sakgal ; Çuv.129 sehal ; TS.1005 sakal

§155 SEPETLİK

سپدك ، سپتك

"Ma'ne mânasınadır ki göbekte kasık aralığıdır. Sepetlik tabir olunur."=Ar. جَابَأَبْطُن (K.I,87), "Bedende hucze-i galîze, yani uçkur gelen yoğun yere dinür ki murâd koltuk altıdır. Türki'de sepedlik tabir olunur. Ve her şeyin güm ve galîz olan yerine dinür."=Ar. العُكُوةُ العُكُوةُ (K.III,879)

~ VW.IV,496 sepetlik [سپدك (Osm.)] "1-Karın, göbek ciheti-karın sepedliği. 2- سپتك (Osm.R.) Sepedin özelliği. 3- (R.) Sepet olarak kullanılan her şey. 4- (R.) Sepetlerin muhafaza edildiği yerler." ; YTS.184 sepetlik ; Der.3584 sepetkemiği (sepetlek, sepetlig, sepetlik) ; TS.1035 sepetlik

§156 ŞIRT

صرت

"Şirta ve arkaya dinür."=Ar. السَّرَاةُ (K.III,837)
~ Cl.846 sirt "Birçok farklı kullanılış sahası bulunan bu kelimenin belki de en birinci mânası 'arka'dır. Karahanlıca mânası herhangi bir yerde anlaşılamamıştır. Fakat 'bir atın

boynundaki kalın saç'mânasında olma ihtimali vardır.Bütün modern şive gruplarında 'bir dağın eteği,bir adamın bıçağı, baltanın arkası,herhangi bir şeyin dış kısmı'mânalarıyla mevcuttur.Bütün şivelerde aynı kullanılışa sahip değildir." ; Drv.505 sırt ; VW.IV,646-647 sırt [Alt.Leb.Sag.Koib.Ktsch. صرت,(Osm.Krm.),Kom.Kir., سیرت (Kas.)] "1-Arka kısım,sırt. 2-Dış kısım, taraf.3-Yükseklik,tepe." ; DLT.518 sırt "Kıl,kalın kıl ; (Oğuzlarca) bayır,yokuş,sırt,küçük dere." ; IÇ.196 sırt ; Kaz.255 sırt ; Öz.100 sırt ; Trk.625 sırt ; TS.1053 sırt

§157 SIGİL

سكيد

"Sigile dinür,sü'lûl mânasına."=Ar. الثمرور (K.I, 784),"Bedende hâdis olan hurde hurde dâneciklere dinür ki sigil tabir olunur.Fârisî'de ajah dirler.Gûnâ-gûn zuhûr ider. Kimi menkûs ve kimi müteşakkık olup yonkalanır ve kimi bedene yapışık olur ve bir nevi vardır ki mismâr şeklinde dibi ince ve uzun bir tarafa mâil ve münfetih olur.Buna tavukgöti tabir iderler."=Ar. الثول (K.III,152),"Sigile dinür ki bedende çıkar."=Ar. الوزم (K.III,574)

~ EUT.214 sügül ; Cl.820 sigil/sögöl(?*sigöl) "Vokaller şüpheli değişebilir.'Sigil',memebaşı ve basur kelimelerini içine alan bir benzerlik görülür.Telaffuzu şüphe götürür. Belki de en iyi açıklaması *sigöl'den çıktığını farzetmektir." ; Drv.499 sigil,517 sügül,sükül ; IV,684 sigil [سيكيد,(Osm. Dsch.)] "Ülser,nasır,küçük sert bir kabarcık",IV,692 siyil [سيكيد,(Osm.)]=sigil,IV,734 sivil [سيويد, سيويد, سيويد (Osm.)] "Derideki küçük kabarcık,sivilce,güneşden mütevellid ortaya çıkan kabarcık." ; DLT.521 sigil,549 sükül ; Kaz.249 süyel ; Trk.598 sinnil ; YTS.188 sigil ; Der.3706 sügü,sügü,3648 sivil ; TS.1057 sigil

§ 158 SİÑİR

سكير

"Şol kalın sinire dinür ki insanın ökçesinden yukarı,yani baldırından ökceleri üzre çekilüp muttasıl olur.Çârpâ davarın arkûbı ard ayaklarının arkalarında olur ki ön ayaklarında olan diz kapakları menzilesindedir.Türki'de mutlak sinir ve eğrice tabir olunur."=Ar. العَرَقُوت (K.I,203),"Gövdede olan sinire dinür ki mefâsılın itnâbı menzilesindedir.Müfredi asabedir."=Ar. عَصَب (K.I,206)

EUT.206 singir ; AGr.363 siñir ; Cl.841 siñir "Kas, lif" ; Drv.500 siñir ; VW.IV,696 sinir [سكر سكير (Osm.)] =siñir "Sinir,lif",IV,687 siñir [Tel.Alt.Küär.Kir.Kom., سينير (Dsch.Tar.)] "1-Lif.2-Veter,yay teli.3-(Tar.)Erkek uzvu.4-(Alt.Tel.)İp.",IV,739 siñir [سينير (Kas.)] =siñir"Lif" ; DLT.524 singir ; LÇ.200 singir ; Öz.98 sigir ; Trk.598 siñir ; Yak.449 ingigr ; Çuv.156 şenar ; Der.3641 sinir "Diz kapakla ayak bileği arası" ; TS.1062 sinir

§ 159 SÖN

صوك

"Mahall-i veled ismidir.Yani şol yufka zar gibi deriye dinür ki rahimde döl anın içinde tekevvün idüp tevellüdünde ekserî beraberce çıkar.Türki'de döl yatağı ve iş ve sonra çıkana son tabir olunur."=Ar. المَشِيمَة (K.III,494)

TS.1073 son "Etene,eş,döleşî,meşime,plasenta".Bk: iş,eş,son ve döl yatağı

§ 160 SÜMÜK

سومك

"Sümüğe dinür,mehât mânasına."=Ar. الدَمِيم (K.III,457),"Ruâm mânasınadır ki mühmeledir,sümüğe dinür."=Ar. الرُغَام (K.III,467),"Burunda akan sümüğe dinür."=Ar. المَخَاط (K.III,513)

~ VW.IV,854 sümük [سوموك , (Osm.Dsch.)] "Sümük" ; IÇ.
193 sümük ; Trk.618 sümük ; Der.3712 sümsürük(sünük) ; TS.
1096 sümük

§ 161.ŞÂH TÂMAR

شاه طمر

"Boyun damarına dinür ki şâh tamar didikleridir."=
Ar. الأبهير (K.I,776)
~ TS.1105 şahdamarı "Boynun iki yanında,kanı başa ve
yüze götüren aort dallarından her biri"

§ 162 ŞİL

شيل

"Uyûn-ı münsalıkeye dinür ki sulak illetine uğra-
mış gözlerdir.Sulak bir illettir ki ekserî gözün pınarında
zuhûr ider.Hiddetlü rutûbetdir.Giderek yayılıp gözün fesâdına
müeddî olur.Alâmetleri göz kapakları kızarıp galîz olmaktır.
Ve gâhice kirpik biten yerlerin taharruhuna müeddî olur.Ol
göz şil tabir olunur.Bu mânada hutud cemdir,hataâ müfredidir;
fethateynle.Kezalik,hutud müfredidir,sabûr vezninde."=Ar.
الحند (K.I,593)

~ VW.IV,1055 şil [شيل (Osm.)] "Göz iltihaplanması,
kanlanmış göz" ; IÇ.205 şil ; Öz.144 şilpik ; YTS.198 şil
"Şaşı" ; Der.3777 şil"1-Sakat.2-Şaşı"

§ 163 TABAN

طبان

"İnsanın tabanına dinür."=Ar. الخف (K.II,752),
"Ayağa ve tabana ıtlak olunur."=Ar. النعامة (K.III,568)

~ Cl.441 taban "'Ayağın tabanı'.Bütün modern şive-
lerde geniş kullanım alanı ve teşbihli mânaları ile çeşitli-
lik göstererek mevcuttur." ; Drv.525 taban ; VW.III,963-964

taban [طابان , طابان , (Osm.Krm.Schor.Leb.Sag.Koib. Ktsch.Küar.Kom.Kas.,(Kar.L.T.Kir.)] "1-Ayak ve ayak kabıda taban.2-Alt kısım, esas.3-Düz bir ülke, satıh, harman yeri.4-Tırmık.5-(Osm.) Cesaret, kararlılık, enerji.6-(Osm.) Bitki." ; DLT.559 taban "Taban, devetabanı ; Kaz.257 taban ; Öz.116 taban ; Trk.233 dâban ; YTS.200 taban "1-Ekincilerin tohumu örtmek ve toprağı düzlemek için tarlaya gezdirdikleri ağaç veya demir.2-Binalarda çatının üzerine dayandığı ağaç.", taban ; Der.1313 daban ; TS.1127 taban

§164 TAŞAK

طشق

"Haya ve taşak tabir olunur."=Ar. الخصى , الخصى
, الخصى , الخصى (K.III,804)

~ CL.562 taşak(d-) "Ta:ş 'taş' isminden yapılmış isim. Edebiyatta 'küçük taş', konuşmada 'husye, daşak'." ; Drv.540 taşak ; VW.III,934 taşak [طاشاق , (Osm.Kom.Kas.)] "1-Erkeklik bezi, husye, testis.2-(Kas.)Erkeklik organı" ; DLT.582 taşak ; Krg.715 taşak ; TS.1150 taşak

§165 TAŞLIK

طاشلق

"Cevf-i bedende ekl olunan taam bağırsaklara inmezden mukaddem erdiği yere dinür ki kursak tabir olununan zarf- dır. Ezlâf ve ehfâf sahibi hayvanların işkenbesi menzilindedir. Kuş kısmında olana taşlık tabir olunur."=Ar. المعدة , المعدة
(K.I,692-693)

~ VW.III,941 taşlık [طاشلق (Osm.Kas.), taş+lık'dan] "4-Kuşların taşlığı, midesi.", III,942 taşlık [طاشلق (Dsch.) OT.Tar., taş+lık'dan] "3-Kuşların midesi" ; Trk.241 dâşlık ; Der.1377 daşlık (daşlıh, daşlanguç, daşlantı, daşlıca, daşlığ, daşlıh) ; TS.1151 taşlık

§166 TER

تر

"Zî-rûh kısmının gövdesi derisinden sızup çıkan rutubete dinür ki ter tabir olunur."=Ar. العرق (K.I,60),
"Gövdeden teraşşuh iden tere dinür,arak mânasına."=Ar.

الحمة (K.III,433),"Tere dinür,arak mânasına."=Ar. الحميم
(K.III,435),"Tere dinür."=Ar. العميم (K.III,516),"Tere ıtlak
olunur."=Ar. نسيم (K.III,565)

~ EUT.234 ter "1-Ter.2-Ücret." ; Cl.528 te:r(?d-)
"Ter'.İlk zamanlarda 'ücret' mânasına da gelmiştir.Büyük ihtimalle teşbihli kullanılmıştır ;'terleme suretiyle kazanılan'
; Drv.553 tér ; VW.III,1059 ter [(Uig.), تر (Osm.), تير
(Dsch.OT.Krm.Alt.Tel.Leb.Schor.Kys.Küar.Tar.)] "1-Ter.2-Kadının iç derinliği.3-Bir tür yelek." ; KB.438 ter "Ücret" ; DLT.603 ter ; ABŞ.178 tir ; LÇ.131 tir ; Kaz.270 ter ; Krg.727 ter ; Öz.113 ter ; Trk.249 der ; Çuv.165 tar ; Der.3888 ter "Ücret" ; TS.1174 ter

§167 TIRNAK

طونق

"Tırnağa dinür,zufur mânasına."=Ar. الخلب (K.I,123),
"Tırnağa dinür,insanın ve sâir tırnak ve pençe sahibi hayvanın olsun.Fârisî'de nâhen dinür."=Ar. الظفر, الظفر, الظفر
(K.II,14),"Bu dahi tırnağa dinür."=Ar. الأظفور (K.II,14)

~ EUT.237 tingrağ,tırağak,tırnak,tırngak ; AGr.371 tırnak,tırnak ; Cl.551 tırnak(?d-) "İnsanın ve hayvanın tırnağı veya pençedeki tırnak." ; Drv.569 tırnak ; VW.III,1326 tırnak [(Uig.Kom.Kas.Kir.), تيرناق (Osm.),tırna+k'dan]
"1-Pençe,tırnak(KB.88,25).2-(Osm.)Nasır." ; III,1375 tirnak [(Dsch.)OT.] =tırnak "1-Pençe,tırnak.2-(Dsch.V.) Duvarla temel birleştiği kısım." ; KB.443 tırngak ; DLT.618 tırngak ; Kaz.285 tırnak ; Krg.733 tırnak ; Öz.115 tirnak ; Trk.285 dırnak ; Çuv.19 çerne ; YTS.66 dırnak (dıynak,duynak,tıynak,tuynak) ; Der.1472 dırnak(dınnak,dınnak,dırnak,dıyak) ; TS.1188 tırnak

§ 168 TOMUZBAŞI

طوموز باشی

"Türki'de sıracı ve tomuzbaşı tabir olunan marazlara dinür. Müfredi hınzırdır. Ve ol bir katı şişdir ki gâhice çıkma çıkma bir yerde bir kaç yumrı olur. Ekseri boyunda zuhür ider." =Ar. الخنازیر (K.I, 838)

~ Der.1555 domuzbaşı (domuzbas, domuzburnu, domuzcu, donuzbaşı) "1-Hayvanların vücutlarında genellikle boğaz ve kulak arkalarında şişkinlik şeklinde beliren hastalık. 2-İnsanların yüz, baş ve vücutlarında şişkinlik şeklinde beliren hastalık."

§ 169 TOPUK

طوبوق

"Ayağın iki tarafında olan iki yumrı kemiğin her birine dinür ki topuk tabir olunur. Her ayakda iki dâne olur." =Ar. الكعب (K.I, 251)

~ Cl.437 tobık "To:b isminden yapılmış isim. İlk olarak 'top, yuvarlak', bununla beraber sıkça teşbihli olarak 'yuvarlak kavisli kemik' mânasında, genellikle 'dirsek kemiği' veya 'diz boşluğu' mânasındadır. Uygurca (VIII.yy.)'da aşağıdaki resmi vesikada vücudun bölümleri liste halinde verilmektedir. İlk madde belirsizdir. Sonra (taş tobiқта) gelir. 'Dizle topuk arasında kalan bölüm'. Fakat 'ağız, eller (veya kollar ?), (iç tobiқта) 'elin ayası (belirsiz), elin ucu (belirsiz). Edebî olarak mânası iki kelime grubundan ibarettir. 'İç ve dış kavisli kelimeler'. Fakat 'topuk kemiği' ve 'bilek kemiği' (T.T.VII 20,3-II'de gösterilmiştir.)" ; Drv.569 tobık ; VW.III,1224 topuk [طوبوق, (Osm.) , (Dsch.)] "1-Ayaktaki topuk. 2-Suyun denize aktığı yerdeki kum yığınları.", III,1224 topuh (Ad.) =topuk, III,1515 tubık (Kas.) "Ayaktaki topuk" ; KB.460 topık "Top" ; DLT.460 top "Top ('topık' kelimesinin kısaltması)" 640 topık "Topuk ; top, çevgenle vurulan top, topaç" ; LÇ.113 topuk ; Kaz.271 tobık ; Öz.123 topık ; Trk.655 topuk ; YTS.71 dopuk ; Der.3965 topuh (topuk meşüğü) "Ayak bileği" ; TS.1198 topuk

§170 TÜGMECİK

تكمه جك

"Uca kemiğinin nukrede olan tüğmecik tabir ettikleri kemikçeğize ıtlak olunur.İki taraflu olmağla zirrân ıtlak iderler."=Ar. الزرّ (K.I,874)

§ 171 UCA

اوجه

"Bedende uyluğun üst tarafına dinür ki uca ve kemiğine uca kemiği dinür.İki taraflu olur.İkisine verkân dinür. Lahm ü şahmıyla Türki'de kıynak,Arabî'de ilye ve Fârisî'de sürûn dinür."=Ar. الورك (K.III,119).Ayrıca bk:bezdim kemigi,kuyruk sokumu ve pöç

~ EUT.261 uca "Sırt,arka,kuyruk,kuyruk sokumu;örfe göre baş misafire ikram edilen et parçası,kuyruk sokumu" ; Cl. 20 uca: (?uca:) "Her ikisi de (hayvan ve insanlar için kullanılan anatomik terim'belaltı,kıç,sağrı,vb.'" ; Drv.604 uca ; VW.I,1734 uca [Leb.Schor., اوجا (Osm.), (Uig.)]=uca "1-(Leb.Uig. Uig-Chin Wrtb.50, b hatalı)-uca.2-(Osm.) Mafsal kemiği,uca kemiği",I,1327 uçâ(Kas.)=uca ; KB.487 uca ; DLT.682 uca ; ABS.92 uca ; LÇ.26 uca ; Krg.778-779 uca "1-Kuyruk sokumu kemiği,kıç. 2-Arka kısmı(paltonun,ceketin)" ; Trk.671 ûca ; Çuv.200 veçe ; YTS.216 uca ; Der.4019 uca ; TS.1217 uca

§172 UÇUK

اوچوق

"Ukbûl mânasınadır ki dudakda hâdis olan hurde silvilcedir.Uçuk tabir olunur."=Ar. الحلا (K.I,15)

~ Cl.22 uçuk "(Vokaller şüpheli ? müştak).Uçuk mantıklı gibi görünse de aslında bu kelimenin ilk ortaya çıkışı uç- fiilinden yapılmış isim olarak metinde rastlanması ve mevcudiyeti kesindir.Kom.XIV.uçux 'kapçık,pamuk çekirdeği' CCG ; Gr.Böyle tarif edilmesinin sebebi uçma özelliğindedir.Bu kelime Kuzey-batı Kzx.'da mevcuttur.Çağatay şivesindeki uç- ile

bağdaştırmak şayet imkansızsa çok zordur.Uçuğ/uçuk (-ç- ile)
(1)tabxâl 'ateşden husule gelen benek',(2)xâl 'gözde husule
gelen bir sigil(veya sivilce)' San.65v.18" ; Drv.604 uçuk ;
DLT.682 uçguk ; LÇ.28 uçug ; Kaz.294 uşık ; Krg.779 uçuk ;
Öz.127 uçuk ; Trk.680 uçuk ; YTS.216 uçuk "Sara hastalığı" ;
TS.1218 uçuk

§173 UD YERİ

اود يری

"Ferc mânasınadır ki nazar olunması haram olan uzuv-
dur.Ud yeri tabir olunur ;nâsa açılması sahibini münfa il ey-
lediğiçün."=Ar. السؤة (K.I,52),"Nâ-mahrem olan uzva ve fâhiş
nesneye dinür ki ud yeri tabir olunur."=Ar. اللؤة (K.I,52)

~ YTS.217 ud yeri (ut,ut yeri) "Erkek ve kadının cin-
sel organlarının bulunduğu yer" ; Der.4024 udyeri(ut,ut yeri)
; TS.1226 utyeri

§174 UR

اور

"Boğazda çıkan ur didikleri yumrıya dinür."=Ar.
الذربة (K.I,133).Ayrıca bk:bez

~ VW.I,1647 ur [Alt.Schor.Leb.Sag.Koib.Ktsch., اور
(Osm.Ad.)] ; Krg.784 ur "(Ağaçtaki) ur,şiş" ; TS.1224 ur

§175 UYLUK

اويلوق

"İnsan ve hayvanda uca ile baldırın mâbeyni olan
uzva dinür ki uyluk tabir olunur."=Ar. الفخذ الفخذ الفخذ
(K.I,732)

~ EUT.262 udlug "Uyluk,kalça kemiği" ; AGr.377
udl(u)k ; Cl.55 udluk " U:d isminden yapılmış mücerred isim.
Aslî olarak 'sığırın mafsalı,eklemi' gibi mânalar ileri sü-
rülebilir.Fakat yaygın olarak insan ve hayvanda 'but,uyluk'

mânaları kullanılır." ; Drv.605 udluk ,606 udluk ; VW.I,1602 uyluk [اويلوق , (Osm.Bosn.)] "Kemiğin iç kısmı,böğür,yan taraf", uyluk [اويلوق (Dsch.)] =uyluk ; LÇ.44 uyluk ; Trk.672 uyluk ; YTS.165 oyluk (uyluk) ; TS.1230 uyluk

§ 176 ÜNÜK BAŞI اوکوک باشی

"Boğaz deliğinin başına dinür ; Şevârib ve harkadesiyle ki Türki'de ünük başı tabir olunur."=Ar. الغلصمة (K.III,526)

~ Cl.184 önük (ikinci şekil)"bk:önüç",172 önüç "Aslî olarak 'gırtlak,hançere,nefes borusu',böylece sonradan 'yemek borusu,boğaz've daha çok genellikle 'boğaz'mânalarında kullanıldı.Bazı Kuzey-doğu şivelerinde mevcuttur.Çoğu kez ö:ç,ö:ş,ös vb.şekillere dönüşür.Güney-doğu Türki örgeç ; Merkezî-kuzey Kır.öngöç,kzx.öneş ; Merkezî-güney Uzb.ûngaç ve Güney-batı'da kelime önük şeklinde kullanılmıştır." ; YTS.224 ünük başı "Boğaz deliğinin başladığı yer" ; Der.4065 ümük(ümürtlek,ünük)

§ 177 YAĞIRNI ياغرنی

"Devenin iki küreğinin mâbeynine dinür ki yağırni tabir olunur,kâhil mânasına."=Ar. الغاربت (K.I,219),"İnsanın ve atın arkasında iki küreğin kavuştuğu yere dinür.Alâ kavl yağırniya ve alâ rey yağırni ile arkanın aralığına dinür."=Ar.

الحرکوک (K.I,681),"Yağırniya dinür,kâhil mânasına."=Ar. (K.III,80),"Hârik mânasınadır ki arkanın yukarısında iki küreğin üst yanındır.Alâ kavl arkanın boyun köküne togru yukarısının mukaddemine dinür ki Türki'de yağırni tabir olunur.Fârisî'de yâl dinür.Yahud boyunun arkaya kavuştuğu yere dinür."=Ar. الكاهل (K.III,342)

~ Drv.224 yağır,225 yağrı ; VW.III,51 yağrin [ياغرين , (Dsch.)] "Sağrı" ; LÇ.295 yağrin ; Kaz.96 cavrin"Kürek kemiği" ; Öz.151 yağır ; Trk.835 yağırni ; YTS.230 yağrin (yağırni)

Der.4117 yağarnı(yaan,yaarnı,yağarın,yağın,yağınını,yağır,
yağırını,yağrı,yağrıdal,yağrın,yağrındak,yağrını,yangırı,
yanır,yanır,yanırlı,yanrı,yargın,yargındak,yarın,yârını)

§ 178 YAÑAK
YANAK

يكاو
يناق

"Yüzde gözleğin kuyruklarından avurdun nihayetine kadar yirlere dinür.Yahud burnu sağ ve soldan muhit ve mükenef olan yerlere yahud gözün hânesinden çene kemiğine kadar yere dinür.Türki'de yanak ve Fârisî'de ruhsâr dinür."=Ar.

الخَدَّانِ الخَدَّانِ (K.I,602),"Yanağa dinür."=Ar. الأَجْنَه (K.III, 589),"İnsanın yüzünde yumruca olan mevzi e dinür ki yanak tabir olunur."=Ar. الأَجْنَه الأَجْنَه الأَجْنَه الأَجْنَه الأَجْنَه (K.III,714)

~ EUT.283 yanggak "Yan taraf" ; Cl.948 yana:k "*ya:n-ga:k'dan.Ya:n isminden yapılmış isim.Aslında 'yanak kemiği'. Fakat genel olarak 'yanak' mânasında da kullanılır.Mecazî olarak ise 'bir şeyin veya nesnenin kenarı' mânasındadır." ; Drv.233 yañak ; VW.III,82 yanak [Krm., ياناو (Osm.)] = yañak ,III,59 yañak [Tar.Kkir.Bar.Kas.Kom.,(AT.), (Uig) يانكاو (Dsch.OT.)] "1-Yanak.2-Kapı direği.3-(uig.)Arz.4-(Dsch.)Ceviz, fındık ; büyük hindistan cevizi",yañağ [يانكاغ (Dsch.)] =yañak ; DLT.741 yañgak ; AH.71 yañak ; ABS.396 yañgak,yañgak ; LÇ.300 yañgak ; Trk.849 yañak ; Çuv.205 yanah ; TS.1276 yanak

§ 179 YANCIK

يانجو

"İnsanın sırtının vasatına dinür.Alâ kavlı çârpâ kısmının vasat-ı zahrına dinür.Yahud,çârpânın uyluklarından aşağıya mütehaddir olan yere dinür ki yancık tabir olunur."=Ar. الصَّلا (K.III,857)

~ VW.III,97 yancık [يانجو (Osm.)] "1-Atın örtüsü. 2-Paltonun cebi,semere tutturulmuş bir çanta(heybe).3-Dört

ayaklı bir hayvanın yan tarafı.4-Bir silahın yan tarafı (ar-
kaik)" ; DLT.740 yançık "Torba,kese" ; Öz.34 yançık "Cep" ;
YTS.233 yancuk(yançık) "1-Kese,torba,boyundan geçirilerek
yana asılan çanta.2-At zırhı,çukal.3-Oturak yeri,sağrı,kıç"

§180 YANCIK ETLERİ

يانجق اتلری

"İnsanın ve hayvanın uyluklarının taşra tarafların-
dan ferclerinin çevresine,alâ kavı yancık etlerine dinür ki
kaba et olacaktır."=Ar. الكاذة (K.I,734)

§181 YANIĞARA

يانى قره

"Bir nevi karha ismidir ki insanın cenbinde zuhûr
eder.Bu yara cevfe doğru oyulup delinür.Türki'de kabarcık ve
yanıkara didikleri olacaktır ki arkada zuhûr ederse şîr-pen-
çe itlak ederler."=Ar. النقب (K.I,272)

~ VW.III,86 yanıkara [يانى قره (Osm.)] "Vebadan mü-
tevellid çıban" ; YTS.233 yanıkara ; Der.4167-4168 yanıkara
(yanıgara,yanıgara,yanika,yanıkara,yankın) ; TS.1277 yanıkara

§ 182 YİĞİTLİK ÇIBANI

يکک چبانى

"Bazı nev-civânların yüzlerinde mercimek gibi hurde
hurde zuhûr eden sivilcelere dinür ki buluş hengâmında olur.
Nemş dahı dinür.Nâs ana yiğitlik çıbanı tabir ederler."=Ar.

العده العده (K.I,643)

§ 183 YUMRI

يورى

"Yumriya dinür ki bedende hulki yahüd darbden ya bir cerâhatden hâdis olur."=Ar. الجَدْر (K.I,792)

~ Cl.937 yumur "Temelinde bazı şeylerin değirmi şekil alması ;böylelikle 'boşaltım borusu'-özellikle bir hayvanın ki-. *Yum- geçişsiz fiilinden yapılmış isim.Bir veye birden fazla manâları mevcuttur.Kuzey-doğu Tuv.çumur ;Merkezî-kuzey Kır.jumur ;Kzx.jumır ;Kuzey-batı Kk.jumır ; Krm.yumur.R.III 557 ;diğer en yakın kelime yumru,vb." ; Drv.280 yumur ; VW. III,583 yumri [يورى (Dsch.V.)] "Yuvarlak,küre",yumru Krm., يورى (Osm.)] =yumri "1-Yuvarlak,yuvarlanmış.2-Şişirilmiş,ki-birli ;şişmiş,kabarıklı.3-Ağaçların yuvarlak bir şişkinliği" ; LÇ.308 yumrı ; Öz.151 yumar ; Trk.831 yumrı ; YTS.252 yumru (yumrı) ; Der.4316 yumru (yumuru) ; TS.1325 yumru

§184 YÜREK

يورك

"Yüreğe dinür,fu'ad manâsına.Fârisî'de dil dinür.Alâ kavlı isti mâlde fu'addan ahasstır ki lisânımızda ana gönül tabiri olunur."=Ar. القلب (K.I,237),"Yüreğe dinür,kalb manâsınaInde'l-ba'z fu'ad,vasat-ı kalb,yahüd gişâ-ı kalb ile olduğunu resm eylemiştir.Ve inde'l-muhakkikin kalb ki asıl cânib-i îserde muvadda sanavberîü's-şekl-i cismânîden ibaretdir.Türki'de yürek dinür.Ana müteallik olan latife-i Rabbânîye ki mahall-i esrârdır ;fu'âd dinür.Türki'de ana gönül tabiri olunur."=Ar.

الوآز (K.I,658),"Yüreğe ve kalbe,alâ kavlı mahall-i sırr olan gönüle dinür."=Ar. الجنان (K.III,611)

~ EUT.307 yürek ; AGr.389 yürek ; Cl.965 yürek "Aslında 'yürek,kalp'gibi maddî nesne ;mecazî olarak deyimlerde çok az geçmektedir.Meselâ : 'sağlam yürekli' :zıddı köñül'dür. Mongolca'da II.yy.'da cirüğe(n)/cürüğe(n)(Haenisch 91,95) ; cürüke(n)(çalışmalar 228) ; cirüke(n) (Kov.2363) ;Bütün modern şivelerde normal fonetik değişikliklerle kullanılır." ; Drv.

286 yürek ; 643 cürek ; VW.III,600 yürek [(Uig.), يوراك (Osm. Dsch.Tel.Leb.Kom.Küâr.), (Kar.T.)] "Yürek", I, 1827 ürek [اوراك (Dsch.)] =yürek ; KB.562 yürek ; DLT.825 yürek(g) ; Kaz.110 cürek ; Krg.238 cürök ; Öz.151 yürek ; Trk.357 yürek ; Çuv.18 çare ; YTS.254 yürek "1-Mide.2-Cesaret" ; Der.4068 üreh (ürek), 4332 yürek(yurek) ; TS.1332 yürek

§ 185 YÜZ

يوز

"Yüze dinür ; vech manâsına." =Ar. النقبه (K.I,273), =Ar. القهبل (K.III,333-334), =Ar. الامه (K.III,394), =Ar. القسمة (K.III,539), =Ar. الجحوة (K.III,781), "Yüze ıtlak olunur." =Ar. البنيش (K.II,312), "Yüze dinür, vech manâsına. Alâ kavlı beşeresine dinür. Yahud nazara mukâbil gelen yerine dinür." =Ar. الجبله (K.III,550), "Yüze dinür." =Ar. الكشمة (K.III,550), "Yüze dinür, vech manâsına. Yâhud yüzün görünen yerine, yahud dâiresine dinür." =Ar. السنة (K.III,652), "Her nesnenin karşısına gelen ve karşısında olan şeye dinür. Müellifin basâ'irde beyânına göre vech lafzı yüze mevzû dur ve Fârisî'de rûy dinür. Zâhiren bedende ibtidâ enâzırın karşısına geldiği alâkasıyla." =Ar. الوجه (K.III,751)

EUT.307 yüüz,yüz ; AGr.389 yüz ; Cl.983 yü:z "'yüz, çehre, surat'. Kelime bütün şivelerde fonetik değişikliklerle yaygın olarak kullanılır." ; Drv.287 yüz ; VW.III,616-617-618 yüz [(AT.), يوز (Osm.Dsch.OT.Tar.Tob.Krm.), (Kar.T.Kom.)] "1-Yüz, çehre. 2-Satıh kısmı, bir eşyanın ön tarafı. 3-Taraf, yön. 4-Tür, çeşit." ; KB.562 yüz ; DLT.826 yüz ; AH.76 yüz ; LÇ.305 yüz ; Kaz.109 cüz ; Krg.239 cüz ; Öz.151 yüz ; Trk.352 yüz ; YTS.255 yüz "1-Karşı, nezd, yan. 2-Cihet, yön, taraf." ; Der. 4084 üz ; TS.1334 yüz

ESKİ YAZI İNDEKS

آ

| | | |
|---------------|---------------|-----|
| آرسز پرمق | ADSIZ PARMAK | 1 |
| آرد | ARD | 6 |
| آرقه | ARKA | 7 |
| آزی دیش | AZI DIŞ | 12 |
| آشق | AŞIK | 10 |
| آشیق | AŞIK | 10 |
| آق جگر | AĞCIGER | 3 |
| آلن آلین | ALIN | 4 |
| ات | ET | 74 |
| ارش | ARŞ | 9 |
| ارقه کمیکی | ARKA KEMİĞİ | 8 |
| اش | EŞ | 73 |
| اغز | AĞIZ | 2 |
| اکریجه | EGRICE | 68 |
| اکه | EÑSE | 72 |
| اکک | EÑEK | 71 |
| ال | EL | 69 |
| الماجق | ALMACIK | 5 |
| ال آیسی | EL AYASI | 70 |
| اموز | OMUZ | 140 |
| اموز باشی | OMUZ BAŞI | 141 |
| انجک کمیکی | İNCİK KEMİĞİ | 95 |
| اوجه | UCA | 171 |
| اچوق | UÇUK | 172 |
| اود | ÖD | 144 |
| اود بیری | UD YERİ | 173 |
| اور | UR | 174 |
| اورکچ | ÖRGÜC | 146 |
| اورکچ | ÖRGÜÇ | 146 |
| اورو بومری | ÖRÜ YUMRI | 147 |
| اوغلان ییتاغی | OĞLAN YATAĞI | 139 |
| اوکسوزجه ایگو | ÖKSÜZCE EYEGÜ | 145 |
| اوکورغه | OÑURGA | 142 |

| | | |
|---------------|------------------|-----|
| اوکورغه کمکری | OÑURĞA KEMIKLERİ | 143 |
| اوکوک باشی | ÜÑÜK BAŞI | 176 |
| اویکن | ÖYKEN | 148 |
| اویلوق | UYLUQ | 175 |
| ایاق | AYAK | 11 |
| ایچ یاغی | IÇ YAĞI | 91 |
| اینس | IŞ | 96 |
| ایکی یانجق | İKİ YANCIK | 92 |
| ایلیک | İLİK | 93 |
| ایمک | İMİK | 94 |
| ب | | |
| باغه | BAĞA | 13 |
| باش | BAŞ | 18 |
| باش پرمق | BAŞ PARMAK | 19 |
| باش طمری | BAŞ TAMARI | 20 |
| بالدر | BALDIR | 16 |
| بالدر اتی | BALDIR ETİ | 17 |
| بدن طمری | BEDEN TAMARI | 21 |
| برون | BURUN | 43 |
| برون دیریکی | BURUN DİREGİ | 44 |
| بز | BEZ | 25 |
| بزدوم ککی | BEZDÜM KEMİĞİ | 26 |
| بغرسق | BAĞIRSAK | 14 |
| بقنه ق | BAKANAK | 15 |
| بک | BEN | 23 |
| بل | BEL | 22 |
| بلکچه | BİLEKÇE | 30 |
| بنقلده یی | BINQILDAYIK | 27 |
| بنک | BENEK | 24 |
| بوش بوکور | BOŞ BÖĞÜR | 34 |
| بووط | BUT | 45 |
| بوغاز | BOĞAZ | 31 |
| بوغرتلق | BOĞURTLAĞ | 33 |
| بوغز | BOĞAZ | 31 |
| بوغورتلق | BOĞURTLAĞ | 33 |
| بوغوم باشی | BOĞUM BAŞI | 32 |

| | | |
|--------------|---------------|-----|
| بوفا غىلىق | BUKAĞILIK | 42 |
| بوكرك | BÖGREK | 40 |
| بوكور | BÖGÜR | 41 |
| بوينوز | BOYNUZ | 35 |
| بيىق | BIYIK | 28 |
| بيلىك | BİLEK | 29 |
| بيون | BOYUN | 36 |
| بيون حلقه سى | BOYUN HALKASI | 38 |
| بيون چىنبىرى | BOYUN ÇENBERİ | 37 |
| بيون كوكى | BOYUN KÖKİ | 39 |
| | پ | |
| پىرمق | PARMAK | 149 |
| پوچ | PÖC | 150 |
| پوچ كىكى | PÖC KEMİĞİ | 151 |
| پوچ | PÖÇ | 150 |
| | ت | |
| تر | TER | 166 |
| تكىمىجك | TÜGMECİK | 170 |
| | ج | |
| جىكر كوشه | CİGER KÖŞE | 46 |
| | چ | |
| چىبان | ÇIBAN | 49 |
| چىكه | ÇENE | 47 |
| چىكه كىمىكى | ÇENE KEMİĞİ | 48 |
| چىكىن | ÇİĞİN | 51 |
| چوبور | ÇÖPÜR | 52 |
| چوز | ÇÖZ | 53 |
| چىنناق | ÇIYNAK | 50 |
| | خ | |
| خىرتلاق | HİRTLAK | 90 |
| | د | |
| دورى | DERİ | 55 |
| دل | DİL | 57 |
| دماق | DAMAĞ | 54 |
| دوداق | DUDAĞ | 66 |
| دودك | DÜDÜK | 67 |

| | | |
|-------------|--------------|-----|
| دوش | DÖŞ | 65 |
| دول | DÖL | 63 |
| دول يتاغی | DÖL YATAĞI | 64 |
| دیز | DİZ | 60 |
| دیز آغرشاغی | DİZ AGIRŞAĞI | 61 |
| دیز کوزی | DİZ GÖZİ | 62 |
| دیش | DIŞ | 59 |
| دیلاق | DILAĞ | 56 |
| دیلاجک | DİLCİK | 58 |
| س | | |
| سپتک | SEPETLİK | 155 |
| سپدک | SEPEDLİK | 155 |
| سکیر | SİNİR | 158 |
| سکیلی | SİGİL | 157 |
| سموک | SÜMÜK | 160 |
| ش | | |
| شاه طمر | ŞAH TĀMAR | 161 |
| شیل | ŞİL | 162 |
| ص | | |
| صرت | ŞIRT | 156 |
| صغری | ŞAĞRI | 152 |
| صقاق | ŞAKAK | 153 |
| صقال | ŞAKAL | 154 |
| صوک | ŞOŃ | 159 |
| ط | | |
| طاشلق | TAŞLIK | 165 |
| طبان | TĀBAN | 163 |
| طپوق | TOPUK | 169 |
| طرنق | TIRNAK | 167 |
| طشق | TAŞAK | 164 |
| طماق | TĀMAK | 54 |
| طوموز باشی | TOMUZBAŞI | 168 |
| ق | | |
| قارقین | KAŖKIN | 105 |
| قارن | KARIN | 104 |
| قاسق | KASIK | 106 |

| | | |
|-------------|---------------|-----|
| قاسق طاشى | KAŞIK TAŞI | 107 |
| قاسىق | KAŞIK | 106 |
| قاش | KAŞ | 108 |
| قاش كىكى | KAŞ KEMİĞİ | 109 |
| قالچە | KAŁÇA | 99 |
| قان | KAN | 101 |
| قان چىبانى | KAN ÇIBANI | 102 |
| قاوق | KAVUĞ | 110 |
| قبا ات | KABA ET | 97 |
| قبارجق | KABARCIĞ | 98 |
| قرتلاق | KİRTLAK | 116 |
| قرچى | KURÇI | 128 |
| قرق باير | KIRK BAYIR | 115 |
| قزل اوكلك | KIZIL ÜNLÜK | 120 |
| قزل اويكن | KIZIL ÖYKEN | 119 |
| قظرداق | KİTİRDAĞ | 117 |
| قلم | KALEM | 100 |
| قنار | KANAD | 103 |
| قوجاق | KUCAĞ | 124 |
| قورساق | KURSAĞ | 130 |
| قورسوق | KURSAĞ | 130 |
| قورى انجك | KURI İNCİK | 129 |
| قوزى دىشى | KUZIDIŞI | 133 |
| قوقار ايليك | KOKARILIK | 121 |
| قول | KOL | 122 |
| قولق | KULAĞ | 125 |
| قولق طوزى | KULAK TOZI | 127 |
| قولق ممسى | KULAK MEMESİ | 126 |
| قويروق | KUYRUĞ | 131 |
| قويروق سوقى | KUYRUĞ SOKUMI | 132 |
| قويروق | KUYRUĞ | 131 |
| قىچ | KIÇ | 113 |
| قىل | KİL | 114 |
| قىتاق | KIYNAĞ | 118 |

| ك | | |
|-----------------|-----------------|-----|
| ككرك | GEGREK | 75 |
| ككز | GEÑİZ | 77 |
| ككيش بفرسقى | GEÑİŞ BAĞIRSAK | 76 |
| ككرتلك | KEMÜRTLİK | 112 |
| ككميك | KEMİK | 111 |
| ككوبك | GÖBEK | 78 |
| ككوپريچك ككميكي | KÖPRİCİK KEMİĞİ | 123 |
| ككوت | GÖT | 82 |
| ككويچك دل | KÜÇÜK DİL | 134 |
| ككودن بفرسقى | GÜDEN BAĞIRSAĞI | 89 |
| ككوده | GÖVDE | 83 |
| ككورك ككميكي | KÜREK KEMİĞİ | 135 |
| ككوز | GÖZ | 84 |
| ككوزك ببيكي | GÖZÜÑ BEBEGİ | 85 |
| ككوزك پييكارى | GÖZÜÑ PİÑARI | 88 |
| ككوز قياغى | GÖZ KAPAĞI | 86 |
| ككوزك قويرغى | GÖZÜÑ KUYRUĞI | 87 |
| ككوكس | GÖĞÜS | 79 |
| ككوكس تخنه سى | GÖĞÜS TAHTASI | 81 |
| ككوكس ككميكي | GÖĞÜS KEMİĞİ | 80 |
| م | | |
| مقعد دليكي | MAK'AD DELİĞİ | 136 |
| ممه | MEME | 137 |
| ممه تكمىسى | MEME TÜGMESİ | 138 |
| ى | | |
| ييناق | YANAĞ | 178 |
| يانجق | YANCIĞ | 179 |
| يانجق اتلرى | YANCIĞ ETLERİ | 180 |
| ياني قره | YANIĞARA | 181 |
| يىغرنى | YAĞIRNI | 177 |
| يىكاق | YAÑAĞ | 178 |
| يىكلك چىبانى | YİĞİTLİK ÇIBANI | 182 |
| يورك | YÜREK | 184 |
| يوز | YÜZ | 185 |
| يومرى | YUMRI | 183 |